

دالی

د نړۍ دویم لوی مفکر ډاکټر اشرف غني

احمدزي ته!

م.د. نیازی

د کتاب ځانګړنې:

د کتاب نوم: اقتصاد پېژندنه

ليکوال: محمد داود نيازی

برېښلیک: dawood1919@gmail.com

اریکه: 0093778878349

خپرنډوی: د افغانستان ملي تحریک فرهنگي

څانګه

د خپرنډوی پرله پسې نومره: (۳)

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپ وار: لومړی

چاپ نېټه: 2014 / 1393

لړلیک

مخ	سرلیک
۱	سریزه
۳	لومړی څپرکی
۳	بنسټیز مسایل
۱۹	اقتصاد تعریف
۲۲	د اقتصاد علم لمن
۴۵	اقتصادي قوانین
۴۹	د اقتصاد د علم گټې
۵۰	نړیوال اقتصادي سیستمونه
۵۲	د بازار اقتصادي نظام

۶۱	سوسياليزم اقتصادي نظام
۶۷	اسلامي اقتصادي نظام
۷۳	دويم څپرکی
۷۳	د شتمنی پيداښت
۷۶	د توليد عوامل
۷۶	ځمکه
۸۰	کار
۸۹	نفوس
۹۹	پانگه
۱۰۳	متشبهت
۱۰۶	د توليد قوانين
۱۰۷	د حاصل د ډيرښت او يا د لگښت د کمښت قانون
۱۱۱	د حاصل يا د لگښت د استقرار قانون

۱۱۶	د حاصل د کمښت یا د لگښت ډیرښت قانون
۱۲۵	تولیدونکو نظریه
۱۳۷	د مصرفونکو نظریه
۱۵۳	درېیم څپرکی
۱۵۳	تقاضا
۱۸۴	عرضه
۲۱۳	څلورم څپرکی
۲۱۳	بازار
۲۲۴	د بازار توازن

سریزه

اقتصاد یو داسې علم دی چې په نړۍ کې انسان ته لارښونه کوي خو خپل موجود وسایل څنگه وکاروي؟ د یوې ټولنې په ټولو مسایلو کې اقتصادي مسایل ډیر مهم او برخلیک ټاکونکي دي ، اقتصاد د ټولنې په ټولو برخو (سیاسي، فرهنگي، ټولنیزه) کې ډیر لوړ اهمیت لري ، د یوې ټولنې خپلواکي او د طبیعي پیښو سره مقاومت په اقتصادي ځواکمنتیا پورې اړه لري ، د اقتصادي مسایلو په اړه ښه پریکړه کولای شي چې ټولنه د پرمختګ لور وځو ته ورسوي. که په نړۍ کې اقتصادي مسایلو شتون نه درلودای نو نړۍ به دومره پرمختګ نه وای کړی همدا اقتصادي مسایل دي چې انسان پرمختګ ته هڅوي ، که په نړۍ کې ټولو مسایلو ته پام وکړو او په اړه یې څیړنه تر سره کړو نو رښه یې اقتصادي مسایلو پورې رسیږي او د هر پېښې تر شاه اقتصادي مسله شتون لري. که د نړۍ هیوادونو ته څیر شو هغه هیوادونه چې بډایه دي ، ښې اقتصادي سرچینې لري او خپلې سرچینې یې په ښه توګه کارولي د وګړو د ژوند سطحه یې لوړه ، د ژوند ډیرې اسانتیاوې لري د ژوند اړتیاوې یې په ښه توګه پوره کيږي خو هغه هیوادونه چې ښې سرچینې او یا بډایه نه دي وګړي یې ښه ژوند نلري ، د ژوند سطحه یې لوړه نه ده او د ژوند اړتیاوې په ډیره ستونزمنه توګه پوره کوي . چې له بده مرغه زموږ هیواد هم سره ددې چې ښې اقتصادي سرچینې لري خو بیا یې هم وګړي په بیوزلی کې ژوند تیروي او ډیری

وگړي خپلې ټولې اړتياوې نشي پوره کولای یوازینې لامل یې د هیواد د اقتصادي سرچینو څخه بڼه گټه نه پورته کول دي. لکه څرنګه مو چې ولس بیوزله دی همداسې مو ژبه هم بې وزله ده او د نثري لیکنو له کمښت سره مخ ده. په دې ډول ژبه کې د کتاب لیکل ستونزمن کار دی ځکه په دې ډول ژبه کې هغه الفاظ چې په نورو ژبو کې وي او یا په دې برخه کې ورته کار شوی وي نشته نو له دې کبله په دې ډول ژبو کې د الفاظ او یا د هغه لغاتونه چې دقیقه مانا ورکړي نه وي او پیدا کول یې ستونزمن وي. له کبله زه هم د دې کتاب په لیکو کې له همدې ستونزې سره مخ وم تر یو بریده مې هڅه کړې تر څو ډیر معیاري او دقیق لغات پیدا کړم. خو د ستونزو سره سره ما هڅه کړې تر څو درنو لوستونکو ته داسې په زړه پورې معلومات برابر کړم تر څو هغوي ته گټور تمام شي او هغه لوستونکي چې غواړي د اقتصاد د علم په اړه معلومات حاصل کړي بڼه گټه واخلي. د دې کتاب په لیکولو کې مې هڅه کړې چې له کورنیو او بهرنیو ماخوونو گټه واخلم او یو داسې کتاب برابر کړم تر څو لوستل یې د هر انسان لپاره په زړه پورې وي. په پای کې له ټولو قدرمنو لوستونکو څخه هیله کوم که د د کتاب په کومه برخه کې له ما څخه تیروتنه شوی وي راته بښنه وکړي او د بیا غبرګیدو د مخنیوي لپاره یې راته په گوته کړي. د اباد خپلواک، لوی افغانستان په هیله.

محمد داود نیازی

کابل احمد شاه بابا مینه

26/1/1393

لومړی څپرکی

بنسټيز مسایل Basics issues

انسان په نړۍ کې له نامحدودو غوښتنو سره رامنځته شوی ، چې دغه غوښتنې له انسان سره ترمرگه پورې مل وي. په پخوانیو زمانو کې دغه غوښتنې ساده او لږې وې مگر د تهذيب او تمدن د پرمختگ سره غوښتنو ډیروالی وموند او په ډولونو کې یې توپیر رامنځته شو، په بنسټيز ډول انسان د خوراک لپاره خوړو ته ، د پوښاک لپاره جامو ته ، د اوسیدو لپاره کور او د ناروغۍ لپاره درملو ته اړتیا لري . مگر د دې ترڅنګ انسان یو شمیر نورو شیانو ته هم اړتیا لري چې د انسان ژوند ورسره اسانېږي دساري په ډول تيلفون (لرغږی ، موټر، بریښنا او نور. ددغو غوښتونو د لاسته راوړولو لپاره انسان تل بیلابیلې کړنې ترسره کوي او شتمني پرې لاسته راوړي مور او تاسو پخپل چاپیریال کې گورو چې انسان په نړۍ کې په بیلابیلو کارونو بوخت وي سوداګر سوداګري، کاریګر کار، روغتیا پال روغتیا پالی ، انجنیر انجنیري او نور انسانان پخپلو کارونو بوخت وي خو عواید لاسته راوړي او د خپل عاید سره سم خپلې اړتیاوې پوره کړي.

په حقيقت کې د انسان غوښتنې ډيرې او د لاسته راوړلو سرچينې يې کمې دي نو ځکه انسان تل په دې هڅه کې وي چې څنگه خپلې ډيرې غوښتنې د لږو سرچينو په وسيله ترلاسه کړي، دغه غوښتنې دوه ډوله لري :

1. غير اقتصادي غوښتنې : غير اقتصادي غوښتنې هغه غوښتنو ته ويل کيږي چې د هغو د لاسته راوړولو لپاره د شتمنۍ لگښت ته اړتيا نه وي يانې دا ډول غوښتنې په وړيا ډول انسان ترلاسه کوي د غير اقتصادي غوښتنو د پوره کيدو لپاره د شتمنۍ لگښت او هڅو ته اړتيا نه وي. د ساري په ډول د هوا تنفس، د لمر له رڼا گټه پورته کول، باران او نور. دا چې د اقتصاد د علم اړيکه له اقتصادي غوښتنو سره ده نو له دې کبله موږ له غير اقتصادي غوښتنو له لوستلو ډډه کوو.

2. اقتصادي غوښتنې : ټولې هغه غوښتنې چې انسان يې د شتمنۍ د لگښت په وسيله ترلاسه کوي اقتصادي غوښتنې بلل کيږي. د ساري په ډول د خوراکي توکو د رانيولو لپاره پيسو ته اړتيا ده يا د کورنو د پيرلو لپاره پيسو ته اړتيا ده که موږ او تاسو د پورتنيو توکو د رانيولو لپاره شتمنۍ له ځانه سره ونلرو نو موږ پرې خپلې پورتنۍ اړتياوې نه شو پوره کولای. انسان د خپلو غوښتنو د پوره کولو لپاره تل هڅې ترسره کوي، د اقتصاد علم هم له اقتصادي غوښتنو سره اړيکه لري موږ او تاسو چې کومې غوښتنې د شتمنۍ د لگښت له لارې ترلاسه کوو اقتصادي غوښتنې بلل کيږي. د اقتصاد د علم پوهانو د انسان اقتصادي غوښتنې په درې برخو ويشلي دي :

- اړتياوې: اړتياوې هغه غوښتنو ته ويل كيږي چې د انسان په ژوند كې بنسټيز اهميت لري يا انسان پرته له هغو څخه خپل ژوند ته دوام نه شي وركولاى. د ساري په ډول خوراك، اوبه، لباس، د اوسيدو ځاى، درمل او ...
  - اسانتياوې: هغه غوښتنې چې د انسان په ژوند كې اسانتياوې رامنځته كوي او په ترلاسه كولو سره يې د انسان ژوند اسانېږي، انسان پرې ډاډ او سكون ترلاسه كوي، د انسان ژوند ورسره هوسا كيږي د ساري په ډول تيلفون (لرغړى)، د ليرېد وسايل، برېښنا، تلويزيون او ...
  - تجملې توکي: په تجملې توکو کې ټول هغه وسايل شامل دي چې د انسان په ژوند کې د عيش عشرت لپاره کارول كيږي دا ډول وسايل زموږ په غوښتنو پورې هيڅ اړه نلري، ځکه د دا ډول وسايلو په ترلاسه كولو سره د انسان په وړتياوو کې كوم توپير نه راځي او که ترلاسه يې نكړي نو بيا هم كوم توپير نلري. دا ډول وسايل زموږ ژوند زړه رانېدونکى او رنگينوي، په حقيقي ژوند کې هيڅ ډول ارزښت نلري يوازې د شان او شوکت لپاره وي د ساري په ډول د لوکس(عصري) موټر درلودل يا د مانيو جوړول او نور.
- ډيرى خلک تجملې وسايلو ته جواز وركوي او دا دليل راوړي چې د دې ډول وسايلو كارول د انسان په وړتيا كې ډير والى راوړي، د دا ډول وسايلو د لاسته راوړلو لپاره ډيري وړتيا ته اړتيا ده.

د غوښتنو پورتنی ډولونه ثابت نه دي بلکې نسبي حیثیت لري ځکه ډیر داسې توکي شته چې د یو انسان لپاره اړتیا خو بل ته اسانتیا او کیدای شي ددریم لپاره تجملی وي .

د اقتصادي غوښتنو ځانګړتیاوي

- نامحدودې غوښتنې : انسان د خپلو غوښتنو د پوره کولو لپاره تل په هڅه کې وي خو خپلې غوښتنې پوره کړي خو کله چې د انسان یوه غوښتنه پوره شي سمدستي بله رامنځته کیږي. دا سلسله د انسان د ژوند تر پایه ادامه لري او هیڅکله هم د انسان ټولې غوښتنې نه پوره کیږي نو ځکه ټولې اقتصادي غوښتنې نامحدودې دي.

- د غوښتنو تکرار : د انسان ډیری اقتصادي غوښتنې داسې وي چې تل تکرارېږي، کله چې یو ځل پوره شي له لږ وخت وروسته بیا رامنځته کیږي لکه ، کله چې انسان تږی شي د اوبو په څکلو سره د تندې غوښتنه له منځه ځي خو له لږ وخت وروسته انسان بیا ځلې تږی کیږي . همدارنگه د سهار له ډوډۍ وروسته بیا په غرمه کې د ډوډۍ خوړل او نور .

- په متبادلو لارو د غوښتنو پوره کیدا : مور یوه غوښتنه د بیلا بیلو وسایلو په مرسته پوره کولای شو یانې د یوې غوښتنې د پورکیدو لپاره له بیلا بیلو وسایلو کار اخیستلی شو. د مثال په توګه د لوږې په وخت کې د ډوډۍ یا د وریجو په وسیله د لوږې لرې کول .

- د غوښتنو په اهمیت کې توپیر: د انسان ځینې غوښتنې مهمې او ځینې لږې مهمې وي چې د پوره کیدو په وخت لومړی مهمې غوښتنې او په دویم قدم کې لږې مهمې غوښتنې پوره کوي د بیلگې په توګه د ډوډۍ اړتیا نسبت څادر ته ډیره ده د لایق زده کوونکی لپاره د ښه کتاب رانیول نسبت د فلم له لیدو څخه مهم دي.
- د غوښتنو ترتیب: د انسانانو ځینې غوښتنې یو له بل سره تړلي دي یو د بل د پوره کیدو لپاره اړینې وي د ساري په ډول د لیک لیکلو لپاره د کاغذ او قلم اړتیا یا د موټر لپاره د تیلو اړتیا او نور.
- د اړتیاوو ترمنځ سیالی: د انسان غوښتنې نامحدوده دي خو له انسان سره د غوښتنو د پوره کیدو لپاره وسایل کم دي. د انسان لپاره د ټولو غوښتنو پوره کیدا ناممکنه ده نو له دې کبله د انسان د غوښتنو ترمنځ سیالی روانه وي کومه غوښتنه چې ډیره مهمه وي هغه لومړۍ او نورې غوښتنې یو په بل پسې وخت په وخت پوره کوي.
- موسمي غوښتنې: د انسان ډیری غوښتنې موسمي وي چې د موسم له بدلیدو سره بدلېږي د ساري په ډول د گرمۍ په موسم کې د یخ اړتیا یا د یخۍ په موسم کې گرمو جامو ته اړتیا.
- د غوښتنو په اهمیت کې تبدیلی: د انسان غوښتنې د تل لپاره یو شان نه وي د وخت په تیرید سره په کې تغیر راځي که په یو وخت کې یو شی انسان ته

ډیر اهمیت ولري مگر د وخت په تیریدو سره د هغه شي په اهمیت کې د انسان لپاره تغیر راځي د ساری په ډول د ناروغۍ په وخت کې د بنو غذاگانو خوړل مگر کله چې انسان رغیږي نو بیا ورته د ډیرو بنو غذاگانو خوړل مهم نه دي نسبت د ناروغۍ په وخت کې.

- د پوهې له کبله د غوښتنو ډیر والی : د پوهې په ډیر والي سره د انسان په غوښتنو کې زیاتوالی راځي زموږ ځینې غوښتنې هغه وخت را پیدا کیږي، کله چې موږ د یو توکي په اړه پوهه ترلاسه کړو او په دې پوه شو چې دغه توکی زموږ کومه غوښتنه پوره کولای شي د اقتصادي پرمختګ او ساینسي نوښتونو سره د انسانانو په غوښتنو کې هم زیاتوالی راځي. که د نړۍ د هیوادنو د وګړو ترمنځ غوښتنو ته نظر واچوو نو وبه گورو چې کوم هیوادونه پرمختللي دي د هغوي غوښتنې هم ډیرې دي، په نړۍ کې د تېلفون، موبایل، کمپیوټر او نورو وسایلو په رامنځته کیدو سره د انسانانو په غوښتنو کې نور ډیروالی هم راغلو.

موخه End : ټولې هغه غوښتنې او اړتیاوې چې انسان یې پوره کول غواړي موخې گڼل کیږي، که یو انسان خوراک، لباس او د اوسیدو د ځای اړتیاوې پوره کوي نو دا ټولې د دې انسان موخې دي، د بیلا بیلو موخو د لاسته راوړلو لپاره بیلابیل وسایل په کار اچول کیږي هر څومره چې یوه موخه لویه وي په هماغه اندازه یې د لاسته راوړلو لپاره له لویو وسایلو کار اخیستل کیږي، د انسان په ژوند کې موخې توپیر لري خو په ټولیز ډول په نړۍ کې یو انسان دوه ډوله موخې لري: اقتصادي او غیراقتصادي. اقتصادي موخې هغو موخو ته ویل

کيږي چې انسان يې د شتمني د لگښت په وسيله تر لاسه کوي د ساري په ډول خوراک، لباس او نور. غير اقتصادي موخې هغو موخو ته ويل کيږي چې د شتمني له لگښت څخه پرته نه شي تر لاسه کيدای د ساري په ډول د هوا تنفس، باران او به او نورې. اقتصادي موخې لاندې ځانگړتياوې لري:

1. نامحدودې: اقتصادي موخې نامحدودې دي کله چې يوه پوره شي بله رامنځته کيږي همداسې ادامه لري.

2. د موخو په اهميت کې توپير: د انسانانو موخې يو له بل سره توپير د انسانانو ځينې موخې ډيرې مهمې دي او ځينې يې لږې مهمې چې انسان لومړی مهمه موخه پوره کوي په دويم قدم کې هغه موخې پوره کوي چې لږ اهميت ولري د مثال په توگه له يو انسان سره سل افغانۍ شته او نوموړی شخص دوه موخې لري: چکر وهل او د ډوډۍ خوړل، دې انسان ته لومړۍ مهمه موخه د ډوډۍ خوړل دي او دويمه موخه يې چکر وهل دي.

3. د موخو په اهميت کې تغير: د وخت په تيريدو سره د انسان په ځينو موخو کې تغير رامنځته کيږي ځکه په يو وخت کې يوه موخه ډير مهمه وي خو لږ وخت وروسته بيا د موخې په اهميت کې توپير رامنځته کيږي. لکه د ژمي په موسم کې تودو جامو ته ډيره اړتيا وي خو کله چې موسم بدل شي بيا دومره اړتيا نه لري.

4. د موخو د پوره کیدو په وخت کې توپیر: د انسان ځینې داسې موخې وي چې هغه باید ډیر ژر پوره شي موندل ته انتظار نه شو کولی لکه د ډوډۍ خوړل، اوبه څښل خو ځینې داسې موخې چې ډیر وخت ته اړتیا لري لکه ډاکټریدل، انجنیر کیدل او نور.

5. موخې د وسیلې په توګه: بعضې وخت یوه موخه د بلې موخې د ترلاسه کولو لپاره وسیله ګرځي د ساري په توګه یو انسان غواړي پوهه ترلاسه کړي چې دا یې لومړۍ موخه وي خو کله چې عالم شي بیا له خپل علم څخه ګټه اخلي او پیسې لاسته راوړي چې علم د پیسو دلاسته راوړلو موخه ګرځي.

توکي Goods: ټول هغه شیان چې د انسان د غوښتنو د پوره کیدو قابلیت ولري توکي بلل کېږي. لکه هوا، ډوډۍ، کتاب دا ټول د انسان اړتیاوې پوره کوي چې توکي بلل کېږي. انسان چې کوم توکي د خپلو غوښتنو د پوره کیدو لپاره کاروي ځینې یې په وړیا توګه ترلاسه کوي او ځینې داسې توکي دي چې د شتمنۍ او یاد کار په وسیله ترلاسه کېږي نو ځکه مو توکي په دوو برخو ویشلي دي:

غیراقتصادي توکي Non-economic goods: غیر اقتصادي توکي هغه توکو ته ویل کېږي چې انسان یې په وړیا توګه ترلاسه کوي، داسې توکي انسان نه شي پیدا کولی د ساري په ډول لکه باران، رڼا او نور. موندل په اقتصاد کې له دا ډول توکو سره سرو کار نه لرو ځکه چې موندل یې په وړیا توګه ترلاسه کوو غیر اقتصادي توکي لاندې ځانګړتیاوې لري:

- a) افاده : په غيراقتصاد توکو کې افاديت شتون لري او د انسانانو د اړتياوو د پوره کيدو وړتيا لري.
- b) طبعي ډالۍ : غيراقتصادي توکي طبعي ډالۍ ده د انسان زحمت په کې دخيل نه دی د ساري په توگه د تنفس لپاره هوا ، د لمر رڼا او نور چې څښتن تعالى انسانانو ته ورکړي دي.
- c) په ډير مقدار : د غيراقتصادي توکو درېيمه ځانگړتيا دا ده چې په ډير مقدار شتون لري انسان چې هر څومره وغواړي کارولی شي لکه د لمر رڼا ، هوا .
- d) ملکيت : غيراقتصادي توکي د چا ملکيت نه دی هر څوک ترې گټه پورته کولای شي.
- e) اخیستل او خرڅول : غيراقتصادي توکي انسانان په وړيا توگه ترلاسه کوي اخیستل او خرڅول کيږي نه .

اقتصادي توکي **Economic goods**: هغه توکي چې د شتمنۍ او يا د کار په وسيله يې انسان ترلاسه کوي اقتصادي توکي بلل کيږي. چې لاندې دوه ډولونه لري :

- مصرفي توکي **consumer goods**: هغه توکي چې انسان يې په مخامخ ډول کاروي او په دې کې داسې توکي هم وي چې له لږ کارونۍ وروسته

له منځه ځي او ځينې داسې توکي وي چې د ډير وخت لپاره کارول کيږي لکه : موټر، کور . ټول هغه توکي چې انسانان يې د کارونې په موخه پيږي مصرفي توکي بلل کيږي. مصرفي توکي د انسانانو اړتياوې پوره کوي د نورو توکو په پيدا کيدو کې ونډه نه لري .

• پانگيز توکي **capital goods**: پانگيز توکي هغه توکو ته ويل کيږي چې انسان يې په مخامخ ډول نشي کارولی د نورو توکو په توليد او يا د عايد په تر لاسه کولو کې کارول کيږي. په مطلق ډول موږ نه شو ويلاي چې يو توکی تل مصرفي او يا پانگيز وي ځکه ځيني توکي دواړه کيداى شي لکه يو شخص يو کور د استوگنې لپاره جوړوي چې مصرفي شو خو بل شخص کور د کرايې لپاره جوړوي د ده لپاره پانگيز توکي دي په پانگيز توکو کې لاندې درې ډوله توکي دخپل وي:

➤ اومه مواد : اومه مواد هغه موادو ته ويل کيږي چې په کمپنيو کې د توکو د توليد لپاره کارول کيږي لکه لرگي، غنم، وړۍ او نور .

➤ نيم کاره مواد : هغه موادو ته ويل کيږي چې تر کار لاندې وي .

➤ بشپړ توکي : بشپړ توکي هغه توکو ته ويل کيږي چې په هر لحاظ تيار وي او د نورو توکو د کارونې لپاره ترې کار اخيستل کيږي لکه ماشين الات، کور، موټر ....

مصرفي او پانگيز توکي يو له بل سره اړیکه لري مصرفي توکو ته چې کله تقاضا ډیره شي ورسره پانگيز توکو ته هم تقاضا ډیريږي کله چې دواړو ته تقاضا لوړيږي ورسره په هيواد کې کار پیدا کيږي او هيواد ورسره د اقتصادي پرمختگ پر لور ځي ، دا خبره د یادونې وړ ده چې د مصرفي او پانگيزو توکو ویش قاطع نه دی ځکه کله یو توکی په یو وخت کې مصرفي وي خو کله بیا پانگيز شي.

د اقتصادي توکو ځانگړتیاوې : اقتصادي توکي لاندې ځانگړتیاوې لري :

➤ افادیت : د یو توکي هغه قابلیت چې د انسان د یوې غوښتنې د پوره کیدو وسیله گرځي افادیت گڼل کيږي . لکه اوبه د تندې د خړوبه کولو ، ډوډۍ د لوږې د لرې کولو ، قلم د لیکلو قابلیت لري. اقتصادي توکي افادیت لري او که افادیت ونه لري بیایي څوک نه اخلي.

➤ کم پیدا : له کم پیدا څخه موخه دا نه وي چې هغه توکي کم وي لیکن د اړتیا په نسبت کم وي لکه افغانستان هر کال څو ملیونه ټنه غنم تولیدوي خو بیا هم کم وي ځکه افغانان نسبت هاغه غنمو ته چې تولیدوي یې ډیرو ته اړتیا لري.

➤ د لیږد وړ : په اقتصادي توکو کې د لیږد ځانگړتیا هم شامله ده له لیږد څخه موخه د یو توکي لیږد له یوه ځایه بل ځای ته یا له یو شخص څخه بل شخص ته ده .

➤ **طبعي ډالۍ نه وي:** اقتصادي توکي په طبعي لحاظ شتون نه لري بلکې انسان يې جوړ او تياروي. لکه موټر، کور.

➤ **ملکیت:** اقتصادي توکي د ملکیت ځانگړتیا لري يانې په چا پورې تړلي وي نو له دې کبله يې اخیستل او خرڅول تر سره کېږي.

اقتصادي او غيراقتصادي توکي يو له بل سره توپير لري: اقتصادي توکي د طبيعت ډالۍ نه ده خو غيراقتصادي توکي دي، اقتصادي توکي کم پيدا دي غيراقتصادي کم پيدا نه دي، اقتصادي توکي ملکیت لري او غيراقتصادي مالک نه لري.

وسایل **Means**: هر هغه توکی یا چوپړ چې د انسان غوښتنه یا موخه پوره کړي وسیله گڼل کېږي. د ساري په ډول که کور جوړول غواړې نو سمینټو، شگې، انجنیر ته اړتیا ده چې دا ټول وسایل گڼل کېږي او یا کله چې رخت تیارېږي اومه مواد، ماشین الاتو او کارگرانو اړتیا ده چې دا ټول د رخت د تیارولو وسایل دي د وسایلو ځانگړتیاوې په لاندې ډول دي:

○ محدود: د انسان غوښتنې او اړتیاوې نامحدودې دي خو له انسان سره وسایل محدود دي ترڅو خپلې اړتیاوې او غوښتنې پرې پوره کړي کله چې د انسانانو د غوښتنو د پوره کیدو لپاره وسایل کم وي نو اقتصاد پوهان وسایل محدود نیسي ځکه د غوښتنو د پوره کیدو وسایل او چوپړتیاوې کمې نه دي بلکې د ټولو انسانانو په نسبت کمې دي. ځکه په نړۍ کې غنم په ملیاردونو ټنه

توليد يېږي خو چې د انسانانو اړتياوې نه شي پوره کولای بيا هم موږ وايو چې د غنمو توليد محدود دی د وسايلو د کمښت په وجه انسانان خپلې اړتياوې ټاکي او فکر پرې کوي چې کومې لومړۍ او کومې په دويم قدم کې پوره کړي.

○ متبادل کارول: د وسايلو دويم ښه والی د هغو متبادل کارول دي يانې د څو موخو لپاره کارول کېږي د ساري په توگه له تاسره سل افغانۍ دي هر ډول چې وغواړې کارولای یې شي کتاب پرې اخیستلی شي، چکر پرې وهلی شي او نور. همداسې د ځمکې په يوه برخه ته جوار، غنم، شولې هر څه چې وغواړې کرلی شی، دا خبره د يادونې وړ ده چې يو وسيله په يو وخت کې د يوې موخې د ترلاسه کولو لپاره کارول کېږي.

عواید **income**: په ټوليز ډول عواید هغه څه ته وايي چې انسان يې ترلاسه کوي خو په اقتصاد کې عواید هغه څه ته ويل کېږي چې د کار په بدله کې ترلاسه کېږي لکه د مزدور مزدوري او يا د مامور تنخوا په عايد کې لاندې ټکي دخيل دي:

د کار بدله: عايد بايد د کار په بدله کې لاسته راغلی وي له کار پرته ترلاسه کول په عايد کې شامل نه دي.

ټاکلی وخت: په عايد کې وخت مشخص وي لکه کلنی، مياشتنی او نور که له عايد سره وخت ذکر نه شي بيا هيڅ مانا نه لري.

غیرقانوني لاسته راوړنې : په غیرقانوني لارو لاسته راغلي بدل په عاید کې نه راځي لکه د غلا پیسې، رشوت او نور.

خیرات : خوار او غریبو ته د خیرات ورکول د هغوی په عاید کې نه راځي .

عاید لاندې دوه بڼې لري :

شخصي عاید : شخصي عاید هغه عاید ته ویل کیږي چې یو شخص یې په یو ځانگړي وخت کې ترلاسه کوي لکه د مامور میاشتني تنخوا .

ملي عواید : د یو کال په جریان کې په یو هیواد کې د توکو او چوپړتیاوو څخه لاسته راغلي مقدار ته ملي عاید ویل کیږي:

کرنیزو توکو عواید + صنعتي توکو عواید + کانونو عواید + چوپړتیاو عواید =
ملي عاید

پروفیسور ارونګ فشر ملي عاید داسې تعریف کړی : په یو هیواد کې د یو کال په جریان کې د توکو او چوپړتیاوو مجموعې ته ویل کیږي چې د هیواد وگړي یې پیدا کوي.

د عاید ډولونه : عاید لاندې ډولونه لري:

○ ناخالص عاید : ناخالص عاید هغه عاید ته ویل کیږي چې یو شخص او یا کومې کاروباري ادارې ترلاسه کړي وي چې په دې کې یې گټه او لگښت

دواړه دخيل وي د ساري په توگه کله چې يو ميز په پينځوس افغانۍ خرڅول کيږي نو دغه پنځوس افغانۍ ناخالص عايد دی.

○ خالص عايد : کله چې له ناخالص عايد لگښت لرې شي دې ته خالص عايد ويل کيږي د ساري په توگه که ميز د يرش افغانۍ تمام شوی وي او ته يې په پنځوس پلورې نو شل افغانۍ ستا خالص عايد دی . خالص عايد = ناخالص عايد - لگښتونه

○ خالص ملي عايد : کله چې له ملي عايد لگښتونه لرې کړې خالص ملي عايد ترلاسه کيږي.

د عايد اهميت : د يو هيواد لپاره عوايد لاندې گټې رسوي :

♣ د ژوند سطحه : د يو هيواد د وگړو د ژوند سطحه سړي سر عايد پورې تړاو لري (که په هيواد کې ټول عوايد په نفوسو وويشو نو سړي سر عايد په لاس راځي)

کله چې د يو هيواد د وگړو سړي سر عايد لوړ وي نو د هغه هيواد د وگړو د ژوند سطحه لوړه وي.

♣ اقتصادي پرمختگ : د يو هيواد اقتصادي پرمختگ په عوايدو پورې تړلی دی ، د عوايدو په ډيروالي سره د سپما سلنه ډيريږي ، په هيواد کې پانگونه ډيريږي ، په هيواد کې نوې کمپنۍ رامنځته کيږي ، توليدات ډيريږي او هيواد ورسره د اقتصادي پرمختگ په لور ځي.

سپما Saving: د عايد هغه برخه چې له ورځنيو لگښتونو نه باقي پاتې كېږي سپما گڼل كېږي. د ساري په توگه كه د يو مامور د مياشتې لس زره افغانۍ تنخوا وي خو دى په مياشت كې اته زره افغانۍ په لگښت رسوي دوه زره افغانۍ ورسره باقي پاتې كېږي چې دې ته سپما وايي د سپما عناصر په لاندې ډول دي:

د سپما ځواک: د سپما ځواک څخه موخه د سپما دکولو همت او حوصله ده. د سپما د ځواک عايد پورې تړاو لري که په يو هيواد کې د خلکو عوايد ډير وي نو د هغوی د سپما ځواک هم لوړ وي او که د خلکو عايد کم او دوی يوازې خپلې اړتياوې پرې پوره کوي نو بيا يې د سپما ځواک کم وي، همدارنگه د سپما له ماليې سره هم تړاو لري، ځکه که په هيواد کې د ماليې اندازه لوړه وي نو د خلکو د سپما ځواک هم ټيټ وي او که ماليه کمه وي د خلکو د سپما ځواک هم لوړ وي، که د يو شخص عوايد له لگښونو څخه ډير وي د دې شخص د سپما ځواک لوړ وي او که عوايد يې کم وي نو بيا سپما نه شي کولای، که يو هيواد ښه بانکي سيستم ولري نو د هيواد دوگړو د عوايدو يوه برخه بانک ته ورکول کېږي بانک دغه پيسې په صنعت او کرنې لگوي ورسره د خلکو عوايد لوړېږي سپما هم ډيرېږي همدارنگه که کوم هيواد ډير کانونه ولري هلته هم د خلکو د سپما ځواک لوړ وي.

د سپما اراده: د سپما له ارادې څخه موخه د سپما دکولو هڅه او غوښتنه ده خلک د راتلونکي لپاره ترڅو له ځينو افاتو سره مقابله وکړي د سپما اراده کوي

د خپلو ماشومانو د روزنې په موخه د سپما اراده کوي، که په کوم هیواد کې د ماليې کچه ټیټه وي هلته د سپما اراده ډیره وي، که په هیواد کې کرنیز، صنعتي او سوداګری برخې پرمختګ کوي خلک د گټې د ترلاسه کولو په موخه د سپما اراده کوي، ځیني خلک د سپما عادت لري او تل د سپما اراده کوي، کاروباري خلک د گټې اخیستې په موخه سپما کوي کله چې د گټې ښه موقه راشي بیا یې لګوي، که په هیواد کې امن او سیاسي استحکام شتون ولري خلک د سپما اراده کوي.

د سپما اقتصادي اهمیت: د یو هیواد اقتصادي پرمختګ په پانګونې پورې تړاو لري او پانګونه تر ډیره بریده په سپما پورې تړلې ده که په هیواد کې د سپما سلنه لوړه وي نو هیواد په اقتصادي لحاظ پیاوړی وي او که د سپما سلنه کمه وي هیواد په اقتصادي لحاظ ضعیف وي د خلکو د ژوند سطحه ټیټه وي نو که څوک غواړي چې پرمختګ وکړي باید د سپما اندازه لوړه کړي.

د سپما د زیاتوالي لپاره باید لاندې کارونه ترسره شي:

د ماليې په انداز کې باید کمښت راشي

په هیواد کې د امن راوستل

په هیواد کې سیاسي ثبات

د وګړو د عوایدو د ډیروالي لپاره کرنې ترسره کول

په هیواد کې د مالي ادارو جوړول

په هیواد کې د پانګونې ډیرښت

د خلکو د ژوند د سطحې لوړوالی

د اقتصاد تعریف Definition of economics

کله چې انسان نړۍ ته سترګې غړولي ورسره غوښتنې هم رامنځته شوي چې دغه غوښتنې په لومړي وخت کې ډیرې ساده وې. د ژوند په لومړیو وختونو کې د انسانانو ژوند په ځان بسیا وو، خلکو د ښکار له لارې خپلې اړتیاوې پوره کولې لیکن د وخت په تیریدو سره د انسان په غوښتنو کې توپیر راغلو، انسان په دې لټه کې شو خو د ځان لپاره اسانتیاوې برابرې کړي، هماغه وو چې د اقتصاد علم رامنځته کیدو ته اړتیا پېښه شوه. تقریبا د ټولو علومو په هکله که څیرنه وکړو نو ریښه یې یونان ته رسیږي ځکه یونان دنړۍ پر مخ لومړی ځای وو چې هلته انسانانو د طبیعت له مخ څخه پرونی پورته کړو، د انسان د پیداښت او څرنگوالي په هکله خلکو نظریات ورکړل، په ځمکه کې د روحانیت او مادیت اصول تر غور لاندې ونيول. د اکوموني کلمې جوړښت هم د یوناني کلمې ایکنوموس څخه اخیستل شوی چې مانا یې د کورنۍ اداره یا د کور تنظیم او تدبیر دی. گزنفون څلورسوه څلور څلویښت کاله د مخه ترمیلاده د اکونومیکس (د کور تدبیر) په نوم کتاب ولیکه گزنفون د سقراط شاگرد و. گزنفون د خپل عصر لوی تاریخ لیکونکی او په یونان کې د سردارانو له ډلې څخه و، د گزنفون په کتاب کې د کورني اقتصاد، تدبیر، په طبیعي زیرمو د دولت کنټرول او په

خصوصي ملکیت باندې خپړنه شوې ده، گزنفون د خپلو اقتصادي نظرياتو اساس کړنه گرځولې او کړنه يې د اقتصادي شتمنی د ډیر والي سبب گڼله چې د دولت او عامو خلکو څخه يې هيله لرله خو کړنې ته اهميت ورکړي همدارنگه گزنفون له دولت څخه غوښتل چې دولت بايد خلک بېرې چلونې او ليرېد راليرېد ته پاملرنه وکړي نوموړي دغه هنر هم د شتمنی د ډیر والي عامل گڼلو، له بلې خوا گزنفون د پيسو په هلکه ويل چې دولت بايد د سپينوزرو کانونه په کار واچوي او سپين زر راوباسي، چې داقتصاد له نظره د اهميت وړ ديد گزنفون دا غوښتنه ددې لپاره وه چې د سپينو زرو سکې او پيسې ډيرې شي، دولت بايد طبيعي زيرمې په خپل واک کې راولي او د خصوصي سکتور له لاسه يې وباسي او د لومړي ځل لپاره يې د ونډيزو شرکتونو نظريه هم ورکړه، کزنفون عقیده لرله چې بايد ښارونه لوی او غټ وي او ډير خلک يو ځای سره ژوند وکړي، خو د کار ویش چې د اقتصادي فعاليتونو د پرمختگ لپاره لوی عامل بلل کيږي منځ ته راشي ځکه هر څومره چې ښار لوی وي اړتياوې هم ډيريرې او د کار وېش د اړتياوو پر اساس په خپله منځ ته رازي گزنفون د ماليې دورکړې او ازادې سوداگرۍ پلوی و او شتمني يې داسې راپېژنده: د گزنفون په عقیده شتمني د اموالو د ډيروالي نسبت دهغه اړتياو ته يانې هر څه چې له اړتياو ډير شي هغه شتمني ده.

اکنامکس (economics) د پولتيکل اکانوي (political Economy) مخفف دی چې له دريو يوناني الفاظو (Polis)، (Oika)، او (Nama) مجموعه ده چې (Polis) مانا ښار، رياست او يا منظمه ډله، Oika مانا کورواله او Nama قانون

مانا لري دا په دې مانا چې يو کور واله څنگه توليدي چوپړتياوې ترسره کړي عوايد په لاس راوړي او په مقابل کې توکي او چوپړتياوې وپيري تر څو خپلې اړتياوې پرې پوره کړي چې له دې وروسته پولتيکل اکانومي د هيواد د اقتصادي کړنو لپار وکارول شو او موخه يې له هغو قوانينو او اصولو څخه وه چې يو هيواد يې نافذوي. د اقتصاد پخوانيو پوهانو داسې فکر کاوو: څرنگه چې يوه کورنۍ د اړتياو پر بنسټ خپل عوايد او لگښت تنظيموي همدارنگه کټ مټ د يو هيواد حکومت هم د هيواد په داخل کې دعوايدو او لگښتونو حساب کتاب کوي چې همدې حساب کتاب ته يې پولتيکل اکانومي ويله. خو د وخت په تيريدو سره دغه لفظ په اکانومي او بيا په اکنامکس او بنسټو د يو علم د تعريف اړتيا هغه وخت پېښېږي کله چې هغه علم د پرمختگ په حال کې وي د يو علم د تعريف څخه جو تيرې چې هغه علم له کومو موضوعاتو بحث کوي د علم د مطالعې دايره رامالوي. د اقتصاد د علم په اړه بيلا بيل تعريفات وړاندې شوي او هر پوه دا علم له خپله نظره تعريف کړی. ايدم سمت، مالتس، ريکارډو او جي ايس مل اقتصاد د شتمنۍ علم بللي. الفرډ مارشل، پيگو او کلاک اقتصاد خير نښکني علم بولي. د اقتصاد علم هر پوه له خپله نظره تعريف کړی چې موږ يې په لاندې درې برخو ويشو:

اقتصاد د شتمنی علم دی

Economics is science of wealth

➤ ادم سمټ: په پخوانيو زمانو کې د اقتصاد د علم پوهانو اقتصاد د شتمنی علم گاڼه، له گزنفون څخه وروسته اسکاټلينډي عالم ادم سمټ د اقتصاد د علم په اړه يو کتاب د ملتونو شتمنی په نامه وليکه د دغه کتاب له کبله ډيری پوهان ادم سمټ د اقتصاد پلار گڼي په دې کتاب کې د هيوادنو په وسايلو او نوعيت بحث شوی، کتاب په لاندې څلورو برخو ويشل شوی:

- د شتمنی لگښت: په دې برخه کې د شتمنی د لگښت د اصولو په اړه بحث شوی.
- د شتمنی پيدا کول: په دې برخه کې دا څيرل شوي چې توکي او چوپړتياوې په کومو اصولو پيدا کيږي.
- شتمنی تبادله: په دې برخه کې د توکو او چوپړتياوو د تبادلې اصول بيان شوي.
- شتمنی ویش: په دې برخه کې دا نښول شوي چې پيدا شوي توکي او چوپړتياوې د پيدا کوونکو ترمنځ څنگه وويشو.

له دې کتاب څخه جوتهېږي چې ادم سمت اقتصاد د شتمنۍ علم گانه او ويل يې چې اقتصاد هغه علم دی چې انسان څنگه شتمنۍ لاسته راوړي او څنگه يې په لگښت ورسوي.

➤ اين ډبليو سينير: د ادم سمت د کتاب څخه پنځوس کاله وروسته يو بل انگليس عالم اين ډبليو سينير د ادم سمت نظر تائيد او اقتصاد يې داسې تعريف کړو: اقتصاد يو داسې علم دی چې د شتمنۍ نوعيت، شتمنۍ لاسته راوړل او د شتمنۍ له ویش څخه بحث کوي.

➤ جي. ايس. مل: د نوولسمې زېږدیزې پېړۍ مشهور عالم او فيلسوف جي. ايس. مل اقتصاد ته داسې يو تعريف وړاندې کړی: اقتصاد يو داسې علم دی چې د شتمنۍ نوعيت او د هغو ټولو قوانينو مطالعه ده چې د شتمنۍ په پيدا کيدو او د شتمنۍ په ویش اغيزه لري.

➤ فرانس واکر: امریکايي اقتصاد پوه فرانس واکر 1883ز کې اقتصاد داسې تعريف کړو: اقتصاد يو داسې علم دی چې له شتمنۍ سره اړيکه لري.

➤ پروفيسور ايلي: پروفيسور ايلي هم په اقتصاد پوهانو کې راځي او د اقتصاد د علم په اړه وايي: اقتصاد هغه علم ته ويل کيږي چې هغه اصول او ضوابط تر غور لاندې نيسي کوم چې د شتمنۍ د لاسته راوړلو او د هغې د ليرېد له کړنو سره سروکار لري.

➤ چپ مین: چپ مین هم د ادم سمت هم نظری دی او هغه هم اقتصاد د شتمنی علم بولي.

مالتس او ریکاردو هم اقتصاد د شتمنی علم ګانه او دوی داسې فکر کاوو چې ټولې انساني کړنې ځکه رامنځته کیږي چې انسان غواړي شتمنی ترلاسه کړي او د انسان دغه غوښتنه د نوموړي اقتصادي ژوند مخ ته وړي.

له پورتنیو تعریفونو څخه جوتیږي چې په لومړیو وختوکې د اقتصاد د علم پوهانو اقتصاد د شتمنی علم ګانه او د انسانانو د ټولو کړنو محرک یې شتمنی ګڼله.

ادم سمت او د هغه پیروان (این ډبلیو سینیر، جی. ایس. مل، فرانس واکر، پروفیسور ایلي، چپ مین، مالتس او ریکاردو دوی ټولو ته کلاسیک اقتصاد پوهان ویل کیږي او د هغوی له خوا چې کوم تعریفونه وړاندې شوي دي د کلاسیکو تعریفونو په نامه یادېږي.

د کلاسیکو پوهانو د تعریفونو بڼه والی

ادم سمت او د هغه پیروانو د اقتصاد علم د شتمنی علم ګڼلی او دا علم یې په ډیرو ساده الفاظو سره تعریف کړی دی. له بلې خوا له دې حقیقت څخه هیڅ څوک سترګې نه شي پټولای چې د هیواد د وګړو د ټولو اقتصادي کړنو محور د شتمنی لاسته راوړل دي. نو ځکه کلاسیکو اقتصاد پوهانو د اقتصاد علم د شتمنی علم ګڼلی او د انسانانو د اقتصادي کړنو اصلي انځورګري یې کړې ده.

ځکه چې انسان تل خپلې اقتصادي کړنې د شتمنۍ د لاسته راوړلو لپاره کاروي د دوی د تعریف په اساس د شتمنۍ ټول اړخونه د شتمنۍ لاسته راوړل، شتمنۍ تبادله، شتمنۍ ویش او د شتمنۍ لگښت د اقتصاد علم تر څپرې لاندې نیسي چې ورسره د اقتصاد د علم اهمیت لاسپې ډیرېږي.

نیوکه

د کلاسیکو اقتصاد پوهانو په تعریف یو شمیر برطانیوي پوهانو چې رسکن او کارلایل یې د یادونې وړ دي نیوکه کړې او هغوی ادعا لري چې ادم سمت او د هغه پیروانو د اقتصاد علم بدنام کړی ځکه هغوی اقتصاد یوازې د شتمنۍ علم گڼلی چې ددې له کبله خلک بې لارې، پیسه پاله او ځان پاله کیږي، هغوی د اقتصاد د علم یادول او ښول د وخت ضایعه بللې او دا علم یې دومره له نفرته ډک کړی چې یوازې د خوړلو علم یې گڼلی او دا یې یو شیطاني علم بللی.

د نیوکې ځواب

د هغې زمانې د پوهانو رسکن او کارلایل په دې تعریفو نیوکه ناسمه پوهه ده ځکه د دې پوهانو په نظر له شتمنۍ څخه موخه پیسې، سره او سپین زر، ځمکه او نور دي نو ځکه دوی د اقتصاد علم د ډوډۍ علم گڼه او انسان شتمنۍ پاله او ځان پاله گڼلی. که د ادم سمت او د هغه د پیروانو تعریف ته نظر واچوو ډیر د نیوکې وړ نه دی. نو ځکه ډیرې ستونزې د شتمنۍ په اړه د ناسمې پوهې له کبله رامنځته شوي. لیکن ادم سمت او د هغه د پیروانو له شتمنۍ څخه موخه له

کمیابه توکو څخه عبارت دي چې انسانان یې د خپلو غوښتنو د پوره کیدا لپاره کاروي. مگر یوه خبره د یادونې وړ ده چې شتمنی د غوښتنو د لاسته راوړلو لپاره یوه وسیله ده شتمنی په خپله موخه نه ده. د اقتصاد د علم موضوع د انسان ژوند دی د شتمنی مطالعه تر هغه وخته موږ کوو تر کومه چې د انسان په ژوند اغیز لري، د اقتصاد د علم زده کوونکی د اقتصاد علم داسې مطالعه کوي لکه څرنګه چې یو روغتیا پال ناروغي مطالعه کوي کله چې ډاکتر ناروغي مطالعه کوي ددې خبرې مانا دا نه ده چې ډاکتر له ناروغۍ سره مینه لري مګر هغه ددې لپاره ناروغي مطالعه کوي خو د انسان ژوند وژغوري په همدې ډول کله چې موږ وایو اقتصاد د شتمنی علم دی نو دا په دې مانا چې اقتصاد انسان شتمنی پالی ته نه دعوتوي. بلکې د دې لپاره چې شتمنی له غلط او نامساوي ویش څخه وساتي شتمنی په خپله بڼه او بده نه ده بلکې د هغې کارول په انسان پورې اړه لري. که په ښو کارونو کې یې لګوي رحمت او که په بدو کارو یې لګوي د عذاب لامل ګرځي نو له دې کبله دا ډول نیوکې یې بنسټه دي.

اقتصاد د مادي هوساينې علم دی

Economics is a science of material welfare

1- داکترالفرد مارشال: ادم سمت او د هغه پیروانو چې کوم تعریف د اقتصاد د علم لپاره تر سره کړی وو له یوه اړخه محدود او گمرا کوونکی وو ځکه هغوی شتمنی ته مرکزي بڼه ورکړې وه نو له دې کبله د اقتصاد علم لپاره د یو داسې تعریف کول پکار وو چې د خلکو ناسمه پوهنه د اقتصاد د علم په اړه لرې کړي د دې اړتیا د لرې کولو لپاره په نولسمه میلادي پېړۍ کې داکترالفرد مارشال په خپل کتاب د اقتصاد د علم د اصولو په نامه دغه ناسمه پوهنه لرې او د کارلایل او رسکن نیوکو ته یې د پای ټکی کیښود. الفرد مارشال اقتصاد علم داسې تعریف کړو: اقتصاد یو داسې علم دی چې د انسان ورځنی ژوند تر څیړنې لاندې نیسي او د دې امر تحقیق کوي چې انسان څنگه شتمنی لاسته راوړي او څنگه یې په لگښت ورسوي دا علم د انسان د انفرادي او ټولنیز ژوند هغه برخه تر مطالعې لاندې نیسي چې انسان د خوشاله ژوند، مادي اړتیاوې ترلاسه کړي نو د اقتصاد علم له یوې خوا د شتمنی مطالعه له بلې خوا تر ټولو مهم د انسان د ژوند یو اړخه مطالعه کوي. د الفرد مارشال له تعریف وروسته ټولې نیوکې له منځه لاړې الفرد مارشال د اقتصاد د علم په اړه ټولې ناسمې پوهې لمنځه یوړې او د اقتصاد علم یې په ډیره بڼه بڼه توضیح کړو د داکترالفرد مارشال په تعریف کې لاندې نقاط شامل دي:

I. د شتمنی مطالعه: په اقتصاد کې یوازې دا نه مطالعه کیږي چې شتمنی څنګه لاسته راوړو بلکې دا هم مطالعه کیږي چې شتمنی څنګه په لګښت ورسوو.

II. د ورځني ژوند مطالعه: له ورځني ژوند څخه موخه ټول هغه کارونه دي چې څنګه شتمني لاسته راځي او څنګه په لګښت رسیږي او په ټولنه کې کوم کارونه تر سره کیږي چې خلک ورته په بد نظر نه گوري او ددې برعکس هغه کارونه چې ټولنه ورته په ښه نظر نه گوري لکه رشوت، غلا او نور چې دا په اقتصاد کې نه راځي او دا کارونه په ورځني ژوند پورې تړلي هم نه دي.

III. د روغ انسان مطالعه: په اقتصاد کې د هغه شخص کړنې مطالعه کیږي چې روغ اوسي د لیوني، ملنګ، ساده کړنې په اقتصاد کې نه مطالعه کیږي ځکه د دوی کارونه له ورځني ژوند څخه بیل دي.

IV. مادي اړتیاوې: مارشال په خپل تعریف کې دا هم واضح کړي چې اقتصاد د انسان هغه کړنې مطالعه کوي چې مادي توکي رامنځته کوي او کومې کړنې چې مادي توکي نه رامنځته کوي په اقتصاد کې نه شمیرل کیږي لکه کروندګر کړنه کوي مادي توکي پیدا کوي خو ددې برعکس استاد، څارنوال کړنې ځکه په اقتصاد کې نه راځي چې دوی مادي شی نه پیدا کوي.

V. خوشاله ژوند: په اقتصاد کې هغه مادي توکي مطالعه کیږي کوم چې انسان ته مادي خوشالي ورکوي او هغه مادي توکي چې انسان ته خوشالي نه

ورکوي په اقتصاد کې نه راځي. لکه د شرابو څښل، چرس او نور ځکه دا انسان ته مادي خوشالي نه ور په برخه کوي نو ځکه يې اقتصاد نه مطالعه کوي.

VI. د شتمنۍ لگښت او پيدا ايښت: مارشل په خپل تعريف کې ويلي انسان د خپلو غوښتنو د پوره کيدا لپاره چې په کومو اصولو عمل کوي شتمنۍ ترلاسه کوي، په لگښت يې رسوي، پرمختگ او خوشالي ترلاسه کړي.

VII. انساني اړخ ته اهميت: تيرو اقتصاد پوهانو اصلي موخه شتمنۍ گڼله خو مارشال اصلي اړخ انسان وباله او د انسان دلچسپي له شتمنۍ سره، ځکه چې د انسان د خوشالۍ وسيله گرځي.

له ډاکټر الفرد مارشال وروسته يوشمير نورو پوهانو هم د اقتصاد علم د مادي هوساينې علم گڼه چې په لاندې ډول ترې يادونه کوو:

2- پروفيسور کينن: اقتصاد د هغو ټولو وسايلو وضاحت کوي چې د انسان د برياليتوب او بهبود سبب گرځي.

3- پيگو: اقتصاد د مادي خوشالۍ مطالعه ده چې انسان يې مخامخ يا د پيسو په وسيله ترلاسه کوي.

الفرد مارشال او د هغه پيروان د نيو کلاسيک اقتصاد پوهانو په نامه يادېږي او د هغوی لخوا وړاندې شوي تعريفونه هم د نيو کلاسيک تعريفونو په نامه يادېږي.

د نیو کلاسیکو د تعریف بڼه والی

داکتر الفرد مارشال د اقتصاد علم ته د بريالیتوب او بهبود علم نوم ورکړو د ټول نیوکو مخه یې ونیوله. د اقتصاد علم ته یې یوه نوې بڼه ورکړه، د اقتصاد علم یې د ورځني ژوند د مطالعې علم وګاڼه نو ځکه ډیرو خلکو د اقتصاد د علم له مطالعې سره مینه پیدا کړه، اقتصاد علم انسان ته لومړی اهمیت ورکوي په دویمه درجه شتمنی ته، نو له دې کبله د پخوانیو اقتصاد پوهانو نیوکي چې د اقتصاد د علم په تعریف وې پخپله لمنځه لاړې مارشال هغه شتمنی پالو ته دا واضح کړه چې اقتصاد علم موږ ته د شتمنی پالنې سبق نه رابښي بلکې شتمنی یوازې د انسانو د غوښتنو د پوره کیدو یوه وسیله ده او بالاخره مارشال وویل: اقتصاد د انسان هغه کړنې تر مطالعې لاندې نیسي چې یو انسان یې د خوشاله ژوند د تیروولو لپاره تر سره کوي.

د تعریف نیمګړتیاوې

تر ډیره وخته د مارشال له خوا وړاندې شوی تعریف ټولو ته د منلو وړ و خو په کال 1934 ز کې د لندن سکول اف اکنامکس پرفیسور رابنز په خپل کتاب د اقتصاد د علم نوعیت او اهمیت، د مارشال په تعریف کې یو شمیر نیمګړتیاوې راپه ګوته کړې: د پرفیسور رابنز په وینا د انسان بريالیتوب او بهبود یوازې په مادي وسایلو اتکا نلري بلکې غیرمادي وسایل هم د انسان لپاره خوشالي ورکولای شي. د ساري په ډول ګروندګر، مزدور تر څنګ د ډاکټرۍ، استادۍ او نور هم د انسان لپاره د انسان د خوشالی او بهبود سبب ګرځي. د مارشال د

تعريف پر اساس په اقتصاد کې د انسان هغه کړنې شاملې دي چې د انسان مادي اړتياوې پوره کوي خو د دې برعکس هغه کړنې چې زموږ مادي اړتياوې نشي پوره کولای د اقتصاد په دايره کې نه راځي. چې د اقتصاد د علم د لوستلو دايره يې محدوده کړي وه. همدرانگه مارشال برياليتوب او بهبود په ښه توگه نه دی توضیح کړی. کيدای شي چې يو شی د يو انسان لپاره خوشالي راوړي خو بل ته خفگان د مثال په توگه د شرابو څښل د يو کس لپاره د خوشالی او بل ته د خفگان باعث گرځي په اقتصاد کې د شتمنی لاسته راوړلو څخه موخه يوازې هغه عايد چې مصرفونکی پرې خپلې مادي او غيرمادي اړتياوې پوره کوي. د مارشال د نظریې پر اساس مادي اړتياوې (خوراک، لباس، مکان) په دغو چې کوم لگښت راځي د اقتصاد په دايره کې راځي مگر په غيرمادي اړتياوو (فلم، چکر، سفر) چې کوم لگښت راځي دا د اقتصاد له علم څخه بیرون دي دا په داسې حال کې ده چې په اقتصاد کې ټولې مادي او غيرمادي اړتياوې چې لگښت پرې راځي په اقتصاد علم کې دخپلي دي. مارشال په خپل تعريف کې وايي د بد عملة انسان کړنې نه راځي لکه غل، ډاکو او نور خو دا په داسې حال کې ده چې هغه انسان هم لږ وسايل او ډيرې غوښتنې لري، د مارشال تعريف د انسان هغه کړنې تر مطالعې لاندې نیسي چې د انسان د خوشالی باعث يا د انسان په خوشالو کې لاس لري مگر داسې کړنې چې مادي خوشالي انسان ته نه ورکوي نه مطالعه کوي. خو که په يو هیواد کې جنگ راځي يا زلزله نو د هیواد په اقتصاد اغیزه لري نو ځکه په اقتصاد کې مطالعه کيږي.

په محدود و ساييلو د نامحدودې غوښتنې پوره کول

د لندن سکول اف اکنامکس مشهور استاد رابنز په کال 1934ز کې په خپل کتاب د اقتصاد د علم نوعیت او اهمیت کې په پرمختګ او بهبود نیوکه وکړه او خپله رایه یې داسې اظهار کړه: د اقتصاد علم لپاره داسې یو تعریف وړاندې کړو ، اقتصاد علم ته یې د علم درجه ورکړې په همدې اساس نوموړي اقتصاد داسې تعریف کړو: اقتصاد یو داسې علم دی چې انسان خپلې نامحدودې غوښتنې په خپلو محدودو و ساييلو پوره کړي او وسایل په بیلابیلو لارو وکاروي . د پروفیسور رابنز په تعریف کې مهم ټکي :

○ نامحدودې غوښتنې : د انسان غوښتنې نامحدودې دي او د وخت په تیریدو سره په کې ډیروالی راځي ، انسان تل په هڅه کې وي ترڅو خپلې غوښتنې پوره کړي کله چې یوه غوښتنه پوره شي بله رامنځته کیږي همداسې ادامه لري نو له دې کبله موږ نه شو ویلای چې د انسان غوښتنې پوره شوي.

○ د غوښتنو په اهمیت کې توپیر: د انسان ټولې غوښتنې یو شان نه وي ځینې ډیرې او ځینې لږې مهمې وي د خوارک ، لباس ، د اوسیدو ځای ډیر مهم او عالی ، تیلیفون او نور لږې مهمې دي چې د وسایلو د کمښت له وجې موږ لومړی مهمې او په دویم قدم کې لږې مهمې غوښتنې پوره کوو .

○ محدود و ساييل : په نړۍ کې وسایل محدود نه دي لیکن د اړتیاوو په نسبت کم دي یو هوښیار سړی خپل وسایل داسې کاروي چې خپلې ډیرې

اړتياوې پرې پوره کړي. د محدود وسايلو برعکس نامحدود وسايل هغه وسايل دي چې د انسان له غوښتنو څخه ډير وي او دهغو دلاسته راوړلو لپاره قيمت نه ادا کوي. لکه هوا، باران د سمندر اوبه د پروفیسور رابنز په وينا د اقتصاد علم له دا ډول وسايلو سره اړیکه نه لري ځکه انسان هغه په وړيا ډول ترلاسه کوي.

○ د محدود وسايلو متبادل کارول: د رابنز په وينا وسايل د بيلابيلو غوښتنو د پوره کيدو لپاره کارول کيدای شي. د ساري په ډول د ځمکې يوه ټوټه کيدای شي غنم پرې وکرل شي يا پرې کور جوړ کړو او يايي هم د هټۍ لپاره وکاروو او دا امکان نه لري چې دا ټول په يو وخت کې وشي او که کيدای شوای نو بيا به ستونزه نه وه.

اقتصادي مسايل څنگه پيدا کيږي د پروفیسور رابنز له نظره اقتصادي مسايل د لاندي اړتياوو په اساس پيدا کيږي:

➤ د انسان غوښتنې نامحدودې دي: که چيرته داسې فکر وکړو چې د انسان غوښتنې يوازي يو څو دي نو د هغې له پوره کيدو وروسته هغه اړ نه وو چې خپلو غوښتنو ته ترتيب ورکړي نو په دې وخت کې نه د ټاکلو کومه موضوع او نه هم کوم اقتصادي مسله.

➤ د غوښتنو په اهميت کې توپير: که چيرته د انسان ټولې غوښتنې يوشان وای نو بيا زموږ په ذهن کې د برترۍ عنصر لمنځه ځي او موږ هيڅ ډول انتخاب نه شو کولای ځکه ټولې غوښتنې به يوشان وای او انتخاب هغه وخت

کیرې چې د غوښتنو په اهمیت کې توپیر موجود وي نو ځکه که د انسان غوښتنې ټولې غوښتنې یو شان وای نو بیا به اقتصادي مسایلو شتون نه درلود.

➤ محدود وسایل : د وسایلو کمښت په دې مانا نه دی چې وسایل شتون نه لري دا په دې مانا ده چې د اړتیاوو په نسبت کم دي یو هونبیار انسان خپل وسایل داسې کاروي چې ډیر افادیت لاسته راوړي او خپلې ډیرې غوښتنې پرې پوره کړي.

➤ محدود وسایلو متبادل کارول : که د انسان په لاس کې وسایل یوازې د یو کار لپاره کارول کیدل نو بیا هیڅ اقتصادي مسله نه پیداکیده. د ساري په ډول که ځمکې یوازې غنم کول نوییا د بل فصل د کرلو هیڅ خبره نه وای او اقتصادي مسله به هم نه وای.

د رابنز د تعریف ښه والی

د پرفیسور رابنز تعریف لاندې ښه والی لرلو :

1. ټولیز : د پرفیسور رابنز تعریف ټولیز او په ټولو پخوانیو تعریفونو بې برتري لرله، ټول هغه مسایل یې وڅیړل چې کومه اقتصادي مسله ده او کومه نه، په اقتصاد کې انسان نا محدودې غوښتنې د محدودو او متبادلو وسایلو په وسیله پوره کوي او په دې اړه مور هیڅ خبره نه کوو چې غوښتنې انسان خوشالوي او که نه. د ساري په ډول که چرسو او افيون ته په بازار کې تقاضا وي نو اقتصاد یې مطالعه کوي ولو که هغه هر څومره ضررناکه وي همدرانگه که

کوم شی مفت وي او ډیر گټور هم وي خو بیا یې هم اقتصاد نه مطالعه کوي. لکه د سمندر اوبه نو د رابنزه له تعریفه د اقتصاد د علم حدود وټاکل شول چې په اقتصاد کې کوم شیان مطالعه کیږي.

2. حقیقت: همدرانگه رابنزه د اقتصاد علم ته حقیقي بڼه ورکړه او هغه حقایق یې په کې راوستل چې موږ یې په ورځني ژوند کې گورو.

3. ناپیلي: پروفیسور د اقتصاد علم ناپیلي وگانه اقتصاد علم یې نه په بنو او نه په بدو پسې و تار په بلکه هغه یې یو خپلواک علم وگانه هغه وویل په اقتصاد کې انسان خپلې کړنې په خپله خوښه تر سره کوي د کړنو په ټاکلو کې خپلواک دی، په اقتصاد کې هغه کړنې شاملې دي چې انسان څنگه خپلې نامحدودې غوښتنې په متبادلو محدودو وسایلو پوره کړي.

4. پراخه دایره: ده په اقتصاد کې ټول هغه مسایل شامل کړل چې دوسایلو د کمښت په وجه رامنځته شوي که د انسان لپاره گټور وي او که نه.

5. عام فهمه: د رابنزه تعریف نه یوازې دا چې عام فهمه دی د هر لوستي انسان د ذهني معیار مطابق هم دی رابنزه د اقتصاد علم په ځانگړې بڼه رامخته کړو.

د رابنزه د تعریف نیمگړتیاوې

رابنزه چې کله د اقتصاد علم لپاره تعریف وړاندې کړو نو هغه دا دعوه هم وکړه چې دده لخوا وړاندې شوی تعریف له ټولو تعریفو څخه غوره دی لیکن د څو

اقتصاد پوهانو له خوا چې پروفیسور هکس او فریز بی د یادونې وړ دي د رابنیز په تعریف کې لاندې نیمګړتیاوې په ګوته کړې :

▪ د اقتصاد علم له انساني پرمختګ سره بې اړیکې نشي پاتې کیدای پروفیسور رابنیز اقتصاد یوازې علم الحقیقت و باله د اړه دې مانا چې د ځینو واقعاتو او حقایقو د رامنځته کیدو وسایل څه شی دي که د اقتصاد د علم دنده یوازې د حقایقو رابرسیره کول وي او د انسان د ژوند د بڼه والي په اړه له مسایلو سره اړیکه نلري نو بیا د اقتصاد د علم مطالعه څه ګټه لري. دساري په توګه کې په یو هیواد کې د خوړو کمښت راځي اقتصاد پوه به یوازې خلکو ته وایي چې د خوړو کمښت دی او د کمښت سبب به یې خلکو ته وایي د کمښت د مخنیوي لپاره به یې هېڅ رنگه اقدام نه تر سره کوي. که د اقتصاد علم د انسان د ژوند په بڼه والي کې انسان ته لارښوونه نه کوله نو بیا یادول یې څه ګټه لري. پروفیسور ایلي د پروفیسور رابنیز د تعریف د لویو نیمګړتیاوو په مقابل کې وایي : د اقتصاد علم د علم الحقیقت څخه لږ څه ډیر دی او د هغه مطالعه یوازې تر فکر او ذهن پورې محدوده نه ده بلکې له انسان سره همدردی هم د اقتصاد د علم یو دنده ده. همدرانګه پروفیسور پیګو هم د پروفیسور رابنیز د تعریف په اړه وایي : د اقتصاد علم له فلسفې سره نه بلکې د طب له علم سره ورته دی د کوم موخه چې د زخم خرابول نه بلکې جوړول دي.

▪ بې مانا تعريف: په ځينو وختو کې د رابنز تعريف بيلکل بې مانا ثابتېږي د ساري په ډول له يو شخص سره څلور گړۍ وخت دی او د هغه غوښتنې په دې ډول دي:

➤ د خپل ملگري ليدل،

➤ د اقتصاد د علم لوستل

➤ د فلم کتل

1) د دې شخص مخ ته موخې د خپل ملگري سره کتل، د اقتصاد د علم مطالعه او د فلم کتل دي.

2) ځينې موخې ډيرې مهمې او ځينې لږې مهمې دي

3) له دغه شخص سره وسایل (څلور گړۍ) محدود دي

4) دغه شخص چې څنگه وغواړي دغه وسایل کارولی شي.

د پروفیسور رابنز د نظريې مطابق ټول شرایط موجود دي خو بیا هم کومه اقتصادي مسله نه ده پیدا ځکه اقتصادي مسله هغه وخت پیدا کیږي چې کله چې شتمنی په یوه مسله کې دخپله شي.

▪ نا اړینه پراختیا: پروفیسور رابنز د اقتصاد علم مطالعې ته غیر اړینه پراختیا ورکړه ډاکتر مارشال او د هغه ملگرو داسې عقیده لرله چې په اقتصاد

کې هغه کړنې شاملې دي چې مادي برياليتوب باعث گرځي او هغه کړنې چې د مادي برياليتوب باعث نه گرځي په اقتصاد کې نه راځي د مثال په توګه په اقتصاد کې د موسيقۍ چوپړتياوو نه شميرل ليکن رابنزد اقتصاد علم هغه چې خلک څنګه په محدود وسايلو نامحدودې غوښتنې پوره کړي د اقتصاد علم له مادي برياليتوب او غيرمادي برياليتوب، اخلاقي او غيرې اخلاقي له ټولو ناپېيلی دی. چې ددې نظريې مطابق چور، غلا، ډاکه دا ټول په اقتصاد علم کې شامل دي ځکه دوی هم د کمو وسايلو په وسيله د نامحدود غوښتنو پوره کول غواړي نو له همدې کبله رابنزد اقتصاد د علم موضوع ته نا اړينه پراختيا ورکړې ده.

▪ د اقتصاد علم له طبيعي علومو څخه بېل دی: پروفیسور رابنزد اقتصاد علم د فزیک او کيميا په څير حتمي او قطعي کړی و وليکن اقتصاد يو ټولنيز علم دی چې قوانين يې حتمي او قطعي نه دي د ساري په ډول که د نړۍ په هر کونج کې تيره پورته واچوو بيرته ځمکې ته رالويږي او د اقتصاد علم د انسان په غوښتنو پورې اړه لري چې هر وخت په کې تغير راځي موږ د هيڅ انسان د کړنو په اړه حتمي پريکړه نه شو کولای نو له دې کبله د اقتصاد علم د فزیک او کيميا په څير ګڼل اشتباه وه.

▪ اقتصاد علم غير ناپېيلی نه دی: رابنزد د اقتصاد د علم د غوښتنو او موخو ترمنځ غير جانبداره وګانډه اود اقتصاد د علم په اړه وويل چې د اقتصاد علم دانسان د غوښتنو په بڼه والي او بد والي په اړه نه لري چې دا يې د اقتصاد

له علم سره لويه جفا كړيده ځكه د اقتصاد علم تل د انسان د برياليتوب او پرمختگ لپاره كار كوي نو هيڅ اقتصاد پوه د هغو كړنو طرفداري نه كوي چې د انسان د ښكېنې لپاره نه وي. پروفيسور تهامس موضوع څيړلې او ليكې چې: د يوې موضوع په اړه معلومات ترلاسه كول د يو اقتصاد پوه كار نه دی بلکې د موضوع په اړه د مثبتې يا منفي رايې وركول د اقتصاد پوه دنده ده نو له دې څخه څرگندېږي چې د يوې موضوع تر خبريدو وروسته د هغې د اصلاح لپاره اقدام د اقتصاد پوه دنده ده او اقتصاد پوه لپاره د داسې اقداماتو اجازه نه شته چې د انسان د ژوند په ښه والي كې مرسته نه كوي نو ځكه موږ ويلى شو چې اقتصاد يو غيرجانبداره علم نه دی.

▪ ناواضح: د رابنزه تعريف كې د غوښتنو او وسايلو ترمنځ توپير واضح نه دي ځكه كله يو شى زموږ غوښتنه وي او كله بل د غوښتنې د پوره كيدو وسيله دساري په ډول كله چې موږ غواړو كور جوړ كړو نو د كور د جوړه لو لپاره شگه، سيمت، خټگر او نور د وسايلو په توگه كارول كيږي كله چې كور جوړ شي نو هغه په كرايه وركوو چې كرايه زموږ موخه او كور يې وسيله ده.

▪ انساني وسايل محدود نه دي: رابنزه خپل تعريف كې وړاندې كړي چې هر ډول وسايل محدود دي خو كله چې موږ پرمختللو او پرمختيايي هيوادونو ته وگورو نو ډير خلك بيكاره دي نو معلومه به شي چې انساني وسايل ډير دي.

▪ د وسايلو ډير والی : د پروفیسور رابنز په وینا چې د انسان سره وسایل محدود دي او هغه متبادل کارولی شي خو اضافه والی په کې نه راځي لیکن اوسمهال ټول پرمختللي او پرمختیایي هیوادونو نه د خپلو وسايلو لپاره اقتصادي پلانونه جوړوي په وسايلو کې زیاتوالی راځي او د خلکو د ژوند سطحه لوړوي.

د پورتنیو ټولو نیمگړتیاوو باوجود د پروفیسور رابنز تعریف تر ټولو واضح او جامع وو چې د اقتصاد په علم کې ډیر پراخوالی راغلو او ډیر اهمیت یې پیدا کړو.

لارډ جی ایم کینز : کینز د رابنز په تعریف نیوکه کوي وایي چې د رابنز په کتاب کې د روزگار او بیکاری په اړه هیڅ بحث نه دی شوی چې په اوسني وخت کې ډیر مهم مسایل دي.

کینز په خپل کتاب (روزگار، سود او د پیسو تولید نظریات) کې د اقتصاد علم داسې تعریف کړی : اقتصاد یو داسې علم دی چې موږ په محدودو وسايلو کار پیدا کړو او د ملي عواید د ډیروالي لپاره یې وکاروو.

د اقتصاد د علم لمن Scope of Economics

دیو علم له لمن یا پراختیا څخه موخه دا ده چې دا علم په خپله لمن کې کوم مضامین رانغاړي په دغه علم کې کوم مسایل دخپل دي له کومه ځایه پیل کیږي او په کوم ځای پای ته رسیږي د اقتصاد د علم په لمن کې موږ د اقتصاد د علم

حدود ټاکو او دا پریکړه کوو چې په اقتصاد کې کوم مسایل تر مطالعې لاندې نیول کیږي او کوم نه نیول کیږي د اقتصاد د علم د لمن د ټاکلو لپاره باید موږ لاندې څلورو پوښتنو ته ځواب ووايو :

1. د اقتصاد د علم موضوع: د اقتصاد د علم له موضوع څخه موخه دا ده چې په دې علم کې کوم مسایل څیرل کیږي هر علم ځانته موضوع لري او په هغې څیرنه ترسره کوي د ساري په ډول د بیولوژي علم موضوع د ژوندیو موجوداتو څیرل دي، همداسې د اقتصاد علم هغه کړنې تر څیرنې لاندې نیسي چې انسان نامحدوده غوښتنې په محدودو وسایلو پوره کوي په نړۍ کې انسان په یوه نه یو کار بوخت دی څوک هټیوالي، څوک ترکانی کوي، څوک روغتیا پالي ... چې انسان دغه ټولې کړنې د شتمنۍ د لاسته راوړلو لپاره ترسره کوي ځکه چې د شتمنۍ په وسیله انسان خپلې غوښتنې پوره کولای شي.

2. د انسان مطالعه د فرد یا د ټولنې په توګه؟: اقتصاد د یو ځانګړي شخص ژوند تر مطالعې لاندې نه نیسي چې هغه څنګه په خپلو محدودو وسایلو نامحدودې غوښتنې پوره کوي بلکې په یوه ټولنه کې د ټولو اوسیدونکو اقتصادي مسایل تر څیرنې لاندې نیسي او ګوري چې یو قوم څنګه خپلې اړتیاوې په نامحدوده وسایلو پوره کوي له کومو طریقو کار اخلي.. که د اقتصاد علم د یو فرد ژوند تر مطالعې لاندې ونیسي نو بیا د اقتصادي قوانینو جوړول ستونزمن کیږي د بیلګې په توګه که یو سوداګر د یو توکي قیمت د

تیتوالي سره سره بیا هم دا توکی بازار ته عرضه کوي نو موږ بیا د اقتصاد د علم قوانین نه شو عملي کولی.

3. اقتصاد علم دی که هنر؟ له دې وړاندې چې موږ دا پریکړه وکړو چې اقتصاد علم دی او که هنر موږ باید د علم او هنر ترمنځ په توپیر وپوهیږو.

علم: د یو شي پېژندلو ته علم وایي پوهانو علم داسې تعریف کړی: هغه معلومات چې په حقیقت ولاړ وي او په طبیعت کې شتون ولري علم بلل کېږي د مثال په ډول که اوبه په علمي لحاظ وڅیړو نو معلومه به شي چې اوبه له دوه برخې هایډروجن یوه برخه اکسیجن څخه جوړې شوي دي چې دا یو حقیقت دی او په هر ځای کې دا ثابتېږي که د نړۍ په هر کونج کې پرې عملیه تر سره شي همدا یوه پایله لري.

هنر: د علم په وسیله د حقایقو عملي کولو ته هنر وایي. دساري په ډول د طب په کتابو کې چې کوم شی لیکل شوی وي علم دی خو کله چې ډاکتر دغه علم په عمل کې ترسره کوي او د یو چا درملنه کوي هنر دی همدارنگه جی ایم کینز د هنر په اړه وایي: هنر د ټاکل شوې موخې د ترلاسه کولو لپاره د اصولو او تدابیرو عملي کولو ته وایي. اوس راځو دې ته چې اقتصاد علم دی او که هنر؟ لومړی غواړم په دې برخه بحث وکړم چې ایا اقتصاد علم دی؟

ایا اقتصاد علم دی؟: اقتصاد علم دی د لاندې حقایقو په وسیله موږ کولی شو چې ووايو اقتصاد علم دی:

- د اقتصاد د علم اړیکه له انسان سره ده چې د طبیعت یوه برخه ده په اقتصاد کې مور د انسان هغه کړنې تر څیړنې لاندې نیسو چې د انسان نامحدوده غوښتنې د محدودو وسایلو د پوره کولو لپاره ترسره کوي.
- د انسانانو د کړنو د مطالعې لپاره اړتیا ده چې حقایق راټول، ترتیب او دانسانانو ټولې کړنې (شتمنۍ، لگښت، شتمنۍ ویش، شتمنۍ پیدایښت، شتمنۍ تبادله) د ځانگړو اصولو په وسیله ترسره کېږي.
- په اقتصاد کې مور حالات او واقعات ناپېیلي څیړو.
- د اقتصاد په اړه چې کوم قوانین جوړېږي هغه ټول حقایق روښانوي د ساري په ډول د شتمنۍ د لاسته راوړلو قوانین، د شتمنۍ د ویش قانون او نور.
- ایا اقتصاد هنر دی؟ کله چې مور د اقتصاد د علم په مرسته د حالات او واقعات ناپېیلي مطالعه کوو او د اقتصادي ستونزو سببونه مالومو او کله چې د دغو ستونزو د حل لپاره عملي اقدامات ترسره کېږي بیا نو اقتصاد د علم تر څنگ هنر هم دی.
- له پورتنیو څرگندونو څخه رامالومېږي چې اقتصاد هم علم دی او هم هنر.
- 4. د اقتصاد د علم اړیکه له نورو ټولنیزو علومو سره: له ټولنیزو علومو څخه موخه هغه علوم دي چې د انسان ټولنیز ژوند مطالعه کوي د ساري په توگه سیاسي علوم، تاریخ، اخلاق او نور.

• اقتصاد او سياست : اقتصاد او سياست يو له بل سره ډيرې پخوانۍ او نه شلیدونکي اړیکې لري د سياست علم داسې قوانين جوړوي چې د هيواد د نظام په چلولو کې مرسته کوي لیکن اقتصاد د انسانانو کړنې د اقتصاد له نظره څيرې. د يو هيواد اقتصادي کړنې د هيواد په سياست ډيره اغيزه لري که په يو هيواد کې امن وي ، سکون وي سياسي پايښت وي نو د هيواد وگړي کار کوي ، کاروبارو تر سره کوي ورسره په هيواد کې توليدات ډيريرې ، د خلکو د ژوند سطحه لوړيرې او هيواد ورسره د اقتصادي پرمختگ په لور ځي لکه څرنگه چې سياست د يو هيواد په اقتصاد اغيزه کوي همداسې اقتصاد هم د يو هيواد په سياست اغيزه کوي د حکومت طرز د يو هيواد په اقتصادي حالت پورې تړلی وي کله چې يو هيواد سياسي قوانين جوړوي نو په هيواد کې د پانگونې ، د بيکارۍ ، کرنيزو ، صنعت او نورو اقتصادي مسایلو په نظر کې نيول کيږي د يو هيواد اقتصادي پرمختگ لپاره سياسي اقدامات ترسره کيږي نو له دې کبله اقتصاد او سياست سره ډيرې نژدې اړیکې لري .

• اقتصاد او اخلاق : په اقتصاد کې د انسان هغه کړنې شاملې دي چې انسان څنگه شتمنی لاسته راوړي خپلې نامحدوده غوښتنې څنگه پوره کړي د غيرقانوني لارو لاسته راغلې شتمنی په اقتصاد کې نه راځي . له پورتنیو څرگندونو څخه رامالوميرې چې اقتصاد او اخلاق پخپلو کې مهمه اړیکه لري .

• اقتصاد او تاريخ : اقتصاد او تاريخ هم ډيرې لرغونې اړیکې لري يو اقتصاد پوه د تاريخ تر مطالعې وروسته دا معلومولی شي چې په تيرو وختو

کې د اقتصادي ناورینونو، د پیسو پرسوب، بې کاري او د نورو اقتصادي ستونزو د رامنځته کیدو سببونه څه ول. همداسې د تاریخ مطالعه یو اقتصاد پوه ته د ډیرو مسایلو په اړه معلومات ورکوي خو په راتلونکې کې ښه پریکړه وکړي.

اقتصاد له سیاست، تاریخ او اخلاقو څخه علاوه له نورو علومو سره هم اړیکې لري.

اقتصادي قوانین

د داسې اصولو جوړول چې د کړنو د اجرا په وخت کې په پام کې نیول کېږي قانون بلل کېږي په ټولو علومو کې طبیعي دي او که ټولنیز هر یو خپل قوانین لري. اقتصادي قوانین د انسان لپاره د هغه طرز العمل متعلق معلومات تهیه کوي چې اړیکه د اړتیاوو د ډیرښت او د وسایلو د کمښت سره وي د ساري په توګه که د یو توکي قیمت ټیټ شي نو خلک هغه ډیر اخلي او کله چې یې قیمت لوړ شي نو په کم مقدار یې اخلي چې دا یو اقتصادي قانون دی.

د اقتصادي قوانینو ځانګړتیاوې: اقتصادي قوانین لاندې ځانګړتیاوې لري:

- مفروضات: کله چې موږ د اقتصادي قوانینو په اړه خبرې کوو موږ تل یو څو خبرې فرضوو چې د قانون مفروضات ورته ویل کېږي که په دغو مفروضاتو کې تبدیلی راشي نو اقتصادي قوانین سم نه ثابتېږي د ساري په توګه د تقاضا قانون وايي: که نور عوامل ثابت وي نو د قیمت له کمښت سره تقاضا ډیرېږي او که قیمت لوړ شي تقاضا کمېږي. له پورتنی مثال څخه څرګندېږي چې د تقاضا قانون هغه وخت سم دی کله چې نور عوامل ثابت وي دغو عواملو ته مفروضات وايي چې په لاندې ډول دي:

- د مصرفونکو په عوایدو کې تغیر نه وي راغلی.

- ♣ د مصرفونکو په خوښه ، عادت او سينگار کې بدلون نه وي راغلی .
- ♣ د متبادلو توکو په قيمتونو کې تغير نه وي .
- ♣ د مصرفونکو په شمير کې بدلون نه وي .
- اختيار : اقتصادي قوانين اختياري دي که د چا خوښه وي عمل پرې کولای شي او که د چا خوښه نه بې پرې کوي .
- خوښمن : د اقتصادي قوانينو عملي کول په زور نه دي بلکې دا خوښمن کار دی د هر چا خوښه ده که څوک يې مخالفت کوي او که عمل پرې کوي .
- په حقيقت ولاړ : اقتصادي قوانين په حقيقت ولاړ وي په هر ځای او هر وخت سم وي د ساري په توگه : سپما=عايد-لگښت له دې څخه موخه دا ده چې سپما هغه وخت رامنځته کيږي کله چې زموږ عوايد ډير وي نسبت لگښت ته چې دا قانون په هر ځای کې او هر وخت سم دی .
- ټولنيز : د اقتصادي قوانينو بڼه ټوليزه وي ، مقداري بڼه نه لري د نورو اقتصادي پيښو له تجزيې کار اخلي طبيعي علوم مقداري اندازه بيانوي د ساري په توگه دوه برخې هايډروجن يوه برخه اکسيجن په هر ځای کې او به جوړوي ليکن په اقتصاد کې موږ داسې نه شو ويلى چې که د يو توکي قيمت له لسو افغانيو څخه شلو ته پورته شي نو تقاضا يې نيمېږي په اقتصاد کې هر څه په ټوليز ډول څيرل کيږي اقتصادي قوانين د يوې ځانگړې ډلې استازولي نه کوي بلکې يوې ټولې د روښانه اکثريت استازولي کوي .

- معيار: د نورو ټولنيزو علومو په نسبت اقتصادي قوانين ډير معياري وي ځكه اقتصادي حركتونه او غوښتنې موږ د پيسو په وسيله روښانولې شو خو نور ټولنيز علوم په پيسو نه شو.
- بشري كړنو مطالعه: په اقتصادي قوانينو كې موږ يوازې بشري كړنې تر مطالعې لاندې نيسو.
- د اقتصادي قوانينو جوړښت: اقتصادي قوانين جوړېږي نه بلكې د انساني ارتجاعيت په وسيله په خپله جوړېږي. د ساري په توگه كه د يو توكي قيمت ټيټ وي خلك يې ډير اخلي خو كله چې قيمت لوړېږي نو خلك يې په كم مقدار اخلي چې دغه قانون د خلكو د ارتجاعيت په اساس جوړېږي او د تقاضا قانون دی.

په اقتصادي او نورو قوانينو كې توپير

په اقتصادي او سياسي قوانينو كې توپير: سياسي قوانينو څخه موخه هغه قوانين چې د حكومت له خوا عملي كېږي چې دا قوانين د حكم په څير كارول كېږي چې مراعتول يې په ټولو وگړو حتمي دي او كه څوك يې عملي نه كړي نه نو سزا هم وركول كېږي، كه حكومت وغواړي سياسي قوانين لمنځه وړلې شي خو اقتصادي قوانين په خپله جوړېږي او كه چا عملي نه كړل سزا پرې نشته او كه څوك وغواړي دغه قوانين لمنځه نه شي وړلې.

په اقتصادي او اخلاقي قوانينو کې توپير: د اخلاقي قوانينو موخه د ټولني اصلاح کول وي چې خپلواکه بڼه لري اخلاقي قوانين د مذهب او ټولني د دود په وسيله جوړ شوي وي چې دا قوانين دا پريکړه کوي چې دا کار وکړه دا مه کړه د ساري په توگه د مور او پلار درناوي کول، په اخلاقي قوانينو عمل کول په ټولنه عزت پيدا کول او که عمل پرې ونه کړو نو عزت مو کميږي اخلاقي قوانين په يوې سيمې پورې تړلي وي خو اقتصادي قوانين په خپله جوړيږي که عملي يې نه کړي نو په خپله به ځانته زيان رسيږي اقتصادي قوانين نړيوال وي.

اقتصادي او طبيعي قوانين: طبيعي قوانين د طبيعي علومو (کيميا، فزيک، قوانين وي دا قوانين د وسايلو او پايلو ترمنځ په خپلواک ډول يو ځای شوي او رامنځته شوي دي چې په هر ځای او هر وخت قايم وي د ساري په توگه د فزيک يو قانون دی که د نړۍ په هر ځای کې يو توکی پورته واچوي بيرته ځمکې ته رالويږي چې دې قانون ته د ثقل قانون ويل کيږي طبيعي قوانين قاطع وي د طبيعي قوانينو اړيکه غير ژونديو سره وي خو اقتصادي قوانين قاطع نه دي په خپله جوړيږي له انسانانو سره اړيکه لري.

د اقتصاد د علم گټې

اقتصاد یو ټولنیز علم دی چې د انسان په پرمختګ کې له انسان سره مرسته کوي د اقتصاد د اهمیت په اړه مالټس وايي: اقتصاد یوازنی علم دی چې ټول خلک پرې خبر او معلومات لري او په اقتصادي پرمختګ کې مرسته کوي. ووتن د اقتصاد د علم په اړه وايي تر هغه پورې یو انسان متمدن نه شي کیدای تر څو چې د اقتصاد د علم په اړه معلومات ونه لري همدارنګه پروفیسور پیګو وايي: د اقتصاد د علم زده کړه د علم په توګه نه بلکې د اقتصادي ستونزو د حل لپاره باید زده شي، هنري لیکي د یو انسان لپاره د اقتصاد د علم زده کړه د هر انسان اړتیا او اخلاقي مسوولیت دی د اقتصاد علم زده کړه د انسان ذهن ته پراختیا ورکوي، په اوسني وخت کې څوک د اقتصاد د علم په اړه پوهه ونلري نو هغه ته لوستی انسان نه شو ویلی، د کارګرو د حقوقو دفاع، پانګوالو ته د بڼې گټې برابرول، د صنعتکارانو، کروندګرو لپاره د بازار د پیدا کیدو د کاروبار د ډولونو او د کاروباري موقو پیدا کول، د لګښتونو لپاره لارښوونه، د شتمنی عادلانه ویش، د انسان د ژوند د سطحې لوړوالی او نور د اقتصاد علم گټې دي.

نړيوال اقتصادي سيستمونه

International economic systems

په اقتصاد کې د انسان هغه کرښې تر مطالعې لاندې نیول کېږي چې د محدودو وسایلو په مرسته د نامحدودو غوښتونو د پوره کولو لپاره تر سره کېږي. چون دغه کرښې انسان په ټولنه کې ترسره کوي نو له دې کبله یې یو له بل سره اړیکې پیدا کېږي. د کرښې بڼه اختیاري چې اقتصادي نظام ورته وايي یو نوميالي اقتصاد پوه اقتصادي نظام داسې تعریف کړی دی: اقتصادي نظام هغه ادارې رانغاړي چې د یو هیواد وګړي یې د دې لپاره رامنځته کوي چې خپل محدود وسایل داسې وکاروي ترڅو خپلې نامحدودې غوښتنې پرې پوره کړي. د یو هیواد اقتصادي نظام دا پریکړه کوي چې د خلکو لاندې پوښتنو ته څنګه ځواب ووايي:

1. څه شی پیدا کړي؟: د یو هیواد اقتصادي نظام لومړی په دې بحث کوي چې د هیواد وګړي څه شي ته اړتیا لري چې د تولید وسایل پرې وکارول شي او د خلکو د اړتیا وړ توکي تولید کړي.
2. څنګه یې تولید کړي؟: په اقتصاد کې دویمه پوښتنه دا چې څنګه یې تولید کړو له څنګه یې تولید کړو څخه موخه دا چې د تولید عوامل په څومره

مقدار سره يو ځای کړو خو د توليد لگښت کم او توليد ډیر کړو دا هغه وخت ترسره کېږي د توليد عوامل په ښه توگه وکارول شي.

3. د چا لپاره توليد؟ درېيمه پوښتنه دا چې توليد د کومو خلکو لپاره تر سره کړي چې دهغوی اړتياوې پرې پوره شي

4. وسایل څنگه وويشي؟ په هيوادونو کې شته وسایل څنگه وويشل شي ايا دغه وسایل له خلکو سره وي او که له حکومت سره او که په گډه وي څلورمه پوښتنه د همدې لپاره ترسره کېږي چې د پورتنیو پوښتنو د حل لپاره بېلابېلې لارې کارول شي چې اقتصادي نظامونه ورته وايي او په لاندې ډول ترې يادونه کوو.

د بازار اقتصادي نظام

Market Economy

د بازار اقتصادي نظام هغه اقتصادي سيستم دی چې په هغو کې د پریکړو د نیولو او معاملو د اجرا په وخت کې د تولید پر وسایلو د خصوصي ملکیت مخکوالی په نظر کې نیول کېږي. د ملي اقتصاد په کچه د اقتصادي معاملو او پروسو پلان او انسجام په متمرکز سراسري بڼه نه وي هر اقتصادي واحد ځانګړی پلان او د کړنو تدبیرونه په بازار کې د موجودو سیالیو او د خرڅلاو د قیمتونو پر بنسټ جوړوي. د ځانګړو اقتصادي واحدونو پلانونه چې هر یو بیل بیل د بازار د نرخونو سره په تړاو کې وي جوړېږي او د ټول ملي اقتصاد په کچه د همدې ځانګړو پلانونو یوځایي پیونداو ارزونه د ملي اقتصاد د پلان او وړاندې لید لپاره په کارېږي پانګوال نظام د خصوصي ملکیت د تقدس پر بنسټ ولاړ دی او د بازار اقتصاد د آزادو سیالیو له لارې د انسانانو د اړتیاوو د پوره کولو په میکانیزم دریدلي دي یا په بل عبارت، د تولید پر وسایلو خصوصي ملکیت د بازار د آزادو سیالیو له لارې د ټولني د اړتیاوو له پوره کولو سره ټینګ تړلي دي او د ډیرو پوهانو په نظر، یو بې له بله، د تصور او عملي کارونې وړ نه دي.

د بازار د اقتصادي نظام بڼې

د بازار اقتصاد يو لرغونی تاریخي اقتصادي نظام دی چې د بشري ټولنې د تاریخي تکامل سره سم یې وده موندلې او د ملي ټولنو له اړتیاوو او د نړیوالو شرایطو له غوښتنو سره سم یې بدلون موندلی دی د تاریخ په اوږدو او په تیره بیا د شلمې پېړۍ په بهیر کې د بازار د اقتصادي نظام نوي ډولونه رامنځته شوي، چې ځینې غوره بیلگې یې د آزاد بازار (لبرال مارکیټ)، ټولنیز بازار (سوسیال مارکیټ)، د چاپیریال ساتنې ټولنیز بازار (سوسیال ایکالوژیک مارکیټ) یادولای شو.

آزاد بازار:

د بازار اقتصادي نظام بیلابیلې بڼې لري یو له هغو بڼو څخه د آزاد بازار (لبرال مارکیټ) اقتصادي بڼه ده چې په هغو کې تولید او لگښت په آزاده توګه د بازار د لارې اداره کېږي دولت په مستقیمه توګه په بازار کې مداخله نه کوي او یوازې د غیرمستقیمې لارې د بازار په پروسو کې لاس وهلی شي د ساري په توګه، دولت کولای شي چې ځینې دولتي محصولات بازار ته وړاندې کړي، په سیالیو کې برخه واخلي او یانوي قوانین جوړ او عملي کړي په آزاد بازار کې هر څوک خپلې شخصي ګټې لټوي او د هغو د ترلاسه کولو لپاره تولید کوي، خدمتونه وړاندې کوي، په اقتصادي معاملو کې برخه اخلي او له دې لارې په آګاهانه او یا نا آګاهانه بڼه د غوندې ټولنې د ژوند سطحې په لوړولو کې رول ادا کوي دا حتمي نه ده چې یو څوک د ټولنې ته د خدمت په عالي درک او

احساس په اقتصادي پروسو کې مسوولانه ونډه واخلي، بلکې يوازې د شخصي گټو د ترلاسه کولو په هدف اقتصادي کار يې په آخري پايله کې د ټولني د ژوندانه د ښه والي او هيواد او هيوادوالو ته د خدمتونو خواته کښوي.

د آزاد بازار په اقتصادي سيستم کې د قراردادونو آزادي يو له غوره ځانگړنو څخه د هېواد د کار او د نورو اقتصادي معاملو په تړونونو کې لاس وهنه نه کوي. هر څوک د شخصي تشبث، د کار او شغل د انتخاب آزادي لري او کولای شي پخپله آزاده اراده دهغو په اړه تصميم ونيسي او د آزادو قراردادونو له لارې د قانون په چوکاټ کې له نورو سره سياليو ته داخل شي د آزاد بازار بله ټاکنه کې ښه د مصرف او مصرفوونکو آزادي ده همدا شان د شغل او مسلک آزادي هم د آزاد بازار له غوره بيلوونکو بيلگو څخه ده دا ټول بيا د توليد پروسايلو د خصوصي مالکيت پر بنسټ ولاړ دي.

د توليداتو او خدمتونو قيمتونه د هغو څښتنان پخپله خوښه په خپلواکه توگه ټاکي او دا په بازار کې د عرضې او تقاضا د انډول له لارې پخپله تنظيميږي. په آزاده توگه ټاکل شوي قيمتونه بيا پخپله د بازار بيلانس ساتي او د ځينو محصولاتو د اړتيا څخه د زيات توليد (اضافه توليد) مخه نيسي.

د آزاد بازار په اقتصادي نظم کې بازار ته د هر چا مخه خلاصه ده هر توليدوونکی کولای شي خپل مال په آزاده توگه وړاندې کړي او هر مصرفوونکی هم کولای شي په آزاده توگه د خپلې اړتيا وړ شيان پخپله خوښه انتخاب او مصرف کړي بازار ته آزاده لاس رسي ددې سبب کيږي چې هر

تولیدوونکی هاند وکړي، ترڅو د مصرفونکو د مینې او ذوق سره برابر تولید وړاندې کړي، نوي نظرونه رامنځته شي، ورځ په ورځ د ټاکلي شي نوي موډلونه او دنويو خدمتونو ډولونه تولید او رواج شي.

د تولید پر وسایلو د خصوصي ملکیت، ازادې سیالی او ازاده سیالی چې د اقتصادي لبرالیزم اساسي ستنې دي چې د ادم سمیت په نظر د ټولني د ژوند د سطحې د لوړوالي لپاره لومړني شرطونه دي.

. ټولنیز ژوندانه په عمل کې هم دا ونډه چې اقتصادي لبرالیزم د اقتصاد صنعتي کېدو او د پیداوارنو ظرفیت او تنوع ته چټکتیا ورکړه چې په پایله کې یې پانگوال نظام زغرده وده وکړه د اپروسه بیاد ټولنیزو پراخه پرگنوله بیوزلی سره هم ملگرې ده او په پایله کې یې د بډایانو او بیوزلانو ترمنځ واټن ورځ تر بلې زیاتېږي.

سره له دې چې د اقتصادي لبرالیزم طرفداران په اروپا او امریکا کې ټول په بنسټیزه توګه د اقتصاد د ځواک له پاره کارکوي، خو ترمنځ یې ټاکلي توپيرونه هم شته په اوسني وخت کې د لبرالیزم نظریه د سیاست د ډګر په څیر په اقتصادي برخه کې هم له هغه پخوانۍ جاذبې څخه لویدلې او د پام وړ پلویان نه لري.

په ډیرو بحثونو کې داسې هم اوریدل کیږي چې د آزاد بازار اقتصاد د افغانستان په اساسي قانون کې د افغانستان لپاره د اقتصادي سیستم په حیث

منل شوي دي دا خبره سمه نه ده د افغانستان په اوسني اساسي قانون کې د آزاد بازار اقتصاد نه، بلکې يوازې د بازار اقتصادي سيستم د هيواد د ملي اقتصاد له پاره منل شوی او د هغود بڼو (اشکالو) د انتخاب له پاره لارهازاد هپرينو دلشوي ده.

ټولنيز بازار (سوسيال مارکېټ):

د ټولنيز بازار اقتصادي سيستم چې د بازار د اقتصاد ځانگړې بڼه ده، د پانگوالی درژيم د سياليو پر بنسټ دولت ته د اوک او دنده ورکوي چې په اقتصادي موضوعگانو کې سياسي ټولنيز اصلاحات تر لاس لاندې ونيسي، ټولنيز عدالت او سياسي ثبات ته لومړيتوب ورکړي او د ټولنيزو مساواتو په لار کې گام واخلي.

د دويمې نړيوالې جگړې وروسته د ټولنيز بازار اقتصادي سيستم مطرح شو او د هغود پراختيا او پرمختگ په لار کې گامونه واخيستل شول. په پانگوال اقتصادي نظام کې د ټولنيزو مسئلو د بڼگني او د بيوزلو او محرومو طبقو او قشرونو په گټه د دولت لاسوهني ته ځکه اړتيا ده چې پخپل سر او آزادي پانگوالی لخوا ډير ځله د هيواد محرومان او ټولنيزي اړينې چارې له پامه غورځول کيږي او پايله يې د ټولنيزيووالی او سياسي ثبات د لمنځه تلو سبب کېږي. د پانگوال اقتصاد همدا خپل سرې ودې د شلمې پيړۍ په لومړۍ نيمايي کې د لومړۍ او دويمې نړيوالې جگړې په رامنځته کيدو کې د پام وړ رول ولوباوه الفرید مولر ارمک او اوډويگ اير هارډله نظره د ټولنيز بازار بڼيگنه

داده چې د آزاد بازار مثبتې خواوې ساتي، د اقتصادي ځواکمنتيا او د توليداتو او خدماتو د تنوع له بهيره ننگه کوي، خو په عين وخت کې د هغو دمنفي اړخونو او بدو اغيزو مخنيوي کوي، په ټولنيز ژوندانه کې د گټې د ترلاسه کولو په خاطر د آزاد بازار د رقابتونو د وړاندوونکې اغيزې مخه نيسي او د څو محدودو وکسانو په لاس کې د اقتصادي ځواک د انحصار او تمرکز د ماتولو له پاره د ټولني په گټه مناسب او قانوني تدبيرونه نيسي. او په عين حال کې د ملي يووالي، ټولنيز مصئونيت، امنيت، سولې او عدالت د تامين او تحکيم په لار کې هم پوره گامونه ترلاس لاندې ونيول شي.

په ټولنيز بازار کې د دولت ځای او رول د آزاد بازار څخه فرق لري دلته دولت د آزاد بازار په څير په اقتصادي چارو کې پاسيف رول نه لري، بلکې په فعاله توگه په اقتصادي معاملاتو کې برخه اخلي او په هغه ځای کې چې اقتصادي پروسې د ټولنيزو، سياسي چارو د موازنې د لمنځه تلو سبب کيږي، فعال دفاعي او اصلاحي تدبيرونه نيسي. په دې حال کې د دولت غوره ټوليز سياسي هدفونه او تدبيرونه د کار په بازار کې، د شتمنيو د جوړولو په سياست کې، د کورونو د جوړولو او توزيع په سياست کې، د بنوونې او روزنې په چارو کې د عايداتو پورته کيدو او معاشاتو په اندازه او ویش کې مداخله او داسې نور ترلاس لاندې نيول کيدای شي. هدف دای چې اقتصادي پرمختگ او د مادي نعمتونو پريماني د ملت د عامو وگړو ترمنځ د کشمکش سبب نه شي، بلکې د آزادي سيالی په پایله کې د رامنځته شوي پرمختللي اقتصادي ځواک په واسطه ټولنيز عدالت، پيوستون او پرمختگ تضمین کړي د ټولنيز اقتصادي

مارکېټ نظام داسې شرایط رامنځته کولای شي چې د ملي اقتصاد پرمختګ د ټولنیز عدالت، پیوستون او ترقي سره ټینګ تړاو ولري، نه داسې چې د بې امنۍ، ټولنیز ناوړین او سیاسي بې ثباتۍ سبب وګرځي. د ټولنیز بازار کله کله د سوسیالیزم او پانګوالي نظامونو ترمنځ درېیمه اقتصادي لار هم نومول شوې ده، خو ډیر پوهان د داسې اصطلاح استعمال سم نه بولي په نړۍ کې د سوسیال بازار غوره نمونه د آلمان اقتصادي نظام دی چې د ملي اقتصاد د پرمختګ سره یوځای د افرادو ټولنیز مسئولیت هم تضمینوي په سوسیال بازار کې دولت مکلفیت لري چې بیوزلو، زړو، معیوبو، بیکارو او نورو ټولنیزو مرستو ته اړو کسانو او د هغو اولادونو ته د ژوندلو مړنۍ اړتیاوې د ټولنې په منځګړې کچه ورسوي هر څوک حق لري چې مناسب خوراک او څښاک، د سمو جامو د اغوستلو او د معیاري کور د اوسیدلو امکانات ولري. په هیواد کې د هراوسیدونکیو وختیا د دولت لخوا بېمه ده هر څوک حق لري چې د دولت له بودجې او ټولنیزو فنډونو څخه ورته د زده کړې او ښوونې او روزنې شرایط برابر شي. د کوچنیانو د زده کړې او تحصیل امکانات د هغوی د میندو او پلرونو د ټولنیز موقف او شتمنۍ تابع نه وي دولت مکلف دی چې د قانون له مخې د هر چا استعداد ته د ودې مخه خلاصه او ترې بشپړه ننگه وکړي په دې توګه د سوسیال مارکېټ په نظام کې د کور، کالي، ډوډۍ، صحت او سواد ستونزو ته د حل د لارو موندل د دولت له مکلفیتونو څخه شمیرل کېږي.

د چاپیریال ساتنې ټولنیز بازار

د وخت په تیرېدو سره د بشري ټولني د پايښت لپاره د چاپيريال اهميت زياتېږي او د هغو د سالم ساتلو دنده د انسانانو په وړاندې ورځ په ورځ غوره کيږي. ډيرې اقتصادي کړنې د انسانانو د ژوند په چاپيريال منفي اغيزه کوي له همدې کبله د بازار د اقتصادي نظام د ټولنيز بازار تر څنګ د شلمې پيړۍ په آخرو کې د چاپيريال ساتنې ټولنيز بازار تيوري هم رامنځته شوه او وده يې وکړه ددې نظريې او عملي اقتصادي نظام هدف دادی چې د اقتصاد (ايکانومي) او د ژوند د چاپيريال (ايکالوژي) تر منځ بيلانس وساتل شي.

د شلمې پيړۍ تر دويمې نيمايي پورې دا نظريه چلیده چې طبيعي ذخيريې پريمانه او ډيرې دي. د ژوند د چاپيريال له طبيعي زيرمو څخه وړيا گټه اخيستل کېده د شلمې پيړۍ په دويمه نيمايي او په تيره بيا د اوومې لسيزي وروسته دې نظريې زور واخيست چې د ژوند چاپيريال پخپله زيات ارزښت لري او بايد د توليد له داسې ميتودونو او د اقتصادي کړنو له داسې سيستمونو څخه کار واخيستل شي چې د انسانانو د ژوند پر چاپيريال يې ناوړه اغيزې کمې وي. دلته بايد اقتصادي گټې او چاپيريال ته د زيان رسيدو ترمنځ سنجش وشي او خالصه اقتصادي گټه بايد د ژوند د چاپيريال د تاوان له لارې لاسته رانه وړل شي که په سوسيال بازار کې د ټولنيز او سياسي مصئونيت او ثبات موضوع په نظر کې نيول کېده، په سوسيال - ايکالوژيک مارکېټ کې د هغو تر څنګ د ژوند د چاپيريال ساتنه هم په پام کې نيول کيږي. په دې اقتصادي نظام کې د اقتصادي گټو د ترلاسه کولو له پاره د ژوند د چاپيريال خرابولو ته اجازه نه ورکول کيږي.

د اقتصادي کړنو او له هغې لارې د مادي گټو د ترلاسه کولو په لار کې د ژوند د چاپيريال د خرابۍ د مخنيوي په خاطر ټاکلي معيارونه او میتودونه کارېږي. د نمونې په توگه ویلای شو چې د توليدي - اقتصادي فعالیت په پایله کې د کاربن ډای اکساید د تولید د اندازې پر معیار د چاپیریال مالیه ټاکل کېږي هر څوک او هر اقتصادي ، توليدي کامپلکس چې د کاربن ډای اکساید تولیدوي، د ډیرې مالیه پر ورکولو مکلف وي یا هر څوک چې ډیره انرژي مصرفوي په هماغه اندازه د چاپیریال مالیه ایښودل کېږي داسې ډیر نور میتودونه هم شته چې په اقتصادي فعالیتونو کې د چاپیریال د تخریب په مخنیوي او کمښت کې مثبت رول لوبولای شي.

د چاپیریال ساتنې ټولنیز بازار کې دولت د چاپیریال د ساتنې له پاره په بازار او اقتصادي معاملو کې فعاله مداخله کوي او هر څوک د گټې د ترلاسه کولو په خاطر د چاپیریال په تخریب کې آزادي لاسوهنې ته نه پرېږدي دلته دا هم په نظر کې نیول کېږي چې په توليدي - اقتصادي پروسه کې څومره انرژي مصرفیږي او په چاپیریال یې اغیزه څومره ده؟

د چاپیریال د ساتنې د مؤسسو لخوا داسې هڅې روانې دي چې د ژوند د چاپیریال د قیمت د معلومولو او د بازار په معاملو کې داخلولو له پاره د هغو د سنجش په خاطر څرگند کمي مقیاسونه رامنځته کړي، چې تر ټاکلې اندازې پکې بریالي هم دي دا نظریه ورځ تر بلې غښتلې کېږي چې د ژوند او فعالیت چاپیریال باید چاته د وړیا څیزونو په حیث د اقتصادي فعالیتونو لپاره په

اختیار کې ورنه کړل شي دا د دولت د عمومي شتمنۍ په حیث وگڼل شي او پر استعمال یې قیود وضعه او قیمت پرې کینسودل شي. د بلې خوا د تولید په پروسه او نورو اقتصادي معاملو کې د انرژۍ مصرف تر کنترول لاندې ونیول شي او د برق، تیلو، گازو او نوره انرژۍ باندې مالیه جگه شي. د ایکالوژیک - ټولنیز بازار په نظام کې هدف دا هم دی چې د راتلونکو نسلونو له پاره د ژوند طبیعي چاپیریال سالم وساتل شي

د سوشیالیزم اقتصادي نظام

د سوشیالیزم کلمه د نړۍ په هر گوټ کې کارول کېږي او تل په سیاسي، اقتصادي او پوهنیزو بحثو کې پر خبرې کېږي. سوشیالیزم د مفهوم او مانا له مخې تقریباً دوه زره څلورسوه اته دیرش کاله وړاندې موجود و. خو د لفظ او کلمې له مخې د نولسمې پېړۍ محصول دی او د نولسمې پېړۍ په سر کې رامنځته شوی چې په اقتصادي کتابونو کې د دغې کلمې د حقیقي پیدا کوونکي تر منځ اختلاف شتون لري په ځینو کتابونو کې د سوشیالیزم د کلمې پیدا کوونکي رابرت اوون بنودل شوی مگر د فرانسې نومیالي عالم پیر لرو په خپل کتاب کې (گرودو سامار) داسې ذکر کړی چې د سوشیالیزم کلمه لومړی ما استعمال کړې.

د سوشیالیزم تعریف: دیرې سیاسي او اقتصادي ټولني خپلې طریقې سوشیالستي بولي مگر په نظریاتو او کړنو کې یو له بل سره توپیر شتون لري د ساري په ډول انارشیستانخانونه سوشیالستان بولي خو د خپلو نظریاتو له مخې په فردیت را څرخي د فرد په اصلاح کې د ټولني اصلاح ویني حکومت او دیکتاتوري نه خوښوي همدارنگه کمونستان او مارکسستان هم د سوشیالیزم نارې وهي مگر هغوی وایي چې د ټولني اصلاح د فرد اصلاح ده چې د حکومت او دیکتاتوري طرفدار دي د پورتنیو توپیرنو له کبله د سوشیالیزم تعریفول هم

ستونزمن کار دی خو بیا هم کولای شو په لاندې ډول یې تعریف کړو: سوشیالیزم د هغه ښوونځي او طریقي څخه عبارت دی چې عقیده لري چې د پانگوال نظام د مالکیت او کار ډول ظالمانه دی باید د ټولني له لورې ورته تغیر ورکړل شی. همدارنگه سوشیالستان وایي د ټولنیزو مسایلو د حل لپاره باید په ټولنیز ډول اقدام وشي او د ثروت سرچینې باید د ملت په لاس کې ورکړل شید تولید وسایل د دولت او یا ټولنیزو اتحادیو او کوپراتیفونو په ملکیت کې ورکول کیږي. په داسې نظام کې شخصي ملکیتونو ته اجازه ورکول کیږي، خو د خصوصي ملکیتونو شته والی د دولتي قانون له مخې منع وي.

له شخصي مالکیت څخه موخه پر هغه شتمنیو د شخص تصاحب دی چې د هغه د شخصي او کورنیو اړتیاوو د پوره کولو لپاره ترې کار اخیستل کیږي، خو د نورو د کار د گټې د خپلولو او استثمار لپاره نه شي کارول کیدای د ساري په توگه، د اوسیدلو کور، جامې، بایسکل، موټر، هغه اندازه ځمکه چې یو شخص او د هغه د کورنۍ غړی پخپله پکې کار وکړي او همدا ډول نور ټول هغه څه چې یو څوک یې د خپل شخصي او کورني ژوند لپاره کاروي.

ددې په وړاندې خصوصي مالکیت د تولید پروسایلو د افرادو له هغه ډول تصاحب څخه عبارت دی چې د افرادو د شخصي او کورنیو اړتیاوو څخه زیات وي او د هغو په واسطه د نورو هغو کارگرانو او مسلکي کسانو د کار څخه گټه اخیستل کیږي چې د همداسې وسایلو د نشتوالي له کبله په خپله په مستقل ډول په تولیدي او خدماتي فعالیتونو کې برخه نه شي اخیستلای د تولیدي

وسایلو څخه بې برخې کارگران او ماهران د خپل ژوند د اړتیاوو د لاسته راوړو او په خپله تحصیلي څانګه کې د کار د موندلو لپاره دې ته اړ وي چې د کوم بل پانګوال سره چې د مناسبو تولیدي وسایلو څښتن دی، کار وکړي په پایله کې د خپل کار او لاس د محصولاتو ګټه په لږه او یا ډیره اندازه د هغو د کار ورکوونکي پانګوال لاس ته ورځي.

ددې لپاره چې د شخصي او خصوصي مالکیت تر منځ موضوع ښه څرګنده شی دلته به د یوې ټوټې ځمکې مثال راوړو:

که یو څوک شخصي ځمکه ولري، په هغه کې پخپله دی او د هغه د کورنۍ غړي کار او تولید وکړي او پیداوار یې هم د خپل کور د اړتیاوو لپاره ولګوي، نو د ځمکې ټوټه د هغه شخصي ملکیت دی او په سوشیالیزم کې یې د ساتلو او کاله کولو حق لري خو که چیرې یو څوک په ځمکه کې پخپله کار نه کوي، خپله ټوټه ځمکه چاته په اجاره، کرایه او یا ده کروندګر ته په کروندګرۍ ورکړې وي، نو دا ځمکه د هغه په خصوصي مالکیت او پري او په سوشیالیزم کې یې د ملکیت او د هغو په وسیله د بل چا د کار او زیار د ګټې د خپلولو حق نه لري.

سوشیالیزم ته د رسیدو مراحل

- نیوکه: د سوشیالیزم بنسټونې اصولاً د ټولني پر موجوده انتظامونو نیوکې کوي دوی په ټولنه کې د طبقاتو د له منځه وړلو لپاره کار کوي چې دلته دوه ډوله اقدام غواړي یو ډله وایي چې ډیر ژر باید بدلون راشي بله ډله وایي چې لومړی باید سیاسي، اقتصادي، ټولنيز او کلتوري څېړنه وشي بیا بدلون راشي.
- هیله: سوشیلستان هیله لري چې د راتلونکي زمانې خلک به کونښن وکړي چې د تولید او سنی نظام چې سم نه دی بیرته کړي او دهغه پر ځای یو داسې نظام ټینګ کړي چې د مساوات پر پایو ولاړ وي.
- عمل: په ټولنه کې سوشیالستي نظام ته د رسیدو لپاره د سوشیلستانو تر منځ اختلاف موجودی یو ډله ېې د عمومي انقلاب طرفدار دي چې په هغو کې المانی کارل مارکس او ملګري یې د دې نظريې ملاتړي دیکارل مارکس یوازې داسې نه وایي چې انقلاب دې وشي بلکې هغه عقیده لري چې دا ډول انقلاب کیدونکی او راتلونکی دی. هغه د پانګوال نظام څخه مخالف و او په ټوله نړۍ کې کارګرو ته همدا یوه خبره کوله د نړۍ کارګرو یوله بل سره متحد شئ کارل مارکس او دهغه ملګرو سوشیالیزم ته د رسیدو لپاره د کارګرو انقلاب او د یو څه وخت لپاره د هغوی دیکتاتوري غواړي، پانګوال نظام ټولنه په دوه طبقو ویشید مارکس په عقیده تاریخ د طبقاتو ترمنځ د کشمکشو او اړودوړ

څخه عبارت دی نه د ملتونو د جنگ څخه تاریخي پېښې د اقتصادي قدرت او زور لاندې پیدا شوي.

د کارل مارکس دا نظریه په عملي ډگر کې په اوسنۍ روسیه کې د ناکامۍ سره مخ شوه د مارکس ، انگلز او لېنن سوشیالستي مفکوره د نړۍ په نورو هېوادونو کې هم خپل ارزښت له لاسه ورکړو:

د سوشیالیزم بنسټيز اصول:

۱. ټولنيز ملکیت: په سوشیالیزم کې خصوصي ملکیت شتون نه لري د تولید ټول وسایل (ځمکه، کار، پانگه، مدیریت) د حکومت به لاس کې وي.
۲. خصوصي کاروبار وجود نه لري: په سوشیالیزم کې خصوصي کاروبار وجود نه لري ټول خلک له حکومت سره کار کوي او د دولت نوکران وي.
۳. د شتمنۍ مساوي ویش: په سوشیالیزم کې ټول کاروبار د حکومت په کې وي له کاروبار څخه چې کومه گټه تر لاسه کېږي د حکومت خزانه ته ځي او په ټولنيزو کارونو کې لگوي.
۴. کاروبار: په سوشیالیزم کې ټولو خلکو ته کار د حکومت له خوا ورکول کېږي.
۵. د پلانونو جوړول: په سوشیالیزم کې یوه اداره وجود لري چې د حکومت لپاره ټول اقتصادي پلانونه جوړوي چې تر ډیره بریده په دې پلانونو کې د دولت سياسي مرامونه په پام کې نیول کېږي.

۶. فکري اتحاد: په سوشیالیزم کې ټول خلک یو نظر لري د سوشیالیزم لپاره کار کوي او د کپیتلیزم خلاف وي.

د سوشیالیزم او کمونیزم ترمنځ توپیر:

کمونیزم او سوشلیزم عموماً دواړه یو دبل پرځای استعمالیږي ځکه دغه دواړه مکتبونه د کپیتلیزم خلاف دي ددغو دوو مکتبونو ترمنځ ډېر ورته والی او هم ډېر توپیر وجود لري خو په توپیر پوهیدل یې ځکه ستونزمن دي چې مختلفو ټولنو (هیوادونو) د دواړو اقتصادي مکتبونو گڼ شمېر ډولونه عملي کړي او دا دواړه مکتبونه یې د تعصب، یواړخیزه قضاوت په رڼا کې او دخپلې خوښې سره سم تعریف، ورته اوسره بېل کړی دی. لیبرالان غواړي چې پریکړې د ټولو افرادو سره شریکې شي البته د افرادو په ترجیح کې مگر محافظه کاران غواړي او وایي چې پریکړې باید د څو محدودو و نفرو ترمنځ سره شریکې شي البته دیوه فرد په ترڅ:

سوشلیزم عموماً اقتصادي نظام یا بنونځي ته راجع کیږي خو کمونیزم بیا هم پر اقتصادي او هم پر سیاسي بنونځي دلالت کوي. د کمونیزم له مخي خدماتو او اجناسو توزیع د افرادو اړتیاوو پر اساس رامنځ ته کیږي خو سوشالیزم بیا استدلال کوي چې د خدماتو او اجناسو توزیع د افرادو د هلوځلو پر بنسټ رامنځ ته کیږي.

په کمونیستي اقتصاد کې د کپیتلیزم لپاره ځای نه شته خو سوشالیزم بیا وایي، څرنگه چې ثروت د خلکو ترمنځ توزیع کیږي نو کېدای شي د کپیتلیزم ځیني

اړخونه په سوشيليسټي اقتصاد کي ځای ولري سوشياليزم هغه بنسټونځی دی چې وايي کارگره طبقه بايد منابع په ټوليزه اوډيموکراتيکه توگه ترلاسه کړي چې وکولای شي د ټولني ډاکثريت د بهبود لپاره اجناس توليد کړي. کمونيزم هغه بنسټونځي ته وايي چې په ټولنه کي بايد نه د طبقې استحصالونکي، استحصالېدونکي او نه تېری کوونکي او تېری کېدونکي بايد وجود ولري.

اسلامي اقتصادي نظام

اسلام يوازې د مذهبي رسوماتو دين نه دی بلکې د انسان د ژوند يو مکمل قانون دی، د مسلمانانو د ژوند هر څانگه مطالعه کوي، اسلام مسلمانانو ته په اقتصادي برخه کې هم لارښوونه او رهبري کوي اسلام چې په اقتصادي برخه کې مسلمان ته کوم اصول وړاندې کړي په عملي کولو به یې انسان تل خوشاله او له سکون څخه ډک ژوند تيروي دا نور اقتصادي نظامونه انسان ته يوازې ددې نړۍ اړتياوو په پوره کيدو باندې تاکيد کوي خو اسلامي اقتصادي نظام ددې نړۍ تر څنگ د اخرت د برياليتوب لپاره هم کار کوي اسلامي اقتصادي نظام په هغه ځای کې پلي کېږي چې خلک مسلمانان وي. اسلامي اقتصادي نظام په هغو ادارو او اشخاصو مشتمل دي چې د خدايي احکامو لاندې جوړ وي ترڅو د اسلامي هيوادونو خلک محدود وسايل څنگه وکاروي ترڅو هغه غوښتنې چې اسلام ورته اجازه ورکړې پوره کړي د اسلامي اقتصادي نظام اصولو سرچينې قران الکریم، نبوي سنت او اجتهادي سرچينه. اسلامي اقتصاد تر دوهم نړيوال جنگ پورې همداسې د نورو علومو سره ګډ پاتې شو، په دغه دوران کې زيات اسلامي هيوادونه د دوهم نړيوال جنگ څخه وروسته آزاد شول په دغه وخت کې اسلامي هيوادونه د خپلو ويجاړو سستمونو ترڅنگ د اقتصادي سيستم جوړولو او بيا پرېښو درولو په هڅه کې شول ځکه دغه سستمونه د نړيوال جنگ او د کفارو د حملو په وجه له منځه وړل شوي وو، څرنگه چې په هغه وخت کې نور اقتصادي سيستمونه په سود ولاړ وو، او سود د اسلام له نظره ناروا دی

د اسلامي اقتصاد او نورو اقتصادي سيټمونو ترمينځ ډېر توپيرونه شته او يواځې سود نه دی، نو ځکه دوی دا اړتيا وليده چه خپل اقتصادي سيستم د اسلام د اصولو او قوانينو په چوکاټ کې جوړ کړي.

په هر صورت لکه څرنګه مو چه وړاندې ذکر وکړ چه انفرادي هلې ځلې په دې بريالۍ نه شوي چه اسلامي اقتصاد د يوه مستقل علم په ډول نړيوالو ته ور وپيژني، نو د جمعي هلو ځلو اړتيا پيدا شوه تر څو پورې چې په کال ۱۹۷۶ د فبروري په مياشت کې په اسلامي اقتصاد باندې لومړنی نړيوال کانفرانس په مکه مکرمه کې جوړ شو او په دې وسيله اسلامي اقتصاد د يوه مستقل علم په ډول دنيا ته معرفي شو او دغې د اسلامي اقتصاد په مشهورتيا او پدې لاره کې دکار کولو لپاره لاره برابره کړه دغه کنفرانس په جوړولو کې ډاکتر محمد نجات الله صديقي، ډاکتر محمد عمر او پروفيسر خورشيد احمد فعال رول ولو بولو په دغه کنفرانس يا سمینار کې د ډاکتر محمد نجات الله صديقي لخوا د پخوانيو اسلامي علماوو د اقتصادي نظرياتو په باب يوه مقاله يا رساله وړاندې شوه، دغې مقالې په اسلامي اقتصاد باندې د بحث کولو ته داب کېښود.

په قران شريف کې د اقتصاد کلمه د اعتدال په مانا ذکر شوې د لقمان په مبارک ايت کې راغلي (په خپل تګ کې ميانه رو اوسه). حضرت محمد (ص) په خپل مبارک حديث کې د اقتصاد د کلمې په اړه ويلي دي: «که څوک په ژوند کې

میانہ رو او معتدل وي څښتن تعالیٰ به د هغه روزي زیاته کړي او که څوک اسراف وکړي نو څښتن تعالیٰ به هغه محروم کړي.»

د اقتصاد کلمه په عربي ژبه کې هم د اعتدال او میانہ روی مانا لري او په اسلام کې د افراط او تفريط په مقابل کې کارول شوي ده .

د څښتن تعالیٰ د قوانینو په حدودو کې د فکر ، طبیعت ، شتمنی او کار د کارونې په وجه د فرد او ټولني د اړتیاوو د لرې کولو ، هوساینې او گټورتوب په موخه د کړنو تر سره کولو ته اقتصاد وايي. د څښتن تعالیٰ د لارښونې له مخې د هغو قوانینو او اصولو څخه عبارت دی چې د هغو په کار اچولو او مراعتولو په صورت کې تولید او شتمنی ډیريږي ، د کار او تعاون له مخې د ټولني افرادو ته په عادلانه ډول رسېږي لکه څرنگه چې په ځمکه او اسمان کې د ټولو موجوداتو مالک څښتن تعالیٰ دی او پیدا کوونکی هم همدا دی او حقيقي مالک یې هم څښتن تعالیٰ دی . اسلامي اقتصادي نظام د نړۍ د نورو اقتصادي سیستمونو د کړنو نظریاتو سره د مبدا او ماهیت له نظره توپیر لري . د اسلامي اقتصاد د ظوابطو او قوانینو سرچینه الهي احکام دي .

د اسلام په ټولو اقتصادي کړنو او تشبثاتو کې عدل ، انصاف ، حق ، پیزوینه او اخلاق داخل دي .

د اسلامي اقتصادي نظام ځانگړتیاوې

د اسلامي اقتصادي نظام بنسټيزې ځانگړتياوې په لاندې ډول دي :

- 1) د ژوند د لومړنيو اړتياوو پوره کول: اسلامي اقتصادي نظام انسان پرمختگ ته بنسټيز اهميت ورکوي، په ټولنه کې ټولو افرادو ته د ژوند د لومړنيو اړتياوو په پوره کولو زور ورکوي. د انسان بنسټيزې اړتياوې خوراک، لباس، اوسيدل، بسوونه او روزنه، روغتيايي اسانتياوې دي.
- 2) خصوصي ملکيت: په حقيقت کې د هر څه مالک څښتن تعالی دی کوم توکي چې د انسان په ملکيت کې وي د امانت بڼه لري، انسان هغه د څښتن تعالی او د رسول (ص) په طريقي د کارولو پابند دی تر څو د څښتن تعالی د خوښې وړ وگرځي او انسان د نړۍ او اخرت د برياليتوب سبب گرځي، اسلام خصوصي ملکيت ته اجازه ورکوي مگر دا ملکيت ازاد او خود مختاره نه دی.
- 3) د جايداد کارول: د جايداد په کارونې اسلام چې کوم بنديزونه لگولي په لاندې ډول دي :

- اسلام د جايداد د بې ځايه کارونې څخه منع کړې
- په اسلامي اقتصادي نظام کې هيڅوک جايداد د ټولني په خلاف نه شي کارولای
- په ټولنه کې د بې وزله او اړمنو خلکو د ده پر جايداد حق لري
- که څوک پور ته په رښتيا اړتيا ولري بايد انکار ونه کړي
- له زکات پرته هم بايد له بې وزلو سره مرسته وکړي

- 4) د توکو او چوپړتیاوو کارول: په اسلامي اقتصادي نظام کې د ډيرو توکو او چوپړتیاوو په کارونې بندیز دی لکه شرابو، پوډر، چرس، د مرو حیواناتو غوښه. همدرانگه د عیش عشرت د توکو کارول هم اسلام نه خوښوي. په اسلام کې د ټولني هر فرد د ټولني په چوپړ مکلف دی، اسلام د څو نفرو پرځای ټولې ټولني په خوشالی زور اچوي.
- 5) د حکومت دندې: په یوې اسلامي ټولني کې د حکومت دندې په لاندې ډول دي:

- د خلکو لپاره د اسلامي اصولو پر اساس د ژوند برابرول او د اړتیا په وخت کې له سختۍ کار اخیستل
- ټولو خلکو ته د ژوند د اسانتیاوو برابرول
- په بازار کې د ښه چاپیریال جوړول او د چلبازانو او غلو مخه نیول
- د اقتصادي پرمختګ او پانګونې لپاره اقدامات ترسره کول
- د شتمنۍ د نانهول ویش مخه نیول

- 6) غیرسودي نظام: په اسلامي اقتصادي نظام کې سود منع دی چې ورسره د ظالمانو مخه نیول کېږي او ټولنه له طبقو ساتل کېږي شتمنۍ له یو څو لاسونو څخه ټولني ته ورکول کېږي او د ټولني په خیر کارول کېږي.
- 7) د کار اهمیت: اسلام کاریګر د پانګوال رحم ته نه پریږدي بلکې د هغوی د حقوقو مکمله ساتنه کوي اسلام کار ته ډیر اهمیت ورکوي او هغه روزي چې د

کار په وسیله تر لاسه شوې وي ډیره یې بهتره گڼي او داسې حکم کوي چې کاریگر ته د هغه اجوره د خولو له اوچیدو مخکې باید ورکړل شي .

8) د زکات ورکړه : په اسلامي ټولنې کې په هر عاقل، بالغ مسلمان چې د زکات شرایط ولري زکات ورکول فرض دي او د اسلامي اقتصادي نظام مهمه ځانگړتیا ده .

9) د شتمنی د راټولونې ممانعت : اسلام د جایزو لارو څخه راغلي شتمنی د ټولونې اجازه نه ده ورکړې ځکه خوځښت یې دریري او دا شتمنی د څو نفرو لاسو ته ورځي ، ټولنه غیر اخلاقي کیږي نو ځکه اسلام د شتمنی ټولول نه خوښوي .

10) د وراثت قانون : په اسلام کې د شتمنی ویش د وارثت د قانون پر اساس تر سره کیږي له کوم شخص سره چې شتمنی له خپلو اړتیاوو څخه ډیري وي پاتې برخه د وارثینو تر منځ وویشل شي نو وارثت د قانون پر اساس شتمنی په خپله دوران پیدا کوي .

11) د کسب خپلواکي : په اسلام کې د حلال رزق د گټلو لپاره چې هر ډول کسب ټاکي خپلواکي لري .

12) د مساوات نه شتون : په اسلامي اقتصادي نظام کې شتمنی مساوي نه ویشل کیږي او په اسلامي اقتصادي نظام کې هیڅ وخت دا نه دي ذکر چې د ټولو انسانانو د ژوند سهولتونه باید مساوي وي . په اسلامي اقتصادي نظام کې هر فرد په ټولنه کې برابره درجه لري . زکات، عشر او د وارثت په وسیله په ټولنه کې شتمنی په منصفانه ډول ویشل کیږي .

دویم څپرکی

د شتمنی پیدایښت

په ټولیز ډول د شتمنی پیدایښت د نوو توکو رامنځته کولو ته وایي خو موږ دلته تیروتنه کوو ځکه ماده د مادې د قانون له مخې موږ نه شو پیداکولی او نه یې لمنځه وړلی شو د شتمنی د پیدایښت څخه زموږ موخه د مادې پیداکول نه بلکې د هغې په افادیت کې د ډیرینست راوستل دي نو معلومه شوه چې د اقتصاد په علم کې د شتمنی پیدایښت څخه موخه د یو توکي د ارزښت ډیر والی دی د ساري په ډول کله چې موږ لرگي په ځنګل کې پرې کړو په ارزښت کې یې ډیر والی راځي خو کله چې ترې فرنیچر جوړ کړو ارزښت یې لاپسې ډیرېږي د لاندې درې طریقو په وسیله د یو توکي افادیت لوړېږي او د شتمنی د پیدایښت سبب گرځي:

- I. د توکو بڼه بدلول: د توکو بڼې ته په تغیر ورکولو سره د هغه افادیت لوړېږي د مثال په ډول له کاغذ څخه د کتابونو جوړول.
- II. د توکو د ځای بدلول: د توکو د ډیر پیداکیدو له ځای څخه هغه ځای ته د توکي لیږدول چې په کمه اندازه پیدا کېږي او توکو ورسره ارزښتمن کېږي د ساري په ډول د لرگیو په ځنګل کې د لرگیو ارزښت ټیټ وي خو کله چې ښار ته راوړل کېږي نو د لرگیو ارزښت هم ورسره ډیرېږي.

III

د توکو د وخت بدلول : کله چې توکي هغه وخت ته وساتل شي چې تقاضا ورته ډیره وي ارزښت یې لوړېږي د ساري په ډول لکه د ژمي په موسم کې د اوبلونو گازو یا د سون د توکو د قیمت لوړوالی .

د شتمنی د پیدایښت لارې چارې : د شتمنی د پیدایښت لپاره باید لاندې هڅې تر سره شي :

1. له ځمکې، سیندونو، سمندرونو څخه د هغو توکو ترلاسه کول چې په کې شتون لري د ساري په ډول په سیندونو یا سمندرونو کې د کبانو نیول .
2. له ځمکې، هوا او اوبو څخه د هغو شیانو ترلاسه کول چې دوی نه وي پیدا کړي د بیلگې په توګه له اوبو څخه د بریننا جوړول.
3. د صنعت په وسیله له اومو موادو څخه د مصنوعاتو جوړول د ساري په ډول له مالوچو رخت جوړول .
4. د توکو لیږد له یو ځای څخه بل ځای ته یانې د لیږد لپاره له وسایلو څخه کار اخیستل .
5. مصرفونکو ته مخامخ چوپړتیاوې برابرول د ساري په ډول بنسونه، روغتیا پالي او نور .

د شتمنی په پیدایښت اغیزه اچونکي عوامل : د شتمنی په پیدایښت لاندې عوامل اغیزه اچوي :

- I. طبيعي عوامل : له طبيعي عواملو څخه موخه هوا، باران، زمکه، کانونه او نور که مناسب وي نو د شتمنۍ د پيدا ايښت لپاره ښه وي او که چيرته دغه عوامل مناسب نه وي نو بيا د شتمنۍ پيدا کول کميږي.
- II. د پيدا ايښت وسايل : په نوي وسايلو شتمنۍ ډيره پيدا کيږي او په وروسته پاتې وسايلو شتمنۍ کمه پيدا کيږي د ساري په ډول که يو توکي په لاس جوړ شي ډير وخت او په لږه اندازه جوړيږي خو که همدا کار په ماشين تر سره شي نو ډير ژر او ډيره پيمانه به توليد شي.
- III. د ليرد رالير وسايل : د ليرد راليرد وسايل که چيرې پرمختللي وي نو په هيواد کې سوداگري او صنعت پراختيا مومي شتمنۍ هم په اسانه رامنځته کيږي خو برعکس بيا شتمنۍ په اسانه نه رامنځته کيږي.
- IV. د هيواد حالت : که چيرته په هيواد کې امنيت وي سياسي استحکام موجود وي نو هلته د شتمنۍ پيدا ايښت ډيريرې خو برعکس بيا شتمنۍ په اسانه نه رامنځته کيږي.
- V. د بانکوالۍ نظام : که د هيواد د بانکوالۍ نظام پياوړی وي، کاروباري خلکو ته په وخت پانگه برابرېږي په هيواد کې د شتمنۍ پيدا ايښت ډيريرې خو که دا نظام وروسته پاتې وي بيا د شتمنۍ پيدا ايښت هم کم وي.
- VI. نفوس : د يو هيواد د نفوس هم د شتمنۍ په پيدا ايښت کې رول لري که د هيواد نفوس له وسايلو څخه ډير وي نو بيا د شتمنۍ پيدا ايښت کم وي او که د نفوسو شمير له وسايلو کم وي نو بيا د شتمنۍ پيدا ايښت ډير وي.

د کارېگرو لاس رسی : که په هیواد کې د کارېگرو شتون ډیر وي نو د شتمنی پیدایښت ډیر وي او که شتون ونه لري نو بیا د شتمنی پیدایښت هم کم وي .

د تولید عوامل

هغه وسایل چې د هغو په وسیله انسان د شتمنی د پیدایښت عمل تر سره کوي د تولید عوامل گڼل کېږي چې په لاندې ډول دي :

ځمکه Land:

په عامه ژبه له ځمکې څخه موخه د ځمکې سطحه ده چې انسان پرې گرځي راگرځي د اوسیدو لپاره ځای او د خوړو د اړتیاوو د پوره کولو لپاره کرڼه پرې تر سره کوي خو په اقتصاد کې په ځمکه کې ټول هغه طبیعي وسایل چې مورږ یې په وړیا ډول ترلاسه کوو شامل دي په دې کې ټول هغه وسایل شامل دي چې د ځمکې لاندې یا له پاسه وي خو افادیت ولري . مگر کم یافته نه وي مورږ چې هر څومره وغواړو په مصرف یې ورسوو د ساري په ډول هوا ، اوبه نور .

پروفیسور الفرد مارشال په خپل کتاب (د اقتصاد علم اصول) د ځمکې تعریف داسې کوي : له ځمکې څخه موخه هغه ټول طبیعي وسایل دي چې طبیعت د انسان د ښکې لپاره په وړیا ډول پیدا کړي د ساري په توگه د اوبه ، هوا ، رڼا ، گرمي او نور .

پروفیسور فریزر بیا د ځمکې د تعریف په اړه وایي: له ځمکې څخه موخه ټول هغه طبیعي وسایل دي چې د عوایدو د ډیروالي سبب گرځي، افادیت لري او محدود وي په ځمکه کې شته طبیعي وسایل: د ځمکې سطحه چې د اوسیدو او کرنې لپاره وي، کانونه، اوبه، ځنگلونه، هوا، غازات، رڼا، کبان، حیوانات، طبیعي بندرونه، بیلابیلې قوتونه چې په تولید کې مرسته کوي.

د ځمکې ځانگړتیاوې: ځمکه د تولید د عامل په توگه بیلابیلې ځانگړتیاوې لري چې د همدې ځانگړتیاوو په اساس له نورو عواملو سره توپیر لري:

1. طبیعي ډالی: ځمکه د انسان د هڅې په پایله کې نه ده رامنځته شوې بلکې د څښتن تعالی له خوا انسان ته په وړیا او بې له کاره ورکړل شوی که انسان هر څومره هڅه وکړي یو سانتي متر به هم پیدا نه کړي.
2. ځانگړی مقدار: د ځمکې مقدار معلوم دی هیڅ څوک نه شي کولی د ځمکې په مقدار کې زیاتوالی راولي لیکن انسان په خپله هڅه ډیره گټه ترې پورته کولی شي.
3. حاصل خیزی: کې توپیر: ټولې ځمکې یوشان نه وي ځینې ډیرې حاصل خیزې، ځینې لږې او ځینې هیڅ فصل نه کوي.
4. په ځمکو کې توپیر: ځمکه ټوله په یو ځای کې شتون نه لري ځینې په بازار کې ځینو بندونو کې ځینې د کرنې لپاره وي.
5. د لیرد قابلیت: ځمکه له یو ځای څخه بل ځای ته نه لیرېږدول کېږي د ساری په توگه د لغمان ځمکې خوست ته یا بلخ ته ولیرېږدوو.

6. خپلواکه بڼه : ځمکه د نورو توليدي وسايلو په نسبت پايداره او که کله له زيان سره مخ هم شي د تل لپاره لمنځه نه ځي.
7. بنسټيز حيثيت : ځمکه د توليد په عواملو کې بنسټيزه او مرکزي بڼه لري له ځمکې پرته د توليد د نورو عواملو شتون ناممکنه دی .
8. محدودو توليد : د ځمکې توليد محدود وي د ډيرې پانگې او کار په زياتوالي سره په کې نامحدوده نه ترلاسه کېږي .

د ځمکې اقتصادي اهميت : ځمکه د يو هيواد په اقتصادي پرمختگ کې اساسي ونډه لري چې په لاندې ډول ترې يادونه کوو :

- کرنيز پرمختگ : د يو هيواد کرنيز پرمختگ د هيواد د ځمکې سطحې او هوا پورې اړه لري، که ځمکه حاصل خيزه ، مناسب باران او مناسبې اوبه ورکړل شي نو کرنيز توليدات ډيرېږي .
- صنعتي پرمختگ : د يو هيواد اقتصادي پرمختگ په اومو موادو پورې اړه لري په کوم هيواد کې چې اومه مواد ډير وي نو هغه هيواد په صنعتي لحاظ بڼه پرمختگ کوي د ساري په ډول کوم هيوادونه چې ډير کانونه لکه تيل ، گاغذ ، سکاره او نور لري ډير صنعتي پرمختگ کوي او کړی دی .
- د ليرېد راليرېد وسايل : د ليرېد راليرېد وسايل سپکونه ، د اورگاډو لارې او بحري لارې په ځمکه جوړېږي چې د هغوی په وسيله توکي له يو ځای څخه بل ځای ته په اسانۍ سره ليرېدول کېږي .

- د ژوند سطحه : په کوم هیواد کې چې طبیعي وسایل (کانونه، ځنگلونه او نور) په ډیره اندازه موجود وي د خلکو د عواید د لاسته راوړلو وسایل ډیر وي نو د خلکو د ژوند سطحه هم لوړه وي.
- د اوسیدو ځای : ځمکه د تولید نورو وسایلو ته د اوسیدو د ځای مانا لري یانې مزدور، پانگوال په ځمکه اوسېږي چې د اقتصادي ژوند ټولې برخې صنعت، سوداګري ټوله په ځمکه ترسره کېږي.
- قیمتي کانونه : په ځکه کې سره او سپین زر او نورې قیمتي کاني شتون لري چې دیلابیلو توکو په جوړه ولو کې ترې کار اخیستل کېږي چې د شتمنۍ جوړښت ډیرېږي.
- برېښنا : په اوبو د برېښنا د بندونو جوړول رڼا او صنعتي پرمختګ رامنځته کوي .
- ځنگلونه : له ځنگلونو څخه لرګي، ونو څخه میوې او نور ګټې ترلاسه کولای شو .

په اقتصادي پرمختګ کې د ځمکې ونډه : د یو هیواد په اقتصادي پرمختګ کې اساسي ونډه لري له ځمکې پرته د تولید عمل ناممکنه دی ځمکه د ګرځیدو راګرځیدو او د کناستلو ځای دی ، له ځمکې پرته کرڼه ناممکنه ده له اوبو، ځنگلونو او کانونو پرته ژوند څنګه ممکن دی ؟ د یو هیواد په اقتصادي پرمختګ کې ځمکه لاندې رول ترسره کوي :

- طبعي چاپيريال : په يو هيواد کې اقتصادي پرمختگ د هغه هيواد په حاصل خيزه ځمکه ، باران، هوا پورې تړاو لري که د يو هيواد ځمکه حاصل خيزه وي او کانونه ونه لري دغه هيواد يوازې کرنيز هيواد وي او په صنعتي لحاظ وروسته پاتې وي .
- اومه مواد : د ځنگلو او کانونو په وسيله اومه موادو برابرې په کوم هيواد کې چې ځنگلونه او کانونه شتون ولري هغه هيواد په صنعتي لحاظ پرمختگ کوي .
- سوداگريز بندورنه : که د يو هيواد ساحلونه نړيوال سوداگريز بندرونه ولري نو کولی شي له نړۍ سره نښې سوداگريزې اړيکې ولري په سوداگري کې نښه گټه وکړي .
- بريننا : کوم هيواد چې ډيرې روانې اوبه لري د بريننا په توليدولو سره چې اوس مهال د اقتصادي پرمختگ عامل گڼل کيږي کولای شي نښه گټه واخلي .
- د ليرېد راليرې وسايل : د ځمکې پرمخ د هر ډول ليرېد وسايلو جوړول ممکن دي د ساري په ډول سرکونو ، ريل وي جوړول که يو هيواد سمه ځمکه ولري کولای ډير ژر اقتصادي پرمختگ تر سره کړي .

کار (labour)

د توليد دويم عامل کار دی ، د انسان لپاره د ډير شيانو د جوړولو لپاره د ځمکې تر څنگ کار ته اړتيا ده تر څو تر سره يې کړي . د ساري په توگه

مزدور، کروندگر، بانکوال او نور. په اقتصاد کې کار هغه ذهني او فزيکي کړن دی چې د اجورې يا د معاش لپاره تر سره کېږي. پروفیسور مارشال کار داسې تعريف کړی: له کار څخه موخه هغه ذهني يا فزيکي هلې ځلې دي چې لویو او يا کوچنیو موخو د لاسه راوړلو لپاره تر سره کېږي.

همدرانګه پروفیسور جیونز کار داسې تعريفوي: کار له هغه ذهني او فزيکي کړن څخه عبارت دی چې د تفریح پر ځای د اجورې لپاره تر سره کېږي. همدرانګه یو بل اقتصاد پوه کار داسې تعريفوي: په کار کې ټولې هغه کړنې شاملې دي چې اجورې لپاره تر سره کېږي چې دغه اجوره په مخامخ ډول يا د یو داسې توکي ورکول چې د اخیستلو او خرڅولو قابلیت ولري. د کار په تعريف کې لاندې ټکي شامل دي:

✚ انساني هڅې: په اقتصاد کې کار هغه کړن ته ویل کېږي چې د انسان په وسیله تر سره کېږي. د وحشي ځناورو او ماشین الاتو په وسیله تر سره شوی کړن کار نه ګڼل کېږي.

✚ ذهني او فزيکي کړنه: په کار کې د انسان ذهني او فزيکي کړنې شاملې دي په دې شرط چې د اجورې لپاره تر سره شوی وي. د ساري په ډول د مزدوري کول فزيکي کار دی او درس ورکول دا یو ذهني کار دی.

✚ مادي اجوره: په اقتصاد کې کار هغه کړن ته ویل کېږي چې مادي بدله ولري که د تفریح، مذهبي او کوم ټولنيز کړن وي په کار کې نه راځي.

د کار ځانگړتیاوې

1. کار له مزدور څخه لرې نه وي : کار هیڅ وخت له مزدور څخه لرې نه وي دا په دې مانا چې داسې هیڅ وخت نه کیږي انسان د په کور ناست وي او کار په کارخانه کې ترسره کیږي. ځکه چیرته چې کار وي هلته به کارگر هم وي .
2. کار نه زیرمه کیږي : د نورو شیانو په څیر کار نه زیرمه کیږي داسې نه کیږي چې کاریگر د دوه کالو کار وساتي او بیا یې په یوه ورځ ترسره کړي یا ټول کال بیکاره وي او د کال په اخر کې د ټول کال کار په اخري ورځ ترسره کړي .
3. ضایعه شوی کار نه ترلاسه کیږي : که یو کارگر په یوه ورځ کار ترسره نه کړي نو ددغې ورځې کار یې تل لمنځه ځي .
4. کار لږ لیرېدونکی دی : موږ کولی شو چې مادي شیان له یو ښار څخه بل ښار ته یا له یوه هیواد څخه بل هیواد ته ولیرېدو خو د کاریگر لیرېدول اسانه نه دي ځکه مزدور د نورو ځایو له ژبو، دود و دستور سره بلد نه وي . ځکه خوادم سمټ هم په خپل کې کتاب لیکي چې په نړۍ کې تر ټولو سخت لیرېد د مزدور دی .
5. په کار کې توپیر : د کاریگرو ترمنځ کار توپیر لري ځیني کاریگر ښه وړتیا لري باسواده وي یا ښه جسماني ځواک لري او ډیر کار کوی خو ځیني بیا داسې نه وي .
6. غیرار تجاعي عرضه : که چیرته په بازار کې کاریگرو ته اړتیا پېښه شي نو موږ نشو کولی په لږ وخت کې بازار ته کاریگر عرضه کړو ځکه کاریگر د کار

تر وخته ډیر وخت لري چې تیار شي ځکه د کوچنیانو لویول او هغو ته بنسونه کول ډیر وخت نیسي.

7. کاریگر خپل کار خرڅوي: کاریگر د اجورې په بدله کې پانگوالو ته کار ترسره کوي نو له دې کبله پانگوال باید له کاریگر سره بنه چلند وکړي.

8. اجوره او د کار وړتیا: اجوره د کاریگر له وړتیا سره مخامخ اړیکه لري که یو کاریگر ډیره کاري وړتیا لري نو اجوره هم ډیره اخلي.

د کاري وړتیا عناصر: د یو کاریگر کاري وړتیا په لاندې عناصرو پورې تړاو لري:

❖ جسماني او ذهني قابلیت: که یو کاریگر بنه جسم او بنه اخلاق ولري کولی شي چې ډیر کار ترسره کړي او په تولید کې زیاتوالي راولي همدرانگه ارثي خواص هم د کاریگرو په کاري وړتیا اغیزه لري ځیني کاریگر په ارثي ډول ډیر خواریکښ او دهغو کاري وړتیا هم لوړه وي.

❖ اخلاق له کاري وړتیا سره مخامخ اړیکه لري که یو کاریگر ایمانداره او امانت دار وي خپل وخت نه ضایع کوي. ټول وخت په کار تیروي طبیعي خبره له نورو هغو کاریگرو چې بیخایه وخت تیروي ډیره کاري وړتیا لري.

❖ ټولنیز حالت: د یو هیواد ټولنیز حالت هم په کاري وړتیا ډیره اغیزه لري ځکه کاریگر ته مناسبه اجوره ور نه کړل شي د کاریگر کاري وړتیا هم کمیږي ځکه له هغه سره د کار جذبې لمنځه ځي همدرانگه که د پانگوال او کاریگر ترمنځ اړیکې بنه وي او پانگوال له کاریگرو سره بنه چلند کوي ورسره د

کاريگرو کاري وړتيا لوړېږي همدرانگه کاريگرته د کار مطابق اجوره ورکړي نو هغه هم په کاري وړتيا کې ښه ثابتېږي.

❖ ښوونه او روزنه: د ښوونې په وسيله کاريگر د کار په اړه معلومات حاصلوي او د روزنې په وسيله کاريگر خپل کار په ښې طريقې سره پيژني نوله دې کبله د روزل شوي او ناروزل شوي کاريگر ترمنځ لوی توپير شتون لري روزل شوی کاريگر په لږ وخت کې ډير کار ترسره کوي او ناروزل شوي يې نشي ترسره کولی.

❖ اوبه او هوا: د کوم هيواد چې هوا ډيره گرمه يا ډيره يخه او يا هم وچه وي نو هلته کاريگر تر ډيره وخته کار نه شي ترسره کولای هلته د کاريگرو کاري وړتيا کمه وي خو برعکس چيرته چې هوا نرمه مناسبه وي هلته کاري وړتيا هم ډيره وي همدرانگه کاري چاپيرال هم د کاريگر په کاري وړتيا ډيره اغيزه لري که ښه چاپيرال وي نو د کاريگرو کاري وړتيا ورسره هم ډيرېږي.

❖ د ژوند سطحه: د ژوند سطحه د کاريگر په کاري وړتيا ډيره اغيزه لري که په کوم هيواد کې د کاريگرو اړتياوې پوره کېږي نو دهغوی کاري وړتيا هم ډيرېږي.

❖ د کار وخت: که کاري وخت ډير وي او کاريگر په کې دمه نه شي کولای نو بيا د کاريگرو کاري وړتيا هم راکمېږي خو که چيرې کاري وخت کم وي نو د هغوی کاري وړتيا لوړېږي.

❖ د پرمختگ موقع: که کاريگرو ته د پرمختگ لارې هوارې وي نو د هغوی په کاري وړتيا مخامخ اغيزه لري د هغوی په کاري وړتيا کې زياتوالی

راځي او که د پرمختګ موقع نه وي نو بيا د هغوی په کاري وړتيا بده اغيزه لري او د هغوی کاري وړتيا ورسره کميږي همدرانګه که صنعتکار يا پانګوال لايقه سپړي وي او کاريګرو ته د پوهې ، خوښې او مخکنۍ (تجربه) په اساس کار ورکړي د کارګر په وړتيا کې زياتوالی راځي همدرانګه د کاريګر لپاره په خپله خوښه کار ټاکل چې هغه ورسره مينه لري ځکه يو کار چې په مينه ترسره کيږي هغه تر هغه کاره ډيره بهتره دی چې په زور يا ناخوښه توګه ترسره کيږي .

❖ د کار ویش : هر کاريګر ته د هغه په خوښه کار ورکول په کاري وړتيا کې زياتوالی راولي ځکه هغه د کار په اجرا کولو سره په هغه کار کې ښه وړتيا پيدا کوي او په ښې طريقې سره يې ترسره کوي .

❖ د کار تحفظ : د کار تحفظ د کاريګر په وړتيا کې زياتوالی راولي او که کاريګر کاري تحفظ ونلري او هغه دا ويره ولري چې که پانګوال هر وخت وغواړي کاريګر له کاره لرې کولای شو نو بيا د هغه په کاري وړتيا بده اغيزه لري .

❖ د عوايدو لګښت : که کاريګر خپل عوايد په ښو خوږو او ښو لباسونو باندې په لګښت ورسوي نو د هغه ورسره کاري وړتيا ډيريږي خو که خپل عوايد په شرابو او نور مضر و لارو ولګوي نو بيا د کاريګر کاري وړتيا راکميږي .

د کار ویش (Division of labour)

په اقتصاد کې د کار له ویش څخه موخه د يو کار ویش په څو برخو دی چې هر کارګر يې د کار يوه څانګړې برخه ترسره کوي د ساري په توګه که موږ وغواړو

چې یوه څوکۍ جوړه کړو نو یو کارگر به لرغې اړه کوي، دویم به په کې میخ وهي، دریم به څوکۍ جوړوي او څلورم به پالش ورکوي.

د کار ویش لاندې ډولونه لري :

1. د مسلک پر اساس : د کار په دې ډول ویش کې کارونه د مسلک په اساس ویشل کېږي د کار په دې ډول ویش کې یو کارگر کار له پیل څخه تر پایه تر سره کوي د ساري په توگه موچي، ترکان او نور .

2. د مغلقتوب پر اساس : د کار په دې ویش کې یو کار د مغلقتوب له وجې کار په څو مراحلو ویشل کېږي هر کارگر د کار یوه برخه مخ ته وړي یا یې ترسره کوي له نورو مراحلو سره هېڅ کار نه لري د ساري په ډول د موټر جوړول چې ټایرونه یو شخص تړي، رنگ یې بل کارگر کوي، همداسې ماشین تړل او نور کارونه هر کارگر خپل کار ترسره کوي.

3. سیمه ایز ویش : ځینې سیمې په طبیعي لحاظ د یو ځانگړي توکي په تولید کې تخصص لري او د هغه په سبب مشهور وي د ساري په توگه د افغانستان غالی .

د کار د ویش گټې: د کار ویش لاندې گټې لري :

- د کاري وړتیا زیاتوالی : د کار په ویش کې کارگر هغه کار سرته رسوي چې د هغه لپاره ډیر مناسب وي چې د کارگر کاري وړتیا ډیرېږي او د کار معیار ورسره لوړ ځي.

- په مهارت کې ډيروالی: د کار په ویش کې یو کارگر یو کار په مسلسل ډول ترسره کوي ورسره کار په ښې طریقي سره ترسره کېږي او دهغه په اجرا کولو کې ښه مهارت لري.
- په روزنه کې اسانوالی: د کار په ویش کې د دې پرځای چې کارگر ته د ټول کار په اړه معلومات ورکړي، یوازې د هغه کار په اړه معلومات ورکول کېږي چې سرته یې رسوي نو له دې کبله په لږ وخت کې هغه روزل کېږي.
- د نوښتونو امکان: کله چې کارگر یو کار ترسره کوي نو ټوله پاملرنه یې همدا یو کار ته وي هڅه کوي ترڅو دا کار په ښې طریقي سره سرته ورسوي د ډیرې پاملرنې له سببه ډیر نوښتونه کوي.
- د وسایلو ښه کارول: که یو کارگر ټول کارونه په خپله ترسره کوي نو د بیلابیلو وسایلو اړتیا پېښېږي خو د کار په ویش کې یو کارگر یوازې د یو کار یوه برخه ترسره کوي یوازې هغه وسایل کاروي چې د دې کار پورې تړوا لري او نور وسایل وزگار پاتې کېږي چې ورسره وسایل ښه کارول کېږي.
- د لېږد زیاتوالی: هر کار په جزوي برخو کې ډیر سره ورته والی لري نو له دې کبله یو کارگر له یوه صنعت څخه بل صنعت ته په اسانۍ سره لېږدول کېږي.
- تولید لگښت کموالی: د کار د ویش په وجه تولید ډیرېږي نو له دې کبله فی واحد جنس باندې لگښت را کمېږي او مصرفوونکي توکي په ښه بیه تر لاسه کوي، د کار د ویش په وجه په تولید کې ډیر والی راځي چې ورسره ملي تولیدات هم ډیرېږي.

- د کار بوج: د کار د ویش په وجه په انسان د کار بوج کمیږي که یو کار هر شومره سخت وي کارگر د هغه کار یوازې یوه برخه تر سره کوي او د کار بوج پرې نه راځي همدارنگه کاریگر هر کار په خپله خوښه تر سره کوي او له بوج څخه لرې وي.
- د کاري وخت کمښت: د کار د ویش په وجه کارگران د ماشینونو په مرسته په لږ وخت کې ډیر کار تر سره کوي او دهغوی په کاري وخت کې کمښت راولي.

د کار د ویش زیانونه: د کار ویش د گټې تر څنګ لاندې زیانونه هم لري:

- نا خوښه: د کار د ویش په سبب یو کارگر هر ځل یو کار تر سره کوي نو د یو کار تکرر د کارگر زړه وهي او کار په ډیرې دلچسپۍ سره یې نه تر سره کوي چې ورسره د توکو معیار راتیتیري تل د یوه کوچني کار تر سره کول د پرمختګ هڅې کموي.
- د لیږد کمښت: د کار د ویش په وجه یو کار یوازې د یو کار په یوه برخه کې پوهه پیدا کوي چې د کارگر د کار ساحه ډیره محدودیږي او د هغه په لیږد کې کمښت راځي او ورسره د بي کاري گوانښ هم رامنځته کیږي.
- د مسوولیت کمښت: د کار د ویش په وجه هر کارگر یوه برخه د کار سرته رسوي د یو کار په مکمله توګه د یو کار مسوولیت نه اخلي هر کارگر خپله دنده په بې پروایۍ تر سره کوي.

- د کارگر او پانگوال اړیکې: د کار د ویش په وسیله تولید کې ډیروالی راځي په کمپنیو کې د کارگرانو شمیر په زرگونو وي او د کمپنۍ مالک یو وي چې د دوی ترمنځ اړیکې ستونزمنې دي او د هغوی د غوښتنو د حل لپاره لازم اقدامات نه ترسره کېږي چې د کارگر او مالک ترمنځ ناسمه پوهه او همغږي رامنځته کوي.
- نړیوالې اړتیاوې: د کار د سیمه ایز ویش په اساس د نړۍ هیوادونه یو بل ته اړ دي دا حالت په سیاسي او اقتصادي لحاظ ډیر خطرناک وي په ځانګړې توګه د جنګ په دوران کې.
- یو پر بل انحصار: د کار د ویش په وسیله کارگران یو پر بل پسې تړلي وي که د یوې ځانګړې کارګر نه راځي نو د بلې ځانګړې کار مجبوره دی چې بیکاره پاتې شي.

پایله:

د کار د ویش په وسیله په تولید کې زیاتوالی راځي چې ورسره د توکو قیمت راټیټیږي، د کارگرانو د کار په وخت کې کمښت رامنځته کېږي او د خپل ژوند د سمښت په اړه ډیر کار کوي، د کار د ویش په وسیله وسایل په ښه توګه کارول کېږي او د کار د ویش په وسیله په هیواد کې اقتصادي پرمختګ رامنځته کېږي.

نفوس (Population)

د تولید په عواملو کې کار یو مهم عامل دی چې د یو هیواد په نفوسو انحصار لري. په کوم هیواد کې چې نفوس ډیر وي کار یو ډیر کم وي او د کوم هیواد نفوس چې کم وي د کار یو ډیر شمیر یې هم کم وي. یوه خبره د یادونې وړ ده چې په یو هیواد کې د شتمنۍ پیدایښت د کارگرو په شمیر نه بلکې د کارگرو په جسماني او ذهني وړتیا پورې تړاو لري امکان لري چې په یو هیواد کې د اوسیدونکو شمیر ډیر وي خو د شتمنۍ د پیدایښت له کبله وروسته پاتې وي د ساري په ډول د هندوستان هیواد نفوس نسبت امریکا ته ډیر دی خو د امریکا نفوس نسبت هندوستان ته ډیره شتمنۍ تر لاسه کوي په اوسني وخت کې د نفوسو مسئله د نورو اقتصادي مسایلو په څیر ډیره مهمه ده د کومو هیوادونو نفوس چې ډیر وي په هغه هیوادونه کې گڼ شمیر اقتصادي او ټولنيزې ستونزې شتون لري نو له همدې کبله په اتلسمه زېږدیزه پېړۍ کې اقتصاد پوهانو دې مسئلې ته ځانگړې پاملرنه وکړه او د نفوس په اړه یې ځانگړي نظریات ورکړل ماتیس یو انگلیسي عالم وو چې د نفوسو په اړه تحقیق ترسره کړی دی د نوموړي په وخت کې کارگران په ستونزو کې ول ځکه د هغوی اجوره کمه وه، د توکو قیمتونه لوړ وو، ماشینونو د کارگرانو ځای ونیوه نو له دې کبله کارگران بیکاره شول ماتیس د کارگرانو دغه حالت ته پاملرنه وکړه د هغوی د بې وزلۍ او افلاس د معلومولو لپاره اراده وکړه د دې کار د ترسره کولو لپاره هغه د نړۍ ډیرو هیوادونو ته سفرونه وکړل او خپل نظریات یې په یوه مقاله (د نفوسو په اصولو) کې څرگند کړل چې په کال 1798ز کې خپره شوه. وروسته له

نور تحقیق او تاریخي شواهدو څخه یو ځل بیا په کال 1803ز کې دا مقاله خپره شوه مالتیس په کې خپل نظر داسې څرگند کړو: له یوې خوا د ځمکې مقدار ثابت دی چې ورسره د خوراکي توکو د پیدا کیدو وسایل محدود دي خو له بلې خوا انساني نسل په تیزی سره زیاتوالی مومي او که د دغه زیاتوالي مخه ونه نیول شي قحطی به رامنځته شي. د نوموړي په مقاله کې لاندې ټکي د خپل دي:

1. د نفوسو او خوراکي توکو د تولید ډیرنبت: د نفوس ډیرنبت نسبت د خوراکي توکو نسبت ته ډیر دی مالتیس یو حسابدان هم وو چې خپله خبره یې د ریاضي په ژبه څرگنده کړې ده د یو هیواد د نفوس د ډیرنبت هندسي سلسله ده 1-2-4-8-16-32-64 نسبت سره وي خو د خوراکي توکو ډیرنبت یې حسابي سلسله 1-2-3-4-5-6-7-8 نسبت سره وي چې د خوراکي توکو تولید نسبت د نفوسو ډیرنبت ته ډیر کم دی.

2. دوه گونې نفوس: د مالتیس د نظر په اساس کې نفوسو دوه په خپل حال پاتې شي نو په پنځو کالو کې دوه برابره کیږي، پنځوسو کالو کې څلور چنده او په سل کالو کې اته برابره کیږي د نفوسو شمیر به دومره ډیر شي چې د خوراکي توکو ټول وسایل به پوره نشي او انسانان به یو بل ووژني.

3. د نفوسو د ودې د مخنیوي تدابیر: د مالتیس د نظری په اساس د نفوس د ودې د مخنیوي لپاره باید د لاندې دوو طریقو کار واخیستل شي:

- اختیاري طریقه: په اختیاري طریقه کې انسان په خپله هڅه کوي ترڅو د نفوسو د ودې مخه ونیسي چې هغه لارې په لاندې ډول دي:

- ♣ د واده وروسته کول
- ♣ له اخلاقي اصولو کار اخیستل
- ♣ د واده نه کول
- ♣ د کورني پلان عملي کول
- ♣ د تولد په اصولو عمل کول
- ♣ د مذهب پیروي

• طبعي طريقه : که د نفوسو وده په فطري ډول پرېښودل شي او هيڅ رنگه اختياري طريقه د نفوسو د ودې د مخنيوي لپاره ونه کارول شي خو طبعي طريقه کولای شي چې د نفوسو د ودې مخنيوي وکړي له طبعي طريقې څخه موخه د الله تعالی له لورې په ځانگړې سيمې نازلېږي :

- ♣ زلزله
- ♣ جنگ
- ♣ سيلاب
- ♣ قحطي
- ♣ اور او نور

4- تياره راتلونکی : که چيرته د نفوسو وده په خپل حال پاتې شي نو د نفوسو شمير به دومره ډير شي چې خلکو ته به د اړتياوو د پوره کولو لپاره وسايل شتون ونه لري او نړۍ به له يوې خطرناک حالت سره مخ شي .

د مالتېس په نظريې نيوکې

د مالتېس په نظريې نوو اقتصاد پوهانو له غور وروسته لاندې نيوکې کړيدي :

♣ د حسابي فارمولې ناسم کارول : د يو رياضي دان په توگه هغه فارمول چې مالتېس وړاندې کړی و په عملي ژوند کې د تطبيق وړ نه دی د نړۍ په يو هيواد کې هم د نفوسو وده په هندسي نسبت او د خوراکي توکو توليد په حسابي نسبت په سمه توگه نه سنجول کيږي خو يوه خبره چې په نړۍ کې د نفوسو وده نسبت د خوراکي توکو ډيرښت ته ډيره ده خو مالتېس چې کومه حسابي فارموله وړاندې کړی وه ناسمه او بې بنسټه وه .

♣ خوړو په توليد کې زياتوالی : له مالتېس څخه وروسته کله چې په نړۍ کې صنعتي اوښتون رامنځته شو نو د صنعتي او کرنيزو توکو د توليد په برخه کې له ماشينونو څخه کار واخيستل شو چې ورسره د خوراکي توکو توليد ډير شو دغه ډيرښت کله کله د نفوسو له ډيرښت څخه هم ډير وي .

♣ د ژوند د سطحې لوړ والی : د مالتېس نظريه په هر هيواد کې سمه نه ثابتيږي ځکه په اوسني وخت کې نړۍ کې داسې هيوادونه شتون لري چې په اقتصادي لحاظ ډير پرمختللي دي د نفوسو د ډيرښت سره سره بيا هم د هغوی د ژوند سطحه لوړه ده نو له دې کبله د هغه دا نظريه چې د دغو هيوادونو راتلونکې به تياره وي ناسمه ده .

♣ کار ډير والی : د مالتېس د نظريې په اساس چې انسان په دې نړۍ کې له خيټې سره پيدا شوی او په ټولنه بوج دی خو په حقيقت کې انسان په نړۍ کې له

خیتې سره پیدا شوی خو الله پاک هغه پښې، لاسونه او مغز هم ورکړی دی. کنین د هغه د دې نیوکې په مقابل کې ویلي دي چې د انسان معده له لومړۍ ورځې څخه کار پیلوي خو کار بیا شل کاله وروسته پیلوي.

♣ ناهیلی: مالتس ویلي وو چې د انسان راتلونکې تیاره ده نو له دې کبله انسان د خپلې راتلونکې په اړه ناهیلی وو او د کار احساس یې له منځه تللو.

♣ اخلاقي بربادي: مالتس د نفوسو د ډیرښت د دریدو لپاره انسان باید په خپله خوښه ځینې تدابیر ونیسي د ساري په ډول د تولید مخنیوی او په کورني پلان عمل کول چې په اصل کې فحشا او نورو کارونو ته لمن وهل دي د کار انسانانو ټولنیز اخلاق خرابیوي.

♣ ناسمه عقیده: د مالتس د نظریې پر اساس چې طبیعت (نعوذ بالله) الله د خوراکي توکو په تولید کې ناکام شوی چې په مذهبي لحاظ دا عقیده ناسمه ده ځکه الله پاک انسان ته بیلا بیل نعمتونه هم ورکړي دي چې ترې گټه پورته کړي همدارنگه په نړۍ کې کوم توکي ته اړتیا پېښه شي نو د نړۍ له نورو هیوادنو څخه یې واردېږي.

♣ د ځمکې کارول: نومیالي اقتصاد پوه کولن کلارک د ځمکې په اړه ویلي چې که چیرته ځمکه په ښه توگه وکارول شي نو کولای شي د ځمکې د اوسني نفوسو لپاره لس برابره خوراکي توکي برابر کړي. د خوراکي توکو کمښت نه رامنځته کیږي مالتس د خپلې نظریې بنسټ د تولید د کمښت په قانون ایښي چې د هغه په اساس د ځمکې تولیدات کمیږي خو په اوسني وخت کې د نوي ماشین الاتو په وسیله د ځمکې تولیدات ډیرېږي.

♣ اقتصادي پرمختګ : د مالتېس د نظريې په اساس داسې معلومېږي چې په نړۍ کې د نفوسو ډيرښت ستونزې زيربڼې او هيواد له اقتصادي ستونزو سره مخامخېږي ليکن هغه هيوادونه چې د نفوسو شمير يې کم وي، هغوی نه شي کولای چې له خپلو طبيعي وسايلو څخه گټه پورته کړي، خو که نفوس يې ډير وي کولای شي چې له خپلو سرچينو څخه ښه گټه پورته کړي او ښه اقتصادي پرمختګ وکړي.

پايله

تر کومه ځايه چې د توکو او نفوسو د ډيرښت موضوع ده هغه ثابته او په خپل حال ده د نفوسو ډيرښت د توکو د توليد څخه ډير دی د مالتېس د وخت په مقابل کې کرنې او صنعت په طريقو کې اوبستون رامنځته شو د کار د ویش او ماشينونو په دوران کې د ليرېد راليرېد په وسايلو کې ښه والی او ارزاني رامنځته شوله نوله دې کبله د توکو توليد له حده ډير پرمختګ وکړو چې په اوسني وخت کې د توکو توليد د نفوسو له ډيرښت څخه لوړ دی خو که مالتېس د خپلې نظريې لپاره دا شرط ايښی وای چې که د توليد طريقو کې کوم بدلون رانه شي او په دې صورت کې د نفوسو ډيرښت له توکو څخه ډير وي نو په دې صورت کې د مالتېس نظريه سمه ثابتېده .

د نفوسو نوې نظريه : د مالتېس د نظريې د نیمګړتياوو له کبله يوې نوې او ټولنيزې نظريې ته اړتيا پېښه شوه چې پروفيسر کنين او يو شمير نورو اقتصاد

پوهانو د دغې اړتیا په نظر کې نیولو سره د نفوسو په اړه یوه نوې نظریه وړاندې کړه چې د نفوسو معیاري نظریه ورته وایي د نفوسو دې نظریې د معیاري نفوسو د نظریې بنسټ کېښودو. معیاري نفوس هغه نفوس ته ویل کېږي چې شمیر یې د هیواد د تولید د وسایلو مطابق وي چې دهغه په شتون کې د خلکو سړي سر عواید لورېږي. که نفوس له معیاري نفوس څخه کم وي تفریط نفوس ورته وایي چې په دې صورت کې د هیواد نفوس له ټولو وسایلو څخه ښه گټه نه شي پورته کولای او ډیر وسایل بیکاره پراته وي په دې حالت کې کورنۍ تولید کم وي او سړي سر عاید هم کم وي د دې برعکس که د نفوسو شمیر له معیاري نفوسو څخه ډیر وي نو د نفوسو افراط ورته وایي په دې صورت کې د سړي سر عاید کم وي ځکه چې له وسایلو څخه د گټې پورته کونې لپاره لږو خلکو ته اړتیا وي خو په دې وخت کې د خلکو شمیر ډیر وي، د معیاري نفوسو پېژندنه پروفیسور کینن په خپل کتاب شتمنۍ کې داسې کړې: په یو معین وخت کې د ځانگړو حالاتو لاندې د یوې کمپنۍ د کارکوونکو ځانگړي شمیر څخه موږ ډیر عاید تر لاسه کړو او که په دې لږ تغیر راشي زموږ عواید ورسره کمیږي همداسې د نفوسو په معامله کې د انسانانو یو داسې معیاري شمیر ته اړتیا وي چې د هغوی په شتون کې موږ ډیر سړي سر عاید ترلاسه کړو که په نفوسو کې ډیرښت او یا کمښت راشي زموږ په عاید کې به توپیر راشي د معیاري نفوسو د نظریې د وضاحت لپاره یو مثال ورکوو یو کرنیز فارم دی چې لس جریبه ځمکه لري چې په دې فارم کې د بیلابیلو کارکوونکو تولیدات په لاندې جدول کې توضیح کوو.

د ځمکې مقدار	کارگرو شمیر	ټول تولید	اوسط او سړي سر تولید
10 جریبه	1	40 ټنه	40 ټنه
10	2	100	50
10	3	180	60
10	4	200	50
10	5	200	40

په پورتنی جدول کې څرگندېږي که چیرته په لس جریبه ځمکه کې یو کارگر کار کوي نو هغه یې په ښه صورت نه شي کرلی نو له دې کبله په ټول تولید او منځني تولید کې کموالی راځي او که د ځمکې په همدې ټوټې دوه کارگران واچوو نو په ټول تولید او منځني تولید کې ډیروالی راځي خو که چیرته درې کارگران په کار واچوو نو منځنی تولید ډیرېږي چې په دې ځمکه معیاري کارگر باید درې وي که له دريو کارگرانو څخه ډیر شي په منځني تولید کې کمښت راځي او که له دريو کم شي بیا هم په منځني تولید کې کمښت راځي. همداسې د یو هیواد نفوس هم وي که نفوس له معیاري شمیر څخه کم وي نو د هیواد له وسایلو کار نه اخیستل کېږي چې په پایله کې په ټول تولید او منځني تولید کې کمښت راځي او که نفوس ډیر شي او مناسب حد ته ورسېږي نو د تولید وسایل په ښه توګه کارول کېږي چې په ټول او منځني تولید کې ډیرښت راځي. دا خبره باید په نظر کې ونیسو چې د معیاري نفوسو نظریه د یو ځانګړي مقدار یا حد نوم نه دی چې د هغه په شمیر او حد کې د نوو وسایلو په رامنځته کیدلو سره بدلون راځي که د

يو هيواد وسايل كم وي خو ډير كم نفوس وي بيا هم دا نفوس معياري نفوس نه دی كه چيرته د يو هيواد نفوس ډير وي او ورسره وسايل هم ډير نو بيا هم معياري نفوس دی.

د نفوسو د معياري نظريې ځانگړتياوې:

1. معياري نفوسو كې تغير: د نفوسو معياري نظريه ثابت او ځانگړې حد نه لري د نوو وسايلو په پيدا كولو او كارولو سره په كې تغير راځي كه د يو هيواد وسايل كم وي او نفوس يې هم كم وي خو وسايل يې ډير كم وي نو د هغه هيواد معياري نفوس نه دی خو كه د يو هيواد نفوس ډير وي خو وسايل يې هم ډير وي د دغه هيواد نفوس معياري دي.
2. د نفوسو ډيرښت: د نفوسو په ډيرښت سره تل په لوره، افلاس او غربت كې زياتوالی نه رامنځته كيږي بلکې هغه هيوادونه چې ډير نفوس لري هلته د نفوسو ډيرښت د اقتصادي پرمختگ لپاره گټور وي.
3. د توليد وسايل: د نفوسو د نوې نظريې په وسيله موږ كولاى شو چې دا پريكړه وكړو چې د هيواد د وسايلو په نظر كې نيولو سره په كوم هيواد كې نفوس ډير دی او په كوم كې كم.

نيو كې

- عملي كولو وخت: د دې نظريې تطبيق په عملي ژوند كې ډير ستونزمن كار دی د هيواد د معياري كولو لپاره ډير اعدادو او ارقامو ته اړتيا وي چې

ډیر وخت ونیسي که فرض کړو چې د هیواد معیاري نفوس برابر شو له لږ وخت وروسته بیرته بدلېږي او اخیستل شوي ارقام او اعداد به گټې پاتې کیږي .

- د معیاري نفوس خیال : د معیاري نفوسو نظریه یوه مبهمه نظریه ده چې موږ پرې پریکړه نه شو کولای .

پایله

د نفوسو نوې نظریه د مالتیس له نظریې څخه بهتره ده چې د نفوسو په د ډیرنبت او کمښت په علمي لحاظ تر څیړنې لاندې نیسي مالتیس د نفوس ډیرنبت څخه ویریدو ، خو معیاري نظریه کې د حقیقت عنصر غالب دی چې ددې نظریې په اساس د نفوسو ډیرنبت او کمښت کوم اهمیت نه لري که د یو هیواد وسایل او نفوس دواړه ډیر وي بیا هم کوم توپیر نه لري او کولای شي چې خپلو وگړو ته د ژوند اسانتیاوې برابرې کړي او که نفوس یې کم وي او وسایل یې هم کوي بیا هم کومه اغیزه نه لري نوله دې کبله ویلی شو چې د نفوسو معیاري نظریه تر ډیره بریده د قبلولو وړ ده .

پانگه Capital :

په عامه اصطلاح پانگه نغدې پیسې یا په بانک کې پیسو (حساب) ته وایي، خو دیو کاروباري شخص لپاره کاروباري وسایل نغدې پیسې ماشین الات

پانگه گڼل کيږي چې د پانگې مفهوم له دې سره توپير لري پانگه د شتمنۍ هغه برخه ده چې د نورې شتمنۍ دلاسته راوړلو لپاره کارول کيږي هغه شتمنۍ چې يوازې زموږ غوښتنې پوره کوي او عايد پرې نه ترلاسه کيږي پانگه نه بلل کيږي لکه: که يو شخص موټر د خپل ځان لپاره کاروي دا پانگه نه ده خو که دغه موټر په کرایه ورکړي نو بيا پانگه ده يوه خبره د يادونې وړ ده چې يوازې هغه توکي په پانگه کې دخپل دي چې د عايد د ترلاسه کولو لپاره نه وي واخيستل شي که څوک زوړ موټر واخلي هغه په پانگه کې نه راځي او همدرانگه که څوک زوړ کور واخلي بيا هم په پانگه کې نه راځي ځکه زوړ کور نوی شوی نه دی، يوازې د ملکيت حقوق يې له يوه شخص څخه بل شخص ته ليرېدول شوي دي. په هيواد کې نوې شتمنۍ نه ده رامنځته شوی دپانگې په اړه اقتصاد پوهانو نظرونه ورکړي چې په لاندې ډول ترې يادونه کوو:

- ♣ ادم سمټ: پانگه د يو شخص د شتمنۍ هغه برخه ده چې عايد پرې لاسته راوړي.
- ♣ ايس.ای. تھامس: له ځمکې پرته د افرادو او هيواد د شتمنۍ هغه برخه چې د نورې شتمنۍ په ترلاسه کولو کې مرسته کوي.
- ♣ الفرد مارشال: ټوله هغه جمع شوې شتمنۍ چې د يو توليدي فعاليت لپاره کارول کيږي پانگه بلل کيږي.
- ♣ ريکارډو: پانگه د يو هيواد شتمنۍ هغه برخه ده چې د شتمنۍ د لاسته راوړلو لپاره په لگښت رسيږي.

♣ چپ مین : پانگه هغه شی دی چې د شتمنی په پیدا کولو کې مرسته کوي .

د پانگې ځانگړتیاوې

- د پانگې ډیر والی د انسان د وس خبره ده د وخت په تیریدو سره په پانگې کې زیاتوالی راځي او په یو هیواد کې د دپانگې زیاتوالی د هیواد اقتصادي پرمختگ بنسټ جوړوي .
- لیرد وړ : پانگه د لیرد وړ ده پانگه له یو ځای څخه بل ځای ته په اسانۍ سره لیردول کیږي .
- د پیدااینست نامحدوده ځواک : د کار او ځمکې د پیدااینست قوت محدود دی خو د پانگې د پیدااینست حد نامحدود .
- د شتمنی برخه : پانگه د شتمنی هغه برخه ده چې د عوایدو د زیاتوالي لپاره د توکو په شکل تر لاسه کیږی .

پانگه او نور عناصر

پانگه په عمومي ډول له نورو عناصرو لکه شتمنی ، پیسې ، ځمکه او عواید سره ګډه په یو مفهوم کارول کیږي دا په داسې حال کې ده چې یو له بل ستر توپیر لري ددې لپاره چې د پانگې په مفهوم بڼه پوه شو نو لازمه ده چې له لاندې عناصر تشریح کړو :

1. پانگه او شتمنی: له شتمنی څخه موخه ټول هغه شیان دي چې زموږ اړتیاوې پرې پوره کيږي او لاندې ځانگړتیاوې لری:

- افادیت ولري
- کم پیداوي
- د لیږد وړ وي

پانگه د شتمنی هغه برخه ده چې د عاید د لاسته راوړلو لپاره کارول کيږي، که شتمنی د غوښتنو د پوره کیدو لپاره وکارول شي پانگه نه بلل کيږي د ساري په ډول خوراک، لباس او نور. پانگه د شتمنی هغه برخه ده چې عاید پرې لاسته راځي.

2. پانگه او پیسې: له پیسو څخه مراد ټول هغه وسایل دي د تبادلې د وسیلې په توگه کارول کيږي پیسې پانگه نه ده خو هغه پیسې پانگه ده چې د شتمنی د لاسته راوړلو لپاره کارول کيږي د ساري په ډول په کاروبار کې پرته پیسې پانگه بلل کيږي.

3. پانگه او عواید: پانگه د شتمنی هغه برخه ده چې عاید پرې لاسته راځي برعکس عاید هغه شتمنی ده چې د پانگې د کارونې څخه لاسته راغلي وي د ساري په ډول کله مو چې کور په کرایه ورکړی وي کور پانگه او کرایه یې عاید دی.

4. پانگه او ځمکه : د پانگې او ځمکې ترمنځ یو شی گډ دی چې دواړه په تولید کې لاس لري او دواړه د تولید عاملین دي خو لاندې توپیر لري :

- ځمکه د انسان په وسیله نه ده پیدا شوی خو پانگه بیا د انسان د هڅې په پایله کې رامېنځته شوې .
- په ځمکه کې ډیروالی او کموالی نه راځي خو په پانگه کې ډیروالی او کموالی راځي او ځمکه څوک لمنځه نه شي وړلی خو پانگه ډیر ژر له منځه ځي .
- ځمکه له یو ځای څخه بل ځای ته نه لیږدول کیږي خو پانگه په زرگونه کیلومتره لرې لیږدول کیږي.

په اقتصادي پرمختګ کې د پانگې ونډه : د یو هیواد په اقتصادي پرمختګ ډیر مهمه ونډه لری لکه څرنگه چې د انسان وجود لپاره د وینې اړتیا ده همداسې د اقتصاد پرمختګ لپاره پانگه اړینه ده چې په لاندې ډول ترې یادونه کوو :

1. له طبیعي وسایلو څخه گټه پورته کونه : انسان تر هغه وخته له طبیعي وسایلو څخه گټه نه شي پورته کولای ترڅو چې پانگه تهیه نه کړي ، د کرنیزو توکو په تولید کې د کانونو په راویستلو کې او د نورو وسایلو د کارولو لپاره پانگې ته اړتیا ده .

2. پراخه تولید : د پانګې په وسیله تولیدات ډیریرې ځکه که څوک ډیره پانګه ولري کولای شي ډیر اومه مواد او نوي ماشین الات واخلي چې ورسره تولید ډیریري.
3. د تولید د لګښت کموالی : د پانګې په وسیله یوازې دا نه چې تولید ډیریري ورسره د تولید لګښت هم راټیټیري د پانګې په مرسته د تولید عملیه تیزیري ښه او باکیفیتیه توکي ژر تیاریري او ورسره في واحد لګښت راټیټیري .
4. اقتصادي پرمختګ : په اوسني وخت کې د پانګې ارزښت دومره ډیر دی چې بې له پانګې یو کوچنی کاروبار هم نه پیلیري دا یوازې د پانګې زور دی چې انسان په خپل ژوند کې په هر برخه کې پرمختګ کړی دی پانګه د هر هیواد اقتصاد حالت ټاکي په کوم هیواد کې چې ډیره پانګه وي په اقتصادي لحاظ پرمختللی وي او په کوم هیوادنو کې چې د پانګې کمښت شتون ولري هغه هیواد اقتصادي پرمختګ نه شي کولای ، د پانګې په وسیله د وګړو د ژوند سطحه لوړیري .
5. د تولید عامل : د توکو په تولید کې ځمکه ، کار ، پانګه او اداره ټول برخه لري چې دريو کار ، ځمکې او ادراې انحصار په پانګې دی د ساري په ډول زموږ په هیواد کې کرڼه دومره حاصل نه کوي لکه څومره چې پرمختللي هیوادونه کوی دا ځکه چې له هغوی سره نوی ماشین الات او ښې کیمیاوي سرې شته.

متشبت Entrepreneur

په پخوانيو زمانو کې انسانانو خپلې اړتياوې په خپله پوره کولې، کارونه ساده وو او بازارونه محدود له صنعتي او بنسټون وروسته د توکيو توليد پراخه شو نو له دې کبله يو داسې عامل ته اړتيا پېښه شوه چې د توليد عوامل سره يو ځای او د توليد چوپړتياوې تر سره کړي، اومه مواد واخلي، د توليد پروسه ترسره کړي د کاروبار گټه او زيان په ځان ومنې چې داسې شخص ته متشبت ويل کيږي. متشبت د کاروبار بنسټ جوړوي، د توليد عوامل سره يو ځای کوي د توليد د عواملو پيسې ادا کوي، د گټې په نيت د کاروبار بوج اخلي دساري په ډول د کارخانو مالکين، هټی، وال، کروندگر ټول متشبتين دي.

پروفیسور نیون متشبت داسې تعريفوي: داسې شخص يا اشخاص چې ځمکه، کار او پانگه تنظيموي او داسې پریکړه کوي چې د توليد عوامل څومره يو ځای شي او کوم توکي توليد کړي.

د متشبت او اجير ترمنځ توپير

♣ د اجير گټه له مخکې څخه ټاکل شوې وي خو د متشبت گټه له مخکې څخه نه وي ټاکل شوې که کاروبار يې ښه وو ښه گټه او که ښه نه وي نو کيدای شي چې زيان هم وکړي.

♣ د اجير گټه کمه وي خو صفر يا منفي کيدای نشي خو د متشبت گټه صفر او يا هم له زيان سره مخامخ کيدای شي.

په اقتصادي پرمختگ کې د متشبت ونډه

له صنعتي اوښتون وروسته د تولید په پروسه کې د ماشین کارول پیل شول او ورسره په تولید کې زیاتوالی هم راغلو، کاروبار پراختیا پیدا کړه نو له دې کبله د یو داسې عامل اړتیا پېښه شوه چې پراخه کاروبار سنبال کړي او کاروبار د بریالیتوب په لور بوځي په اوسني وخت کې د تولید په عملیه کې له نوو او مغلقو ماشینونو کار اخیستل کیږي چې د کاروباري ادارو ترمنځ سخته سیالي روانه ده نو له دې کبله د کاروبار د بریالیتوب لپاره یو داسې پوه، ښه اخلاق لرونکي، موقع پېژندونکي او تجربه کار شخص ته اړتیا ده، چې دې کار د متشبت اهمیت لاسپسي ډیر کړي د کاروبار په بریالیتوب او ناکامۍ کې ډیره ونډه لري د وروسته پاتې هیوادنو د وروسته پاتې کیدو عامل دا هم دی چې ښه متشبتین نه لري خو پرمختللي هیوادونه بیا د دې خلاف ښه متشبتین لري د یو هیواد په اقتصادي پرمختگ کې متشبت لاندې رول تر سره کوي :

1. د تولید د عواملو یوځای والی : د تولید عوامل یو ځای نه وي له بیلا بیلو ځایو او اشخاص سره وي په خپل منځ کې یې اړیکه نه وي هر یو عامل په خپل سر تولید نه شي کولای متشبت د تولید عوامل سره یوځای کوي او تولیدي پروسه پرې مخ ته بیایي.
2. پراخه پیمانته تولید : په اوسني وخت کې تولید ډیر صورت نیسي نو له دې کبله یو ښه متشبت ته ډیره اړتیا ده خو کاروبار په ښه لور بوځي.
3. د بازار پراختیا : د تولیداتو په ډیروالي سره بازارونه پراخه شول د کاروباري ادارو ترمنځ سیالی سخته شوې نو له دې کبله یو داسې متشبت ته اړتیا ده خو توکي په ښه قیمت وپلوري همدارنگه کله چې کاروبار پراختیا پیدا کوي ورسره په هیواد کې خلکو ته د کار زمینه هم برابرېږي.

4. د تولید مغلقت نظام : په اوسني وخت کې د تولید نظام ډیر مغلقت دی نو د دې لپاره یو داسې شخص ته اړتیا ده خو په کاروبار بڼه پوه شي د کاروبار په گواښونو وپوهیږي او دهغه مسوولیت واخلي هغه بهرنی او کورنی پېښې چې کاروبار اغیزمنوي له هغوی څخه کاروبار په بڼه توگه وساتي.

د تولید قوانین یا د حاصل قوانین

Laws of production or Laws of Returns

تولید د تولید د خلورو عواملو (ځمکه، کار، متشبت، پانگه) په پایله کې رامنځته کېږي که موږ وغواړو چې تولید ډیر کړو له دې څخه موخه دا ده چې د تولید عوامل باید ډیر کړو په عملي ژوند کې ځمکه او متشبت د خپلواکو عواملو په توګه ګڼل کېږي. که موږ وغواړو چې تولید ډیر کړو نو باید پانگه او کار کې زیاتوالی راولو خو دا اړینه نه ده چې په کوم نسبت د تولید عوامل زیات کړو په هماغه اندازه دې تولید هم ډیر شي کله چې موږ د تولید په عواملو کې زیاتوالی راولو نو له لاندې دريو حالتو سره مخامخېږو:

I. یا به یې نسبت ډیر وي

II. یا به یې نسبت مساوي وي

III. یا به یې نسبت کم وي

چې پورتنیو ته د تولید درې قوانین وایي لومړي ته د حاصل ډیرنبت قانون، دویم ته د حاصل استقرار قانون او درېیم ته د کمښت قانون وایي چې په لاندې ډول هر یو تر مطالعې لاندې نیسو:

د حاصل د ډیرنبت او یا د لگښت د کمښت قانون

Law of increasing Return or Diminishing Cost

که په تولید کې د تولید د عواملو د زیاتوالي په نسبت ډیر ډیرنبت راشي د ډیرنبت قانون ورته وایي د ډیرنبت په قانون کې ځمکه او تشبث ثابت، پانگه او کار متحرک په نظر کې نیول کېږي د پانگې او کار په ډیرنبت سره په تولید کې زیاتوالی راځي یا ورسره نهایی تولید ډیرېږي. پروفیسور بنهم (Benhem) د ډیرنبت قانون داسې تعریف کړی: د تولید د عواملو په مجموعه کې که د یو عامل په تناسب کې زیاتوالی راشي نو ورسره تر یو ځانگړي حد پورې په نهایی تولید کې هم ډیرنبت راځي. د "بنهم" په نظر که په یو کاروبار کې د تولید عامل ثابت او د تولید په نورو عواملو کې یو شان زیاتوالی راشي ورسره په نهایی تولید کې تر یو ځانگړي حد پورې ډیرنبت راځي دې ته د ډیرنبت قانون وایي د ډیرنبت قانون کولای شو په لاندې جدول کې ښه تشریح کړو: که له مور سره د لس جریبه ځمکې لپاره یو تراکتور شتون ولري نو د پانگې او کار د بیلا بیلو واحدونو له کبله دا ډول تولیدات ترلاسه کوو:

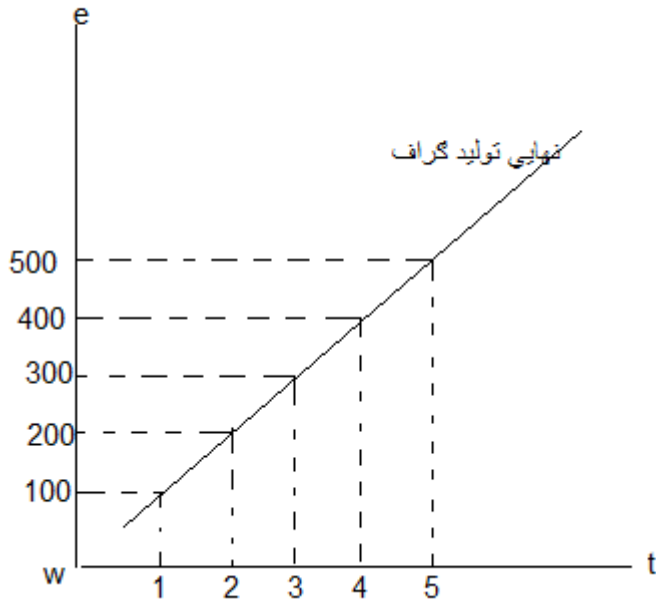
د پانگې او کار مقدار	ټول تولید	نهایی تولید
----------------------	-----------	-------------

100 ټنه	100 ټنه	1
200 = 100-300	300 ټنه	2
300 = 300-600	600 ټنه	3
400 = 600-1000	1000 ټنه	4
500 = 1000-1500	1500 ټنه	5

د پورتنی جدول څخه راڅرگندیږي که د ځمکې مقدار ثابت وي او د نورو عواملو په مقدار کې زیاتوالی راشي په تولید کې د هغوی په نسبت ډیر زیاتوالی راځي د ساري په ډول که د پانګې او کار مقدار (1) وي نو ټول تولید 100 ټنه وي خو که د پانګې او کار مقدار دوه برابره شي ټول تولید د 200 پرځای 300 سوه کیږي چې دغه ته د ډیرنست قانون ویل کیږي. د ډیرنست قانون کولای شو په لاندې ګراف کې هم ښه روښانه کړو:

په پورتنی گراف کې تاسو دوه مستقیم خطونه چې د w او w_e نامه یادیږي وینئ او د w په نقطه کې سره یو بل پرې کوي. د w مستقیم خط د کار او پانګې واحدونه ښکاره کوي. د w_e مستقیم خط د نهایي تولید مقدار رابسییکله چې موږ یو واحد کار او پانګه ولرو نو زموږ ټول تولید سل ټنه کیږي خو کله چې د کار او پانګې یو واحد بل وراضافه کړو چې ټول دوه واحد شي نو ټول تولید د دې پر ځای چې دوه سوه ټنه شي درې سوه کیږي او نهایي تولید دوه سوه ټنه چې همداسې ادامه لري له گراف څخه هم راڅرګندیږي چې که د کار او پانګې یو

واحد وي ټول توليد سل ټنه خو كله چې د كار او پانگې واحدونه دوه كيږي د دې پر ځای چې دوه سوه شي درې سوه كيږي .

د لگښتونو د كمښت د حاصل د ډيرښت د قانون دويم نوم دی حكه كله چې د پانگې او كاريگر په مقدار كې ډيرښت راوستل شي ورسره په منځنيو لگښتونو او يا نهايي لگښتونو كې كمښت راځي چې كولاى شولاندې جدول ته هم ځير شو :

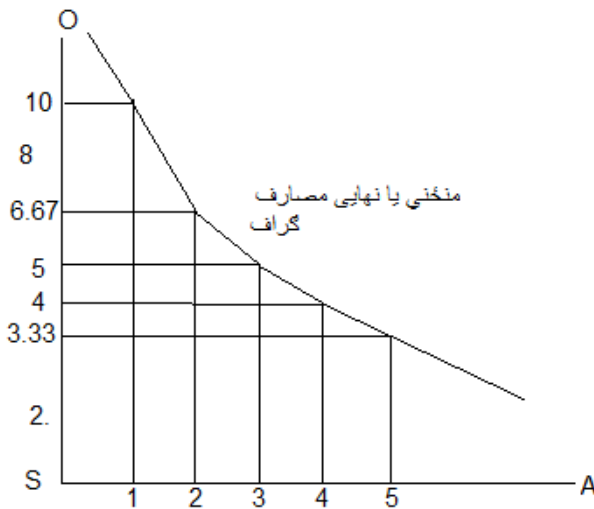
د پانگې او كارگر اندازه	ټول توليد	ټول لگښت	منځنى لگښت
1	100	1000	$10=1000/100$
2	300	2000	$6.67=2000/300$
3	600	3000	$5=3000/600$
4	10000	4000	$4=4000/1000$
5	15000	5000	$3.33=5000/1500$

منځني لگښتونه = ټول لگښتونه/ټول توليد . منځني لگښتونه مورډ ته د ټول لگښت پر ټول توليد ويشو ورسره مورډ ته منځني لگښتونه په لاس راځي .

په پورتنی جدول كې څرگند يږي چې د كار او پانگې د يو واحد له كبله سل ټنه توليد صورت نيسي چې ټول لگښت پرې زر افغانۍ راځي او منځنى لگښت يې لس افغانۍ كيږي . خو كله چې د پانگې او كار واحدونه دوه كيږي ټول توليد

درې سوه ، ټول لگښت دوه زره افغانۍ او منځنی لگښت 6.67 ته راښکته کېږي چې همداسې ادامه پیدا کوي هر څومره چې د کار او پانګې واحدونه ډیر شي منځنی لگښت ورسه کمیږي کولای شو په لاندې ګراف کې هم روښانه کړو .

ګراف کې موږ او تاسو ګورو چې کله چې د کار او پانګې واحد یو وي منځنی لگښت لس افغانۍ وي خو کله چې د کار او پانګې واحدونه دوه کیږي منځنی لگښت مخ په ښکته راځي منځنی لگښت یا مصرف 6.67 ته راښکته کیږي چې همداسې ادامه پیدا کوي .

د حاصل د ډیرښت او د لگښت د کمښت د قانون فرضیات :

- ♣ د تولید د عواملو بڼه یو ځای کیدل: د دې قانون د سم ثابتولو لپاره دا خبره باید فرض کړای شي چې تر اوسه د تولید عواملو د یو ځای کیدو بڼه حد نه دی تیر د تولید د عواملو بڼه یو ځای کول هغه وخت وي چې د توکو د تولید په وخت کې لگښتونه کم تر کمه شي .
- ♣ د برخو بڼه: دا قانون هغه وخت عملي کیږي چې د تولید متغیرو عواملو بڼه یو شان وي او هیڅ ډول بدلون په کې نه وي راغلی .
- ♣ د تولید طریقه: د دې قانون د سم ثابتولو لپاره باید د تولید په طریقه کې توپیر رانه شي .

I. د حاصل یا د لگښت د استقرار قانون: د استقرار قانون د

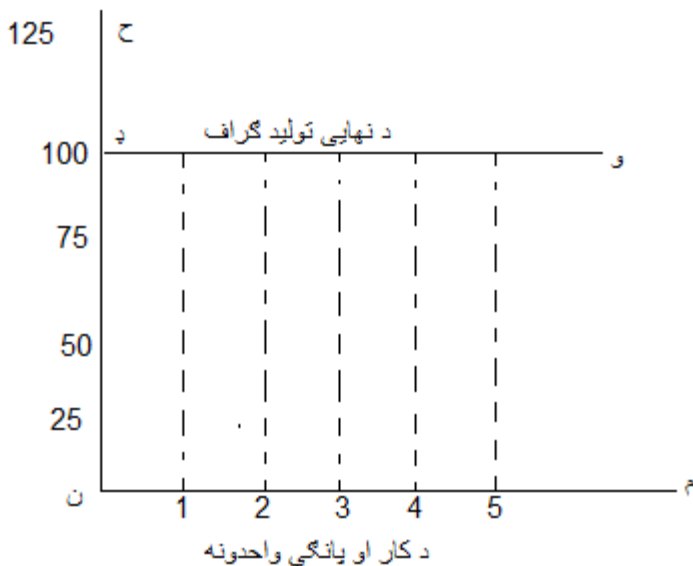
ډیرښت او کمښت قانون ترمنځ دی دا قانون هغه وخت پلي کیږي چې د ډیرښت قانون ودریږي او د کمښت قانون پیل نه وي د استقرار قانون کولای شو داسې تعریف کړو: که د تولید په یو عامل کې زیاتوالی راشي خو په نهایي تولید کې زیاتوالی را نه شي د استقرار قانون ورته وایي. چې کولای شو په لاندې جدول کې یې بڼه روښانه کړو:

د پانګې او کار مقدار	ټول تولید	نهایي تولید
1	100 ټنه	100 ټنه
2	200 ټنه	100 = 100 - 200
3	300 ټنه	100 = 200 - 300

100=300-400	400 ټنه	4
100=400-500	500 ټنه	5

په پورتنی جدول کې موږ گورو د پانگې او کار په یو واحد سره ټول او نهایی تولید سل ټنه کیږي خو کله چې د پانگې او کار واحدونه دوه کیږي ورسره ټول تولید هم دوه سوه ټنه کیږي او نهایی تولید یو ځل بیا سل ټنه کیږي چې همداسې ادامه پیدا کوي او تر اخره په نهایی تولید کې ډیرښت او یا کمښت نه راځي. کولای شو په لاندې گراف کې هم توضیح کړو:

په پورتنی گراف کې تاسو وینئ کله چې د تولید او پانگې واحد یو وي د نهایی تولید اندازه سل ټنه ده خو کله چې د کار او پانگې واحد له یو څخه دوه کړو په

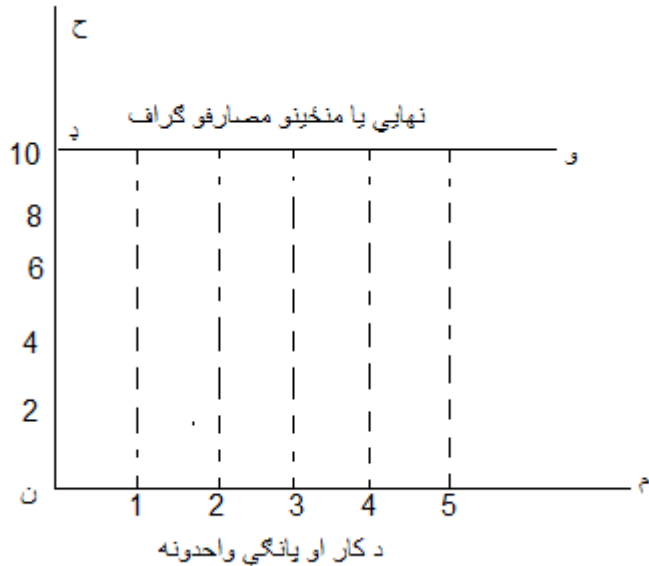
نهایی تولید کې ډیر والی نه راځي همداسې د دريو، څلورو او پینځو واحدونو په زیاتوالي سره سره بیا هم نهایی تولید سل پاتې کیږي.

د حاصل د استقرار قانون ته د لگښتونو د استقرار قانون هم وایي ځکه د نوي توکو تولید لپاره په لگښت نه ډیرښت او نه کمښت راځي کولای شو په لاندې جدول کې ورته څیر شو :

د پانگې او کار اندازه	ټول تولید	ټول لگښت	منځني لگښتونه
1	100 کمپله	1000	10=1000/100
2	200	2000	10=2000/200
3	300	3000	10=3000/300
4	400	4000	10=4000/400
5	500	5000	10= 5000/500

پورتني جدول کې تاسو گورئ چې د کار او پانگې د واحد په مرسته سل کمپلې تولیدیږي چې ټول لگښت یې زر افغانۍ کیږي او منځني لگښت یې لس افغانۍ دی خو کله چې د کار او پانگې واحدونه دوه کیږي تولید دوه سو کمپلو ته لوړیږي ټول لگښت یې دوه زره افغانۍ کیږي خو منځني لگښت بیا هم لس افغانۍ کیږي په همدې ترتیب د نورو واحدونو په ډیرښت سره په منځني لگښت کې زیاتوالی نه راځي. کولای شو په لاندې گراف کې هم توضیح کړو :

په پورتنی ګراف کې تاسو ګورئ که هر څومره د پانګې او کار په واحدونو کې زیاتوالی راشي په منځني لګښت کې زیاتوالی یا کموالی نه راځي .

د دې قانون فرضیات :

♣ اومو موادو عرضه : د اومو موادو عرضه باید په بازار کې دومره وي چې که په بازار د تقاضا په زیاتوالي سره سره په قیمت کې تغیر رانه شي .

- ♣ د تولید عواملو بدله : د تولیداتو د ډیرښت په وجه پانګې او کارګر ته ډیره اړتیا پېښېږي خو د تقاضا په زیاتوالي سره سره باید بدله یو شان وي لکه لګښتونه، وچوره او سود نرخ.
- ♣ د کار ویش : د دې قانون سم ثابتولو لپاره باید کار د ویش په نظام کې توپیر رامنځته شي .

II د حاصل د کمښت یا د لګښت ډیرښت قانون : که موږ هر

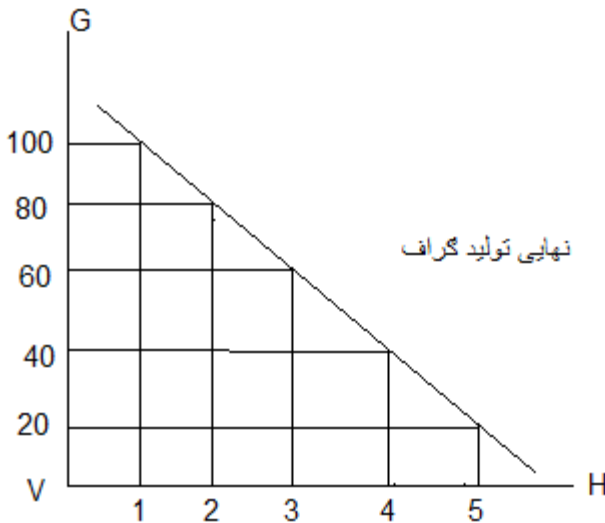
خومره د کار او پانګې په مقدار کې زیاتوالی راولو د ځمکې په نهایی تولید کې تر یو ځانګړي حد پورې زیاتوالی راځي چې دغه حد ته معیاري حد ویل کیږي . کله چې دغه حد ته رسیږي نو بیا که د کار او پانګې په مقدار کې هر خومره زیاتوالی راولو په نهایی تولید کې کمښت راځي چې دې قانون ته د حاصل د کمښت قانون ویل کیږي . که په تولید کې زیاتوالی د تولید د عواملو د زیاتوالي په نسبت کم وي نو دې ډول قانون ته د حاصل د کمښت قانون وایي . پروفیسور بنهم د حاصل د کمښت قانون داسې تعریف کړی : که د تولید د عواملو په مجموعه کې د یو عامل په تناسب کې زیاتوالی راشي له یوې نقطې وروسته د دغه عامل په نهایی تولید کې کمښت راځي . همدارنگه پروفیسور الفرد مارشال د حاصل د کمښت قانون په اړه وایي : که ګروند ګر په ځمکه د پانګې او کار واحدونه له یو ځانګړي مقدار څخه زیات کړي نو د ځمکې تولید د هغوی په نسبت کمیږي په دې شرط چې د کرنې په هنر کې بدلون رانه شي چې کولای شو په لاندې جدول کې ښه روښانه کړو :

د پانگې او کار مقدار	ټول توليد	نهايي توليد
1	100 ټنه	100 ټنه
2	180 ټنه	80 = 100 - 180
3	240 ټنه	60 = 180 - 240
4	280 ټنه	40 = 240 - 280
5	300 ټنه	20 = 280 - 300

په پورتنی جدول کې تاسو گوری چې د کار او پانگې د یو واحد تولید سل ټنه دی خو کله چې د پانگې او کار په مقدار کې زیاتوالی راځي د هغه په نسبت په نهایي تولید کې کمښت راځي . همدرانگه کولای شو په لاندې گراف کې هم روښانه کړو :

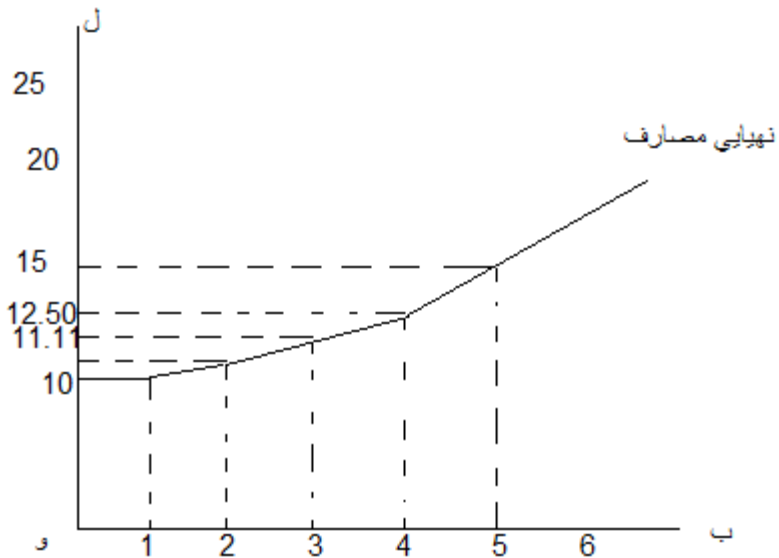
په پورتنې گراف کې تاسو گوري کله چې د کار او پانگې واحد يو نهايي توليد سل ټنه وي خو کله چې د کار او پانگې واحدونه دوه کيږي نهايي توليد اتيا ټنه کيږي او کمښت په کې راځي همدارنگه د نورو واحدونو په زياتوالي سره په نهايي توليد کې کمښت راځي گراف مخ ښکته راځي.

د حاصل د کمښت د قانون دويم نوم د لگښت د ډيرښت قانون دی ځکه کله چې موږ په توليداتو کې ډيرښت راولو نو د کار او پانگې په عواملو کې ډيرښت راولو چې ورسره په منځينو لگښتونو کې ډيروالی راځي لاندې جدول ته ځيرشئ:

د پانگې او کار اندازه	ټول تولید	ټول لگښت	منځنی لگښت
1	100	1000	$10 = 1000/100$
2	180	2000	$11.11 = 2000/180$
3	240	3000	$12.50 = 3000/240$
4	280	4000	$14.29 = 4000/280$
5	300	5000	$16.67 = 5000/300$

تاسو په پورتنی جدول کې گورو کله چې د کار او پانگې واحد یو وي ټول تولید سل ټنه ټول لگښت یې زر افغانۍ او منځنی لگښت یې لس افغانۍ ده خو کله چې د کار او پانگې واحدونه دوه شي ټول تولید 180 ټنه کیږي ټول لگښت دوه زره افغانۍ او په منځني لگښت لوړیږي له لسو افغانیو څخه 11.11 افغانیو ته پوره کیږي په همدې ترتیب د نورو واحدونو په زیاتوالي سره په منځني لگښت کې زیاتوالی راځي چې همداسې ادامه پیدا کوي .

په پورتنی گراف کې ښودل کېږي که د کار او پانگې واحد یو وي منځنی لگښت لس افغانۍ خو که د کار او پانگې واحدونه دوه کړو منځنی لگښت 11.11 ته لوړېږي همداسې که هر څومره د کار او پانگې واحدونه ډیر کړو ورسره منځني لگښتونه ډیرېږي .

د قانون فرضیات: د لگښتونو د ډیرښت د قانون فرضیات په لاندې ډول دي :

- ټاکل شویو عاملینو په مقدار کې نه بدلونه: د لگښتونو د ډیرښت قانون هغه سم ثابتېږي چې ټاکل شویو عاملینو په مقدار کې تغیر رانه شي څه چې پخوا ول هماغه پاتې شي .

- د تولید په طریقه کې نه بدلون: د دې قانون سم ثابتولو لپاره باید دا خبره په نظر کې ونیول شي چې د تولید په طریقه هیڅ ډول بدلونه رانه شي.
- معیاري حد تیر شوی وي: د لگښتونو د ډیرښت قانون هغه وخت سم ثابتیږي کله چې معیاري حد تیر شوی وي معیاري حد هغه حد ته ویل کیږي چېرته نهایی تولید ډیر زیات وي
- د برخو بڼه: د تولید په کومو عواملو کې چې تغیر راوستل کیږي د ټولو برخو بڼه باید یو شان وي ځکه د تولیداتو د کمښت ارتجاعیت له راتولیدو سره برخو سره نه وي بلکې تولید معیاري حد له تیریدو له وجې وي.

کولای شو د حاصل درې واړه قوانین په یو گراف او جدول کې هم روښانه کړو:

په عملي ژوند کې چې موږ کله کاروبار پیلوو نو په پیل کې د پانگې او کار د واحدونو په اضافوالي سره په نهایی تولید کې ډیرښت راځي چې دلته د حاصل د ډیرښت قانون په عمل کې وي، بیا یو داسې وخت را رسیږي چې د پانگې او کار د واحدونو په زیاتوالي سره نهایی تولید یو شان کیږي چې دلته د حاصل د مساوات قانون په عمل کې وي او بیا یو داسې حد رامنځته کیږي که د کار او پانگې په واحدونو کې هر څومره زیاتوالی راولو نو نهایی تولید په کمیدو وي چې دلته د حاصل د کمښت قانون په عمل کې وي. کولای شو په لاندې جدول کې بڼه روښانه کړو:

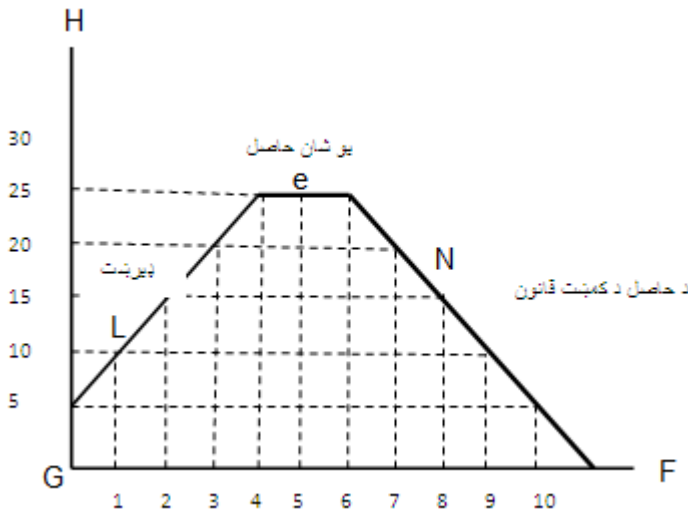

د کار او پانگې واحدونه	ټول تولید	نهایی تولید	قوانین
1	10 ټنه	10 ټنه	د حاصل د ډیرنبت قانون
2	25 ټنه	10-25 = 15 ټنه	
3	45 ټنه	25-45 = 20 ټنه	
4	70 ټنه	25 = 45-70 ټنه	د حاصل د یو شانوالي قانون
5	95 ټنه	25 = 70 - 95 ټنه	
6	120 ټنه	25 = 95 - 120 ټنه	
7	140 ټنه	20 = 120 - 140 ټنه	د حاصل د کمښت قانون
8	155 ټنه	15 = 140 - 155 ټنه	
9	165 ټنه	= 155 - 165 ټنه	
10	170 ټنه	5 = 165 - 170 ټنه	

په پورتنی جدول کې گوري کله چې د کار او پانگې په واحدونو کې زیاتوالی راځي تر څلورو واحدونو پورې په نهایی تولید کې ډیرنبت راځي چې دلته د حاصل د ډیرنبت قانون په عمل کې وي. له دې وروسته د پنځم او شپږم واحد په

زیاتوالي سره نهایی تولید سره یو شان وي چې دلته د حاصل د یو شانوالي قانون په عمل کې وي له دې وروسته چې د کار او پانګې نور واحدونه زیات شول نو نهایی تولید په کې کمیږي چې دلته د حاصل د کمښت قانون په عمل کې وي کولای شو په لاندې ګراف کې هم روښانه کړو .

په پورتنی ګراف کې تاسو دوه مستقیم خطونه GF او GH وینئ چې د G په نقطه کې سره یو بل پرې کوي. GF د کار او پانګې واحدونه نښي او GH د نهایی تولید مقدار نښي په لومړي سر کې تاسو گوری چې ګراف پورته خواته روان دی چې د حاصل د ډیرښت قانون موږ ته رانښي خو ګراف چې کله د e نقطې ته ورسېږي نو دا نقطه موږ ته د حاصل د یو شانوالي قانون رانښي د e له نقطې وروسته ګراف

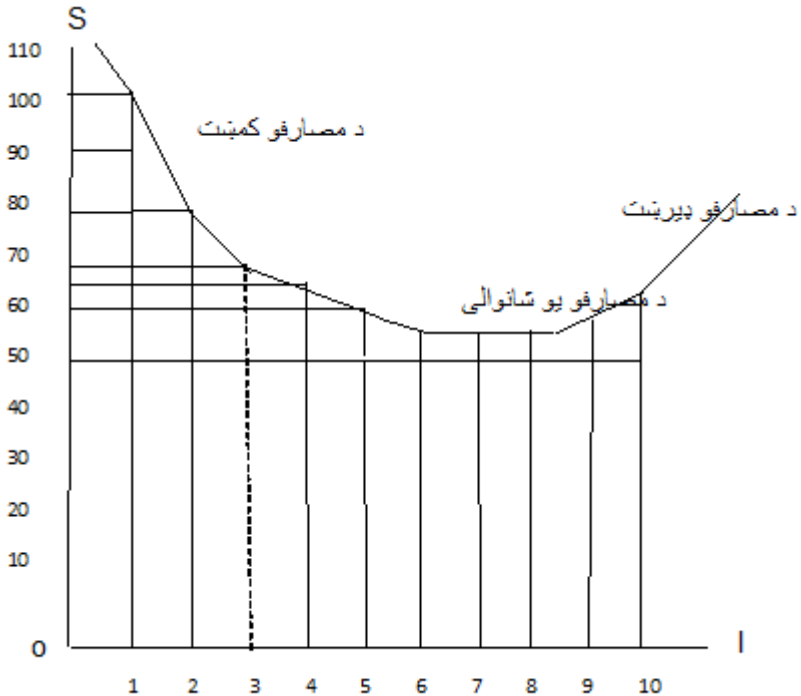
نزولی سیر نیسي چې موږ ته د حاصل د کمښت قانون راښيي. L_e او N درې خطونه موږ ته د حاصل درې قوانین راښيي.

همدرانګه کولای شو د لګښت درې قوانین هم په یو جدول او ګراف کې روښانه کړو:

قوانین	منځني مصارف	ټول مصارف	ټول تولید	د کار او پانګې واحدونه
د لګښت د کمښت قانون	$100 = 10/1000$	1000 افغانۍ	10 ټنه	1
	$80 = 25/2000$	2000 افغانۍ	25 ټنه	2
	$66.67 = 45/3000$	3000 افغانۍ	45 ټنه	3
	$57.14 = 70/4000$	4000 افغانۍ	70 ټنه	4
	$52.63 = 95/5000$	5000 افغانۍ	95 ټنه	5
د لګښت د مساوات قانون	$50 = 120/6000$	6000 افغانۍ	120 ټنه	6
	$50 = 140/7000$	7000 افغانۍ	140 ټنه	7

دلگښت د	$51.61 = 155/8000$	8000 افغانۍ	155 ټنه	8
ډیرښت	$54.54 = 165/9000$	9000 افغانۍ	165 ټنه	9
قانون	$58.52 = 170/10000$	10000 افغانۍ	170 ټنه	10

په پورتنی ګراف کې تاسو ګورئ چې ګراف په لومړي سر کې مخ ښکته راځي دا په دې مانا چې دا د مصارفو کمښت ښيي بیا یو داسې ځای رارسیږي چې ګراف د

مستقیم خط شکل نیسي چې د مصارفو یو شان والی نسي او له دې وروسته
گراف بیرته مخ پورته ځي چې د مصارفو ډیرنبت څرگندوي .

د تولیدونکو او مصرونکو نظریات

تولیدونکو نظریه

د دې لپاره چې تولیدونکي ډیر تولید په لږ لگښت ترسره کړي د تولید عوامل باید داسې سره یوځای کړي چې لگښت د کمښت اخري حد ته ورسېږي ، په گټور بازار کې تولیدات وپلوري او تولید ادامه پیدا کړي په پایله کې ویلي شو چې د تولیدونکو ته د تولید لگښت ځانگړی اهمیت لري ځکه د عوایدو او لگښت تر منځ توپیر د تولیدونکو گټه جوړوي ، تولیدونکي باید خپل لگښت د کمښت اخري حد ته ورسوي ترڅو ډیره گټه ترلاسه کړي .

تولید هغه پروسه ده چې په هغې کې د تولید عوامل داسې سره یوځای کیږي چې په توکو او چوپړتیاوو تبدیل شي .

هغه اړیکه چې د تولید عوامل او د تولید مقدار په خپل منح کې لري د تولید تابع ورته وایي د تولید عوامل کار، پانگه او ځمکه په تولید کې ونډه لري. کولای شو چې تابع په لاندې ډول ولیکو:

$$Q = F(K, V, L)$$

$Q =$ د تولید مقدار

$K =$ پانگه

$V =$ کار

$L =$ ځمکه

د خپل کار د اسانتیا لپاره د ځمکې او پانگې مقدار د تولید په پروسه کې ثابت فرضوو. غواړم د تولید په پروسه کې یوازې د کار مقدار ارزیا بې کړم. چې زموږ تابع لاندې بڼه اختیاروي:

$$Q = F(V)$$

د کار مقدار = تولید مقدار

پورتنې تابع موږ ته وایي که د کار د واحدونو په شمیر کې زیاتوالي او یا کموالی راولو نو په تولید به یې اغیزه څه وي. فرض کړی چې د ځمکې مقدار

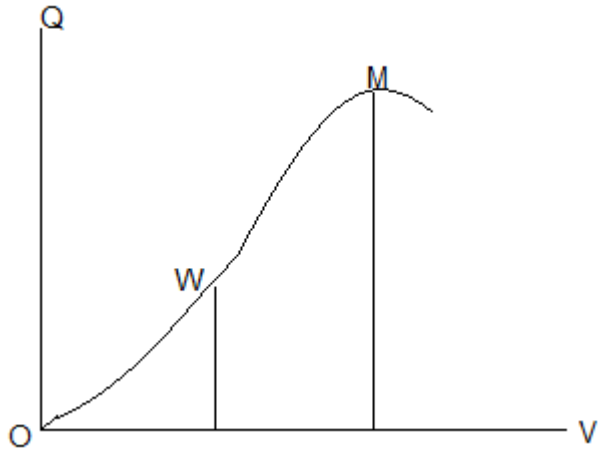

ثابت او ماشین الات هم په لاس کې لرو . په همدې ځکه لومړی یو کارگر کار کوي چې تر یو معلومې نېټې وروسته یې 20 کیلو گرامه غنم تولید یږي . خو کله چې یو بل کارگر هم وراضافه کړو نو ټول تولید 50 کیلو گرامو ته پورته کیږي په همدې ترتیب د نورو کارگرو په اضافه والي سره چې کوم تغیرات په تولید کې راځي په لاندې جدول کې روښانه شوي :

د کارگرو شمیر	ټول تولید	نهایی تولید	منځنی تولید
1	20	20	20
2	50	30	25
3	90	40	30
4	140	50	35
5	180	40	36
6	210	30	35
7	230	20	32
8	240	10	30
9	235	5	26

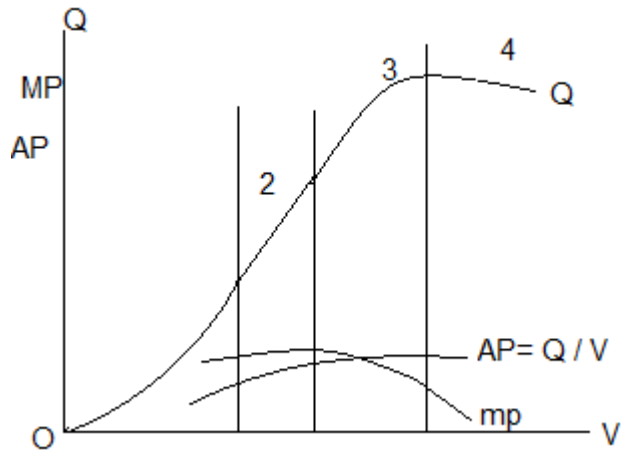
په پورتنی جدول کې تاسو گورئ کله چې په ځمکه یو کارگر کار کوي ټول تولید 20 کیلو گرامه خو کله چې نور کارگران وراضافه کیږي ټول تولید ورسره ډیر یږي خو منځنی او نهایی تولید تر یو بریده لوړ یږي خو بیا وروسته بیرته نزولی سیر نیسي او کمیږي . چې کولای شو په لاندې گراف کې هم روښانه کړو :

په پورتنې گراف کې تاسو گورئ تاسو د تولید تابع گورئ چې OV د کار واحدونه او OQ د تولید مقدار نيسي. د تولید تابع لومړی صعودي بڼه اختياري او د M تر نقطې پورې رسېږي او بيا نزولي لار نيسي. همدرانگه OW او WM سره یو شانوالی نه لري چې موږ ته رابني چې نهايي تولید د کار د عواملو په تغیر سره د نهايي تولید په مقدار کې تغیر راځي. نهايي تولید هغه تولید ته ویل کېږي چې د هر اضافه شوي کارگر څخه په لاس راځي. کولای شو چې د نهايي تولید اړیکه په دې ډول ولیکو: $MP = Q_n - Q_{n-1}$

همدرانګه د تولید د بیلا بیلو ډولونو تر منځ اړیکه په لاندې ګراف کې روښانه کړو:

د نهایي تولید سیر په لومړیو کې صعودي او بیا وروسته نزولي بڼه اختیاروي چې دا کړنه په کړنه کې ډیره عامه ده چې دې ته د نزولي بهرې قانون هم وایي. کله چې ټول تولید د کار په واحدونو ویشو نو منځنی تولید په لاس راځي چې مقدار یې په څلورمه ستنه کې ښودل شوی.

د ټول تولید، نهایي تولید او منځني تولید د ګراف تر منځ اړیکه کولای شو په څلورو مرحلو کې روښانه کړو:

1. په لومړۍ مرحله کې ټول تولید، نهایی تولید او منځنی تولید ډیرېږي. د کار د هر واحد په زیاتوالي سره د تیر واحد په نسبت کې زیاتوالی راځي په دې مرحله کې د نهایی تولید مقدار د ډیرنبت مقدار حد اکثر ته رسیږي.
2. په دویمه مرحله کې ټول تولید او منځنی تولید ډیرېږي خو نهایی تولید کمیږي د دې مرحلې په اخر کې نهایی تولید له منځني تولید سره چې مقدار یې حد اکثر ته رسیږي مساوي وي.
3. په دریمه مرحله کې ټول تولید د ډیرنبت خپل اخري حد ته رسیږي خو منځنی او نهایی تولید کمیږي د کار د بیلا بیلو واحدونو د زیاتوالي سره سره منځنی تولید کمیږي او د دې مرحلې په اخر کې صفر کیږي چې ټول تولید د ډیرنبت خپل نهایی حد ته رسیږي.
4. په څلورمه مرحله کې ټول تولید کمیږي او نهایی تولید منفي لوری نیسي یانې د کار د یو واحد په زیاتوالي سره ټول تولید د ډیریدو پر ځای کمیږي چې منځنی تولید هم په دې مرحله کې کمیږي.

لگښت Cost

په تیر مبحث کې مو د تولید او د تولید د عواملو ترمنځ په اړیکې خبرې وکړې نو په دې برخه کې غواړم د تولید لگښتونه تر څیړنې لاندې ونیسو. په تولید کې لگښت په حقیقت کې د تولید د عواملو قیمت دی چې د توکو او چوپړتیاوو

په تولید کې کارول کېږي. هغه اړیکه چې د تولید د مقدار او د تولید د لگښت ترمنځ ده د لگښت تابع ورته وايي. د تولید تابع او د لگښت تابع یو له بل سره مخامخ اړیکه لري. د لگښت تابع لاندې بڼه لري:

$$TC = F(Q)$$

(تولید مقدار) = f ټول لگښت

یانې د لگښت تابع د تولید مقدار دی. په ټولیز ډول د تولید لگښت د ثابتو او متغیرو لگښتونو باندې وېشو.

ثابت لگښت: هغه لگښت د چې د تولید د مقدار په تغیر سره تغیر نه خوري (تر یو معین مقدار پورې ثابت وي) ثابت لگښت ورته وايي.

متغیر لگښت: هغه لگښت ته ویل کېږي چې د تولید مقدار په تغیر سره په کې تغیر راجي. د لگښت تابع لاندې بڼه لري:

$$TC = FC + VC$$

متغیر لگښتونه + ثابت لگښتونه = ټول لگښت

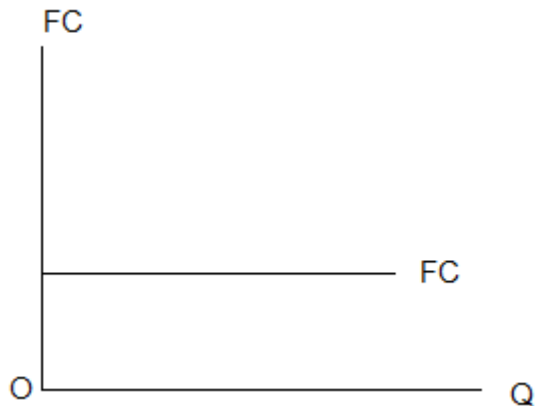
$$TC = F(Q) + FC$$

اوس کولای شو چې د لگښت تابع داسې ولیکو:

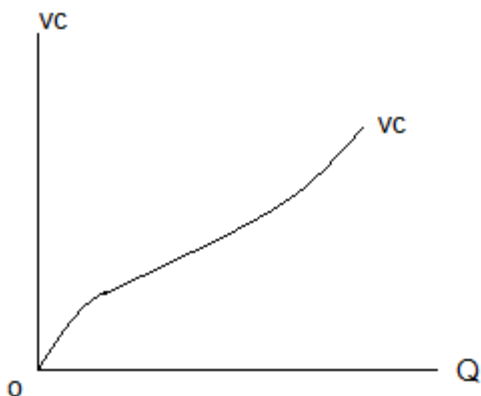

ثابت لگښتونه + (توليد مقدار) f = ټول توليد

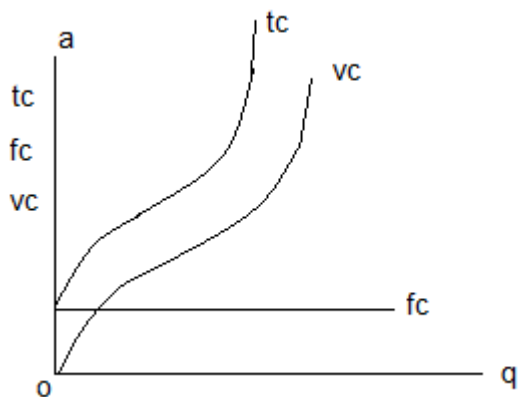
د ثابتو لگښتونو گراف خطي او د x له محور سره موازي وي چې لاندې بڼه لري:

د متغیر لگښت گراف د تولید د گراف پر اساس رسمیري مور کولای شو د تولید په برخه کې د گراف پر اساس د متغیر لگښت گراف رسم کړو .

ټولگڼستونه د ثابت او متغیر له ټولگي څخه عبارت دي نو کولای شو په لاندې ډول یې گراف رسم کړو :

د ثابتو او متغیرو لگښتونو تر څنګ د لګښت یو شمیر نور ډولونه هم لري چې په لاندې ډول دي :

نهایی لګښت : نهایی لګښت د تولید د اخري واحد لګښت دی . یانې د نوي واحد د زیاتوالي لګښت دی . د مثال په توګه که د دوه واحدو ټول لګښت 95 افغانۍ وي که موږ دریم واحد وراضافه کړو ټول لګښت 115 افغانۍ کیږي چې د دریم واحد د نهایی لګښت د پیدا کولو لپاره 115 منفي 95 کوو چې 20 په لاس راځي مانا دا چې دریم واحد نهایی لګښت 20 افغانۍ دی . د تعریف پر اساس کولای شو تابع په داسې رسم کړو :

$$MC = TC_n - TC_{n-1}$$

ټول منځني لګښتونه : کله چې ټول لګښتونه د تولید په مقدار ویشو نو ټول منځني لګښتونه په لاس راځي چې د تولید د هر واحد لګښت رابني چې تابع په دې ډول ده :

$$ATC = TC / Q$$

تولید مقدار / ټول تولید = ټول منځني لګښتونه

متغیر منځني لګښتونه : کله چې متغیر لګښت د تولید په مقدار ویشو منځني متغیر لګښتونه په لاس راځي :

$$AVC = VC / Q$$

توليد مقدار / متغير لگښت = منځني متغير لگښت

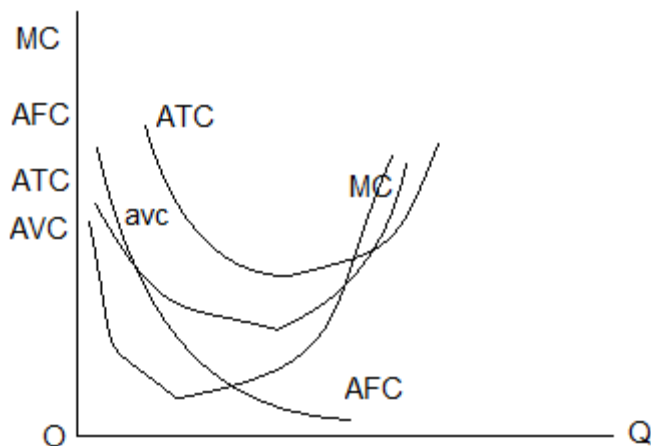
ثابت منځني لگښت : د ثابت لگښت ویش په ټول توليد څخه ثابت منځني لگښت په لاس راځي :

$$AFC = FC / Q$$

توليد مقدار / ثابت لگښت = ثابت منځني لگښت

نهایی لگښت، ټول منځني لگښت ، ټول منځني ثابت لگښتونه او منځني متغير لگښتونه گرافونه په لاندې ډول دي :

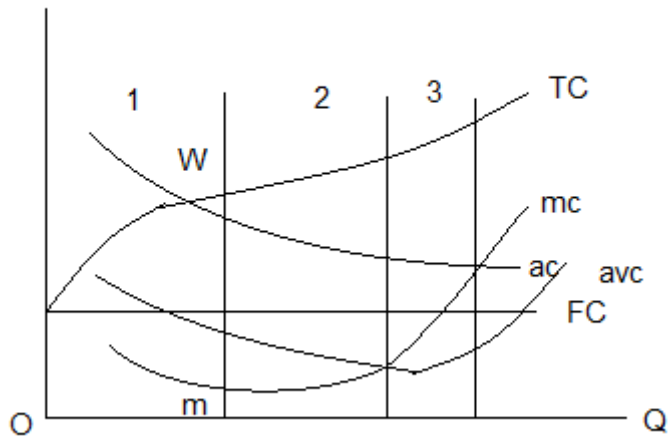

قدرمنو لوستونکو د لاندې پوهونې لپاره کولای شوه د لگښت ټول ډولونه په لاندې جدول کې هم روښانه کړو :

1	2	3	4	5	6	7	8
Q	FC	VC	TC	AFC	AVC	AC	MC
1	60	30	90	60	30	90	-
2	60	40	100	30	20	50	10
3	60	45	105	20	15	35	5

4	60	55	115	15	13	28.75	10
5	60	75	135	12	15	27	20
6	60	120	180	10	20	30	45

د لگښت د گرافونو ترمنځ اړیکه: په پورتنۍ دستګا کې تاسو د لگښت د ټولو
گرافو ترمنځ اړیکه وینئ چې لاندې څلور ناحیې ترې تشخېصی کيږي:

لومړۍ ناحیه: ټول لگښت ډیريږي خو نهايي لگښت د تولید مقدار په ډیر والي
سره کمیږي او یو داسې نقطه (W) را رسیږي چې نهايي لگښت خپل اخري حد ته

رسيږي (m). نهايي لگښت، منځنی ټول لگښت او متغير منځنی لگښت نزولی لار نيسي .

دويمه ناحیه : په دويمه ناحیه کې ټول لگښت زیاتوالی مومي او نهايي لگښت صعودي لار نيسي خو ټول منځني لگښتونه او متغير منځني لگښتونه نزولي لار نيسي .

دریمه ناحیه : په دریمه ناحیه کې نهايي لگښت او منځني متغير ډیریري خو ټول منځني لگښتونه کمیږي .

څلورمه ناحیه : په دې ناحیه کې د ټولو لگښتونو گرافونه صعودي لار نيسي .

له پورتنیو څرگندونو څخه راملومیري چې څنگه لگښت د تولید د مقدار په تغیر سره تغیر مومي . د دې پوښتنې ځواب چې تولیدونکي تر کومې تولید کوي او لگښت ورکوي ؟ په هغه بازار پورې اړه لري چې دوی په کې کړنې تر سره کوي .

دویم- د مصرفوونکو نظریه :

افاده : د هر مصرفوونکي غوښتنې نامحدودې او وسایل یې محدود دي او تل هڅه کې وي تر څو په لږو وسایلو ډیرې غوښتنې پوره کړي او سکون تر لاسه کړي . له یو توکي څخه لاسته راغلی سکون کولای شو چې په واحدیا اعدادو

معلوم کړو. د ساري په ډول یو شخص دوه گيلاسه شیدې څکي نو ویلي شو چې دا شخص چې په اقتصاد کې ده ته مصرفونکی وایي 50، 10، 5 واحدونو یا اعدادو په وسیله سکون ترلاسه کړو. په اقتصاد کې له افادې څخه موخه د توکي هغه وړتیا ده چې د انسان د یوې غوښتنې د پوره کیدو قابلیت ولري. د ساري په توگه د لوږې د لرې کولو لپاره ډوډۍ او د دتندي د لرې کولو اوبه ته اړتیا ده چې اوبه او ډوډۍ افادیت لري د افادې د ښو پیژندلو لپاره لاندې توپيرونه اړین دي:

افاده او گټه: بعضې خلک افاده او گټه په یوه مانا کاروي دا په داسې حال کې ده چې افاده او گټه یو له بل سره لوی توپیر لري ډیری وخت لیدل کیږي چې یو توکی انسان ته زیان رسوي خو افادیت لري د ساري په توگه د شراب څښل انسان ته زیان رسوي خو د انسان د یوې غوښتنې د پوره کیدو توان لري همداسې زهر د انسان د مرگ غوښتنه پوره کوي ځکه په زهر و کې افادیت شتون لري نو ځکه ویلي شو چې ټول گټه لرونکي توکي افادیت لري خو ټول افادیت لرونکي توکي گټه لرونکي توکي نه دي.

افاده او سکون: له افادې څخه موخه د یو توکي هغه خاصیت دی چې د انسان د یوې غوښتنې د سکون سبب گرځي دا په دې مانا چې افاده په توکو کې دخپله ده او سکون د افادې تر کارونې وروسته ترلاسه کیږي.

د افادې بیلابیل ډولونه:

لومړنۍ افاده : کله چې موږ یو توکی موږ په لږ لږ مقدار کارو د توکي د لومړي مقدار په کارونې سره چې کوم افادیت ترلاسه کوو دې ته لومړنۍ افاده وایي د ساري په توگه د ډوډۍ خوړلو په وخت چې د لومړۍ مړۍ څخه کومه افاده حاصلیږي دې ته لومړنۍ افاده وایي.

نهایی افاده : کله چې په یو وخت کې یو انسان د یو توکي څو برخې په متواتر ډول کاروي له هرې برخې چې کارونکي افادیت اخلي دې ته نهایی افادیت وایي.

ټوله افاده : کله چې د توکو د برخو په کارولو سره مصرفوونکو په ټولیز ډول له کوم افادیت ترلاسه کوي دې ته ټوله افاده وایي. کله چې مصرفوونکي د کوم توکي له یوې برخې ټول افادیت ترلاسه کړي نو دې ته د یو برخې ټول افادیت وایي.

مثبت افاده : افاده په هغه صورت کې مثبت وي چې غوښتنه په پوره توگه پوره شوې نه وي او مکمل سکون نه وي ترلاسه شوی. مکمل سکون هغه وخت ترلاسه کیږي چې نهایی افادیت صفر شي.

صفر افاده : افاده هغه وخت صفر کیږي چې سکون په مکمله توگه ترلاسه شي او د دې توکي د نورو کارولو په وجه سکون نه ترلاسه کیږي.

منفي افاده : افاده هغه وخت منفي كيږي كله چې د يو توکي مسلسل کارولو له کبله سکون مکمل تر لاسه شي او کله چې دا توکی نور کارول كيږي انسان ته تکليف رسوي. کولای شو په لاندې جدول کې هم روښانه کړو :

منه	ټوله افاده	نهایی افاده	لومړنۍ افاده
لومړی	20	20	لومړنۍ افاده
دویمه	35	15=20-35	مثبته افاده
دریمه	45	10=35-45	-
څلورمه	50	5=45-50	-
پینځمه	50	0=50-50	صفر افاده
شپږمه	45	5=-50-45	منفي افاده
اوومه	35	10=-45-35	منفي افاده

له پورتنی جدول څخه راڅرگندیږي چې د لومړنۍ کارونې څخه شل سلنه افاده حاصلیږي چې دې ته لومړنۍ افاده وایي د دویمې منې په خوراک سره افاده 35 ته لوړیږي چې دې ته نهایی افاده وایي همداسې د دریمې او څلورمې نهایی افاده 5 او 10 ده خو کله چې پینځمه منه و خوري نو په مکمله توگه سکون حاصلیږي نو دلته افاده صفر کیږي له دې وروسته بیا افاده منفي لور نیسي.

د نهایي افادې د کمښت قانون

موږ په ورځني ژوند کې وینو کله چې موږ د کوم توکي کارونه پیل کړو په لومړي سر کې دا توکي موږ ته ډیر سکون راکوي افاده یې هم ډیره وي خو کله چې موږ دا توکي په مسلسل توګه وکارو نو افادیت یې ورو کمیږي اخر یو داسې وخت راځي چې موږ د دې توکي کارول بندو په اقتصاد کې د انسان دې کړن ته د افادې د کمښت قانون وایي. په اقتصاد کې د شتمنۍ د ویش مهم او اساسي قانون دی. دا قانون د ایچ ایچ ګوسن له خوا په کال 1854 میلادې کال کې وړاندې شو چې وروسته بیا مارشال په ښه انداز وړاندې کړو.

که نور عوامل ثابت وي د یو توکي د هر برخې له کارونې وروسته د هغه په افادیت کې نسبت وروسته ته کمښت راشي نو د افادې د کمښت قانون ورته وایي. ډاکتر مارشال په دې اړه وایي: په یو وخت کې یو ډول توکي مسلسل کارول د هغه توکي د نور په کارلو سره د هغه په افادیت کې کمښت راځي.

همدارنګه چیپ مین په دې اړه وایي: کله چې یو توکي له موږ سره په ډیره پیمانه شتون ولري نو موږ یې په ډیره کمه پیمانه د نور غوښتو تمه لرو.

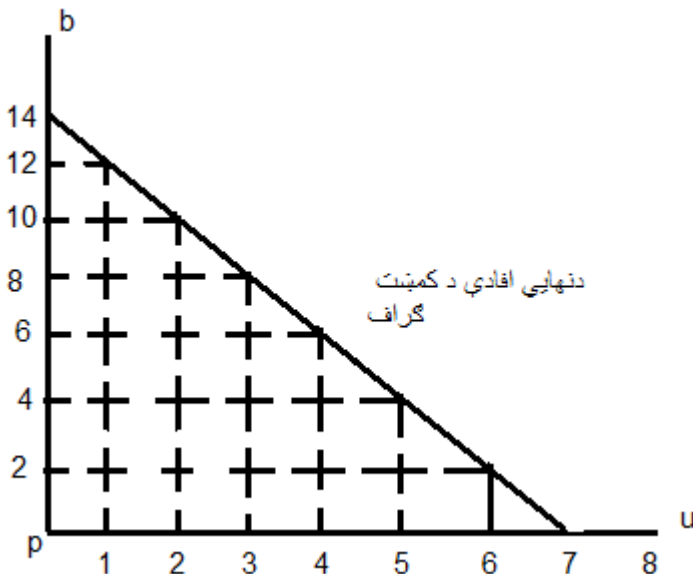
د شربت گیللاس	ټوله افاده	نهایي افاده
1	12	12
2	22	10=12-22
3	30	8=22-30

6=30-36	36	4
4=36-40	40	5
2=40-42	42	6
1=42-43	43	7

په پورتنی جدول کې موږ او تاسو گورو د شربتو د لومړي گيلاس له کبله ټوله افاده دولس او نهايي افاده يې هم دولس ده خو کله چې دويم گيلاس و څښو ټوله افاده يې دوه ويشت کيږي او نهايي افاده يې کميږي همداسې د دريو ، څلورو او نورو گيلاسونو په کارونې سره په نهايي افاده کې کمښت راځي.

کولای شو په گراف کې هم روښانه کړو :

په پورتنی گراف کې وینو کله چې لومړی گیللاس وکارول شي نهایی افاده دولس کیږي خو کله چې دویم وکارول شي نهایی افاده لسو ته رابنکته کیږي او گراف نزولي سیر نیسي.

د نهایی افادې د کمښت د قانون فرضیات: د اقتصاد په علم کې هم د نورو قوانو په څیر د یو قانون د سم ثابتولو لپاره باید یو څو خبرې فرض کړي چې دې ته د قانون مفروضات ویل کیږي. که دا مفروضات وي قانون سم ثابتیږي او که نه سم نه ثابتیږي د نهایی افادې د کمښت قانون لاندې مفروضات لري:

1. د برخو مناسب مقدار: د نهایی افادې د سم ثابتولو لپاره باید د توکي برخې مناسبې وي که چیرته په برخې ډیرې کوچنۍ وي نو نهایی افاده د کمښت پر ځای نوره هم زیاتیري د ساري په توگه کله چې یو انسان تږی وي د دې پر ځای چې یو گیللاس اوبه ورکړل شي یو غږپ ورکول کیږي نو دهغه تنده لاپسې ډیریري او کمیږي نه. او که د غږپ پر ځای یو گیللاس ورکړل شي نو سمدستي یې نهایی افادیت کمیږي.

2. یو شان ځانگړتیاوې: د دې قانون د سم ثابتولو لپاره دا خبره هم باید فرض کړای شي د کوم توکي برخې چې کارول کیږي باید یو شان بڼه او ځانگړتیاوې ولري د هرې برخې وزن، بڼه حجم او خوند باید یو شان وي. د ساري په توگه کله چې مورډ منه معیار نیسو ټولې منې باید یو شان وي داسې نه چې یوه کوچنۍ او بله غټه وي او یې په خوند کې توپیر وي.

3. مسلسل کارول : د دې قانون د سم ثابتولو لپاره دا خبره هم باید په نظر کې ونیول شي چې توکي باید په مسلسل توگه وکارول شي او که مسلسل ونه کارول شي دا قانون سم نه ثابتیږي. د مثال په توگه که یو شخص یوه منډه سهار او یوه ماښام وځوري نو د منډې افاده نه کمیږي.
4. د مصرفوونکو عاید : د دې قانون سم ثابتولو لپاره یو شرط دا هم دی چې د مصرفوونکي په عاید کې تبدلي رانشي ځکه کله چې یو انسان عادي مامور او یو باسیکل لري خو کله چې د انسان وزیر شي نو سمدستي موټر اخلي نو دلته د باسیکل افاده صفر کیږي دا په داسې حال کې ده چې له دې انسان سره د باسیکلونو په شمیر کې زیاتوالی نه دی راغلی. همدارنگه د مصرفوونکي په ذهنیت کې تغیر هم دا قانون سم نه ثابتوي ځکه یو شخص ام ځوري خو کله چې په یاد شي چې ډاکتر له امه څخه منع کړی سمدستي د ام خوړل دروي نو دلته خو د ام په افادیت کې کمښت نه راځي بلکې د انسان په ذهن کې تغیر راځي.
5. دود او دستور کې توپیر : د دې قانون د سم ثابتولو لپاره دا خبره هم باید په نظر کې ونیول شي چې د خلکو په دود دستور کې توپیر نه وي راغلی ځکه کله چې د یو توکي دود لارې شي خلک یې نه اخلي دا په داسې حال کې ده چې د توکي په مقدار کې به تغیر نه وي راغلی مگر افادیت به یې کم شوی وي.

د نهایي افادیت د کمښت د قانون استثنات یا حدود

بعضې داسې وختونه وي چې دا قانون هلته نه تطبیقېږي او یا د یو څه وخت لپاره معطلېږي چې دې حالت ته موږ د قانون حدود یا استثنات وایي د نهایي افادیت د کمښت قانون لاندې استثنات لري :

○ پوه او هنر : د پوهې او هنر د حاصلولو برخه کې دا قانون نه تطبیقېږي د پوهې د ترلاسه کولو لپاره چې یو انسان څومره مطالعه کوي علاقه یې لا پسې ډیرېږي . که غور وکړو کله چې انسان یو کتاب څو څو ځله مطالعه کړي نو زړه یې ور څخه تورېږي چې د پوهې او هنر په برخه کې هم دا قانون تر یو بریده تطبیقېږي .

○ پیسې او شتمني : د پیسو او شتمني په برخه کې هم دا قانون سم نه ثابتېږي ځکه انسان په طبیعي لحاظ حریص دی که پیسې او شتمني په ډیر مقدار ولري نورې هم غواړي د دې سبب دا دی چې د انسان غوښتنې نسبت وسایلو ته ډیرې دي نو ځکه تل د خپلو غوښتنو د پوره کولو په موخه د پیسو او شتمني د ترلاسه کولو په موخه هلې ځلې کوي .

○ کارول او د شمیر ډیرښت : بعضې داسې توکي شته چې څومره ډیر کارول کیږي او په شمیر کې ډیرښت راشي افادیت یې نه کمیږي د ساري په توگه که په یو ښار کې موبایل ډیر شي نو ډیر خلک یې کاروي افادیت یې نور هم ډیرېږي .

○ نمود او نمایش : هر انسان په فطري ډول ځانپالی وي د نورو په وړاندې د عزت د ترلاسه کولو په موخه په نمود او نمایش ډیر زیار باسي هغه د نمود او نمایش وسایل ډیر کاروي چې د دې توکو په ډیر کارولو سره یې افادیت نه کمیږي نو ځکه په دې توکو دا قانون تطبیقېږي همدارنگه انسان تل د اقتدار او واک په ترلاسه کولو پسې گرځي او هر څومره چې ډیر ترلاسه کړي افادیت یې نه کمیږي لاپسې ډیرېږي د دې تر څنګ په نشه یي توکو هم دا قانون نه تطبیقېږي ځکه د نشه یي توکو مسلسل کارول د انسان عادت گرځي او تل هڅه کې چې ډیر ترلاسه کړي او افادیت یې نه کمیږي .

د نهایي افادې د کمښت قانون له مفروضاتو او استثناو سره سره بیا هم ډیر مهم قانون دی او په دې هر هونبیار انسان پوهیږي چې د یو توکي مسلسل کارول د هغه افادیت کمیږي . د تقاضا قانون هم د نهایي افادې د کمښت په قانون ولاړ دی د نهایي افادې د کمښت قانون له مخې د یو توکي ډیر کارول د هغه په افادیت کې کمښت راځي نو له دې کبله مصرفوونکی غواړي د یو توکي نور وپیري چې د هغه قیمت ټیټ شي چې د انسان له دې رویې څخه د تقاضا قانون اخیستل شوی او هغه دا ده چې د قیمت په ټیټوالي سره تقاضا ډیرېږي او د قیمت په جگوالي سره تقاضا کمیږي ، همدارنگه مصرفوونکي ته لارښونه کوي چې هغه باید دومره توکي وپیري چې نهایي افاده یې له قیمت سره برابره وي که نهایي افاده یې له قیمت څخه ډیره وي نور اخلی او که نه همدارنگه د قیمت په ټاکلو کې هم له موږ سره مرسته کوي ځکه موږ هغه توکي پیرو چې قیمت او افاده یې سره مساوي وي د تر څنګ د مالې په ټاکلو کې هم دا قانون

له موږ سره مرسته کوي ځکه شتمن بايد ډيره ماليه ورکړي ځکه له هغو سره شتمني ډير شتون لري او افاديت يې هم ورته ډير نه وي او غريب بايد لږ ورکړي ځکه له هغو سره شتمني کمه کوي او ډير افاديت ورته لري .

د نهايي افادې د مساوات قانون

د نهايي افادې د کمښت مطابق د يو توکي مسلسل کارول د هرې راتلونکې برخې نهايي افاده کمېږي او يو داسې ځای را راسپړي چې نهايي افاده يې صفر کېږي. يو هونښيار انسان يو توکی په دومره مقدار هم نه کاروي چې نهايي افاده يې صفر ته ورسېږي بلکې دې حالت ته له رسيدو مخکې هغه بل توکي ته مخه کوي د ده له کارولو وروسته بل توکي ته مخه کوي هغه په بيلابيلو توکو ځکه مصارف کوي چې له ټولو توکو نهايي افاده مساوي ترلاسه کړي چې په اقتصاد کې دې قانون ته د نهايي افادې د مساوات قانون وايي .

که له يو مصرفوونکي سره يو داسې توکي شتون ولري چې په ډيرو برخو کې کارول کېږي او مصرفوونکی دا توکي داسې وکاروي چې له ټولو برخو يو شان نهايي افاده ترلاسه کړي نو دې ته د نهايي افادې د مساوات قانون وايي. ډاکټر الفرد مارشال د نهايي افادې د کمښت قانون داسې تعريف کړی دی :

که له يو شخص سره يو داسې توکي شتون ولري چې له يو څخه په ډيرو کارونو کې کارول کېږي او دا توکي يوازې په هغو کارونو داسې وکاروي چې له ټولو

مساوي نهايي افاده ترلاسه كړي. كولاى شو چې په لاندې جدول كې هم روښانه كړو:

د پيسو واحدونه	غنم	غوړي	بوره
1	16	14	12
2	14	12	10
3	12	10	8
4	10	8	6
5	8	6	4
6	6	4	2
؟وله نهايي افاده	66	54	42

په پورتنی جدول کې تاسو گوری چې له یو شخص سره ټولې شپږ افغانۍ شتون لري هغه غواړي چې غنم، غوړي او بوره پرې واخلي. که دا شخص ټولې افغانۍ په غنمو ورکړي نو ټوله افاده یې 66 واحد ترلاسه کوي او که غوړي پرې واخلي ټول افادیت یې 54 واحد کیږي او که بوره پرې واخلي نو 42 واحد کیږي. که مصرفوونکی هونبیار وي نو ټولې پیسې به هیڅ وخت هم یوازې په غنمو، غوړیو او یا بوره ونه لگوي. که هغه درې افغانۍ په غنمو ورکړي 12 واحد افاده تر لاسه کوي او که څلور نو 10 واحد افاده ترلاسه کوي او که څلورمه افغانۍ په غوړیو مصرف کړي نو 14 واحد نهایي افاده ترلاسه کوي همداسې نوڅکه

مصرفوونکی څلورمه افغانۍ په غوړيو لگوي او پنځمه افغانۍ هم په غوړيو لگوي ځکه له غنمو دلته ډيره افاده ترلاسه کوي . او شپږمه افغانۍ که په غوړيو ولگوي نو هغه 10 واحد نهايي افاده ترلاسه کوي او که په بورې يې ولگوي نو 14 واحد نهايي افاده ترلاسه کوي . که مصرفوونکی دا ټولې افغانۍ داسې بدلې رابدلې ولگوي نو له ټولو لگول شويو پيسو څخه لاسته راغلی نهايي افاده سره مساوي وي نو له ټولې افادې څخه ډيره افاده ترلاسه کيږي .

که درې لومړۍ افغانۍ په غنمو ولگول شي نو ټوله افاده :

$$42 = 12 + 14 + 16 \text{ برخې}$$

څلومه او پنځمه افغانۍ په غوړيو لگوي ټوله افاده :

$$26 = 12 + 14 \text{ برخې}$$

شپږمه افغانۍ که په بوره ولگوي نو ټوله افاده = 12

داسې پيسې چې په بيلابيلو لارو چې ولگول شي نو ټوله لاسته راغلې 80 واحد افاده ترلاسه کوي که دا مصرفوونکی خپلې افغانۍ په بله طريقه ولگوي نو له 80 څخه ډيره نه شي ترلاسه کولای .

کولای شو چې په گراف کې هم وښايو :

په پورتنی گراف کې زر د غنمو نهایی افادې خط، د د غوریو نهایی افادې خط او ف ق د بوري نهایی افادې خط راښيي. که درې افغانی په غنمو، دوه په غوریو او یوه افغانی په بوري مصرف کړي نو د پیسو د هر واحد نهایی افاده سره مساوي ده لکه څرنگه چې په گراف کې معلومېږي. په دې ترتیب د پیسو کارول مصرفوونکو تر ټولو ډیره افادیت تر لاسه کوي که له دې پرته په هر لار وکاروي نو کم افادیت تر لاسه کوي که په بوري د یوې افغانی پر خای دوه افغانی ولگوي نو س ش او بن ډیریري په بوري د یوې افغانی د زیاتولي په صورت کې د غنمو یوه افغانی کمیږي په غنمو د یوې افغانی کم مصرف سره و

ل ش م کمیږي. زیات شوی مقدار له کم شوی مقدار څخه لږ دی نو ځکه له پورتنې ترتیب څخه بل هر ترتیب کې مصرفوونکو زیان مومي.

دلته د پیسو د هر واحد نهایی افاده مساوي نه ده او په دې شکل کې هم بنسکاري چې مصرفوونکو ته هغه وخت ډیر افادیت ترلاسه کیږي چې د هر واحد نهایی افاده سره مساوي وي.

د نهایی افادې د مساوات د قانون دویم نوم د استبدال دی ځکه مصرفوونکی خپلې پیسې په بیلا بیلو لارو لگوي ترڅو له ټولو مساوي افاده ترلاسه کړي. همدارنگه د دې قانون دریم نوم ناپیلی دی ناپیلی ځکه ورته وایي چې مصرفوونکی په یو داسې ځای کې وي چې د ټولو توکو نهایی افاده مساوي وي نو ځکه توکی یو پر بل د برتري ورکولو څخه ډډه کوي. او د دې قانون څلورم نوم سکون دی دې قانون ته د سکون قانون ځکه وایي چې په دې قانون کې مصرفوونکی پیسې په بیلا بیلو لارو لگوي ترڅو ټوله افاده تر ټولو ډیره شي د ډیرې افادې په ترلاسه کولو سره مصرفوونکی ډیر سکون ترلاسه کوي.

د نهایی افادې د مساوات د قانون حدود: د قانون لپاره حدود په دې مانا کې په همدې حدودو کې قانون چلیږي چې د دې قانون لپاره په لاندې ډول دي:

- دود دستور او فیشن: بعضې مصرفونکي د توکو د نهایی افادې پر ځای دود دستور او فیشن په نظر کې نیسي. د ساري په توګه بنسټي قیمتي لباس

او زیورات کاروي په دې توکو د پیسو له لگښت څخه مساوي افاده نه ترلاسه کيږي نو ځکه دا قانون دلته صدق نه کوي .

- معلومات : ځینې وخت مصرفوونکو ته د بازار په اړه معلومات نه وي نو ځکه د پیسو د مقدار د لگولو له کبله مساوي افاده نه شي ترلاسه کولی .
- بې پروایي : مصرفوونکي ځیني وخت د پیسو د لگښت په وخت کې بې پروایي کوي او د توکو افادیت په نظر کې نیسي او د پیسو واحدونه په لگښت رسوي نو ځکه مساوي افادیت نه ترلاسه کوي او دا قانون هم دلته نه پلي کيږي .
- د ویش وړ نه وي : ځیني داسې توکي وي که په وړ برخو وویشل شي نو کارول یې ستونزمن کيږي د ساري په توگه لکه موټر ، قالینه او نور په دې حالت کې هم مصرفوونکي نهایی افادیت نه شي ترلاسه کولی .

د نهایی افادې د مساوات د قانون اهمیت

- د شتمنی ویش : هر مصرفوونکی غواړي خپل وسایل داسې وکاروي چې ډیر افادیت ترلاسه کړي نو دا قانون ورته لارښونه کوي چې په هغو توکو لگښت ونه کړي چې افادیت یې لږ وي بلکې په هغو توکو یې ولگوي چې ډیر افادیت ولري او د توکو افادیت سره مساوي ترڅو ډیرسکون ترلاسه کړي .
- د شتمنی پیداښت : متشبت له خپلو محدود وسایلو څخه د ډیر گټې د ترلاسه کولو تمه لري متشبت ډیره گټه هغه وخت ترلاسه کوي چې د تولید وسایل ښه سره گډ کړي د وسایلو ښه گډ لپاره متشبت وسایل تبدیل را تبدیلوي ترڅو یې ښه وکاروي له تبدیلولو سره متشبت ته معلومېږي د کوم عامل چې

نهایی افادیت کم وي د هغه پر ځای یو بل عامل چې ډیر افادیت ولري کاروي نو له دې کبله متشبت ته دا قانون ور بڼي چې د تولید عوامل داسې وکاروي چې ډیره گټه ترلاسه کړي .

- د شتمنی تبادله : د توکو تبادله او د ارزښت او قیمت په ټاکلو کې دا قانون ډیر اهمیت لري د توکو د تبادلې په وخت کې مصرفوونکی لږ افادیت لرونکي توکو په ډیر افادیت لرونکي توکي تبادله کړي ډیر سکون ترلاسه کوي .
- د شتمنی ویش : د ملي عاید ویش د پیدایښت د هر عامل د نهایی افادیت پر اساس وي متشبت د هر عامل په مقابل کې ورکړه د هغه د نهایی افادیت مطابق کوي ځکه که د تولید د عامل بدله د هغه د نهایی افادیت څخه کم ورکړي نو د تولید لپاره د هغه ترلاسه کول ستونزمن کیږي . د نهایی افادې د مساوات قانون د ملي عاید ویش او د تولید د عواملو د بدلې په ټاکلو کې مرسته کوي .

درېم څپرکی

تقاضا Demand

انسانان د خپلو غوښتنو په پوره کیدا پیسې گرځي کله چې یو ښه شی گوري د ترلاسه کولو په هڅه کې یې شي د انسان غوښتنې اړتیاوې نه شي پوره کولای ځکه که اړتیاوو غوښتنې پوره کولای شوی نو له موږ سره د اوسیدو لپاره کور، د خوراک لپاره خواړه او د اغوستو لپاره کالي شتون لري خو موږ بیا هم غوښتنې لرو خو د غوښتنو د پوره کولو لپاره یوازې اړتیا بشپړه نه ده گڼ شمیر نور شیانو ته هم اړتیا ده دا خبره سمه ده ترڅو چې په زړه کې د یو توکي د اخیستلو خواهش شتون ونه لري نو تقاضا نه رامنځته کیږي خو یوازې غوښتنه تقاضا نه ده غوښتنه هغه وخت په تقاضا بدلېږي چې لاندې شرایط ولري :

1. د اخیستو ځواک : دانسان غوښتنه هغه وخت په تقاضا بدلېږي چې د اخیستو ځواک یې ولري یانې د غوښتنې د پوره کیدا لپاره پیسې له ځانه سره ولري د ساري په ډول د یو ښه موټر غوښتنه هغه وخت تقاضا کیږي چې د اخیستو ځواک یې ولري که د اخیستو ځواک یې ونلري دا غوښتنه یوازې

غوښتنه پاتې کيږي او تقاضا ترې نه جوړيږي نو په اقتصاد کې غوښتنه هغه وخت په تقاضا بدلېږي چې د يو توکي د اخیستو ځواک ولري .

2. د اخیستلو اراده : کله چې يو شخص د شي د ترلاسه کولو لپاره د غوښتنې په تقاضا د بدلیدو دویم شرط اراده ده چې دا شخص یې باید وکړي د ساري په ډول د يو شتمن سړي لپاره د يو لوکس موټر اخیستل اسانه کار دی او د اخیستلو ځواک یې هم لري خو که داسې اراده ونه کړي نو د ده دا غوښتنه یوازې غوښتنه پاتې کيږي په تقاضا نه بدلېږي .

په اقتصاد کې تقاضا د يو شي د اخیستو غوښتنه ، د اخیستلو ځواک او د اخیستلو اراده چې درې واړه په وخت کې سره يو ځای شي تقاضا ترې جوړيږي او که يو ځای نه شي تقاضا نه بلل کيږي . پروفیسور بنهم تقاضا داسې تعريفوي : په ځانگړي وخت او ځانگړي قیمت د توکو هغه مقدار چې اخیستونکي یې د اخیستو قدرت ولري تقاضا بلل کيږي . کولای شو د تقاضا مفهوم په مساوات کې هم توضیح کړو : تقاضا = د اخیستلو ځواک + د اخیستلو اراده .

په تقاضا او غوښتنې کې توپیر : د تقاضا د مفهوم د ښه پوهیدو لپاره اړینه ده ترڅو په دې توپیر پوه شوو . په دې نړۍ کې هر شخص غواړي چې د خان په څیر ژوند تیر کړي د ژوند ښه وسایل ولري چې د دې ټولو ترلاسه کول یوه غوښتنه ده او دخلکو له دې غوښتنې څخه هغه وخت تقاضا جوړيږي چې د اخیستلو ځواک او اراده یې ولري کنه دا یوازې غوښتنه ده او بس .

په تقاضا او اړتيا کې توپير

د تقاضا او اړتيا د توپير د معلومولو لپاره يو مثال په نظر کې نيسو که يو شخص له خپل دفتر څخه څلور کيلومتره لرې او سپرې ددې ستونزې د لرې کولو لپاره يو بايسکل ته اړتيا لري د ده دا اړتيا هغه وخت تقاضا کيږي کله چې د اخیستو ځواک او اراده ولري .

له قيمت سره د تقاضا اړيکه : تقاضا له قيمت سره مخامخ اړيکه لري که موږ ته د يو توکي د قيمت په اړه معلومات نه وي نو موږ د هغه توکي تقاضا نه شو معلومولی له قيمت پرته د تقاضا يادول بې مانا دي د ساري په ډول موږ نه شو کولای چې ووايو د غوړو تقاضا لس کيلو گرامه ده ليکن داسې وي چې اته کيلو غوړو ته تقاضا ده چې د يو کيلو گرام غوړيو قيمت پنځوس افغانۍ وي دا په دې مانا چې هر شخص د توکو قيمت ته گوري بيا يې پيري کله چې د توکي په قيمت کې تغير راشي په تقاضا کې هم تغير راځي . کولای شو په لاندې جدول کې هم واضیح کړو :

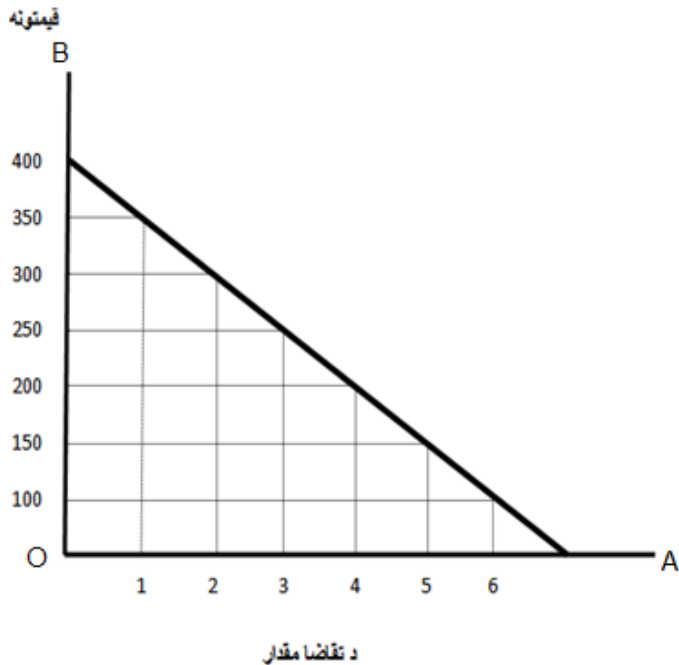
تقاضا (کيلو گرام)	في کيلو گرام قيمت (افغانۍ)
4 کيلو گرام	50 پنځوس افغانۍ
8 کيلو گرام	40 څلويښت افغانۍ
12 کيلو گرام	30 ديرش افغانۍ

20 شل افغانۍ	16 كيلو گرام
10 لس افغانۍ	20 كيلو گرام
5 پنځه افغانۍ	25 كيلو گرام

تاسو په پورتنی جدول کې گورئ چې کله قیمت لوړیږي تقاضا هم کمیږي خو کله چې قیمت ټیټیږي تقاضا ډیریږي د ساري په ډول کله چې د منو قیمت پنځوس افغانۍ وي نو تقاضا ورته څلور كيلو گرامه وي خو کله چې قیمت څلویښت افغانۍ کیږي تقاضا ورته اته كيلو گرامه کیږي. کولای شو چې په گراف کې یې هم توضیح کړو :

په پورتنی ګراف کې تاسو AO او BO دوه مستقیم خطونه ګوری چې د O په نقطه کې یو بل پرې کوي. په دې ګراف کې د OA خط د تقاضا مقدار ښی او د OB خط د قیمت اندازه ښی. کله چې د توکي قیمت 350 افغانۍ وي نو تقاضا ورته 1 وي خو کله چې 300 افغانیو ته راځي تقاضا ورته ډیریري او دوه کیږي همداسې تر اخره دا په دې مانا چې کله قیمت لوړیري تقاضا کمیږي او کله چې قیمت ټیټیري تقاضا ډیریري.

د تقاضا قانون **Law of Demand**: د تقاضا قانون د مصرفوونکو هغه ارتجاعیت ښی چې د یو توکي د قیمت په تغیر سره د هغو په تقاضا کې تغیر

راځي په ټوليز ډول داسې څرگندېږي کله چې د يو توکي قيمت لوړ شي تقاضا يې کمېږي خو کله چې قيمت ټيټ شي تقاضا ډيرېږي د قيمت او تقاضا دې اړيکې ته د تقاضا قانون وايي. پروفیسور مارشال د تقاضا قانون داسې تعريف کړی: که نور عوامل ثابت وي د يو توکي د قيمت په ټيټوالي سره تقاضا کې ډيرښت او د قيمت په جگوالي تقاضا کې کمښت راځي.

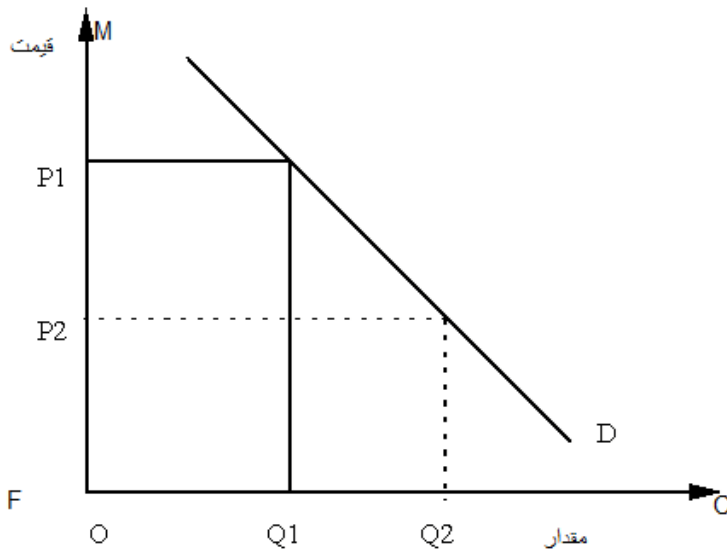
يو خبره د يادونې وړ ده چې د قيمت او تقاضا تغير کوم تناسب نه لري د ساري په توگه که د يو توکي قيمت دوه برابره شي مهمه نده چې تقاضا له پخوا څخه نيمه شي. کولای شو د تقاضا قانون په لاندې جدول کې هم توضيح کړو:

تقاضا (کيلو گرام)	في كيلو گرام قيمت (افغانی)
5 كيلو گرام	30 دیرش افغانی
10 كيلو گرام	25 پنځویشت افغانی
20 كيلو گرام	20 شل افغانی
30 كيلو گرام	15 پنځلس افغانی
40 كيلو گرام	10 لس افغانی
50 كيلو گرام	5 پنځه افغانی

په پورتنی جدول کې گوری کله چې د بورې قيمت دیرش افغانی وي نو تقاضا ورته 5 كيلو گرامه وي خو کله چې قيمت لس افغانی کېږي نو تقاضا هم ورسره

ډیریرې او 40 کیلو ګرامو ته رسیږي. د دې خبرې مطلب دا چې کله د بورې په قیمت کې جګوالی راځي تقاضا یې کمیږي او کله چې د بورې په قیمت کې ټیټ والی راځي تقاضا یې لوړیږي.

د تقاضا قانون د معلومولو لپاره مو دوه مستقیم خطونه FC او FM ویستلي چې د F په نقطه کې یو بل قطع کوي چې FC د تقاضا مقدار او FM د قیمت اندازه رابښي تاسو ګورو کله چې قیمت په $P1$ کې وي نو د تقاضا مقدار په $Q1$ کې خو

کله چې قیمت P2 ته راټیټیږي د تقاضا مقدار تغیر خوري Q2 ته لوړیږي. له گراف څخه معلومیږي کله چې قیمت لوړ وي تقاضا کمه او کله چې قیمت ټیټ شي تقاضا ډیريږي چې همدې ته د تقاضا قانون وايي.

د تقاضا د قانون فرضیات: کله چې موږ د تقاضا د قانون په اړه خبرې کوو نو موږ په لومړي سر کې دا روښانه کړه چې د تقاضا قانون هغه وخت سم ثابتیږي کله چې نور عوامل ثابت وټاکل شي چې همدې عواملو ته د تقاضا د قانون فرضیات وايي او په لاندې توگه ترې یادونه کوو:

○ د مصرفوونکو عواید: موږ د تقاضا د قانون په وخت د مصرفوونکو عواید ثابت په نظر کې نیسو ځکه که د مصرفوونکو په عوایدو کې ډیرښت راشي که قیمت پورته هم لاړ شي کیدای شي چې خلک په هماغه اندازه تقاضا ولري او که د مصرفوونکو په عوایدو کې کمښت راشي د قیمت په ټیټوالي سره سره بیا هم په تقاضا کې ډیرښت رانه شي.

○ عادات او فیشن: د تقاضا قانون هغه وخت سم ثابتیږي چې د مصرفوونکو په عادات او فیشن کې تغیر رانشي که چیرته د مصرفوونکو په عادات او فیشن کې تغیر راشي د قیمت په جگوالي سره سره بیا هم خلک ورته ډیره تقاضا لري او پیري یې.

○ د متبادلو توکو قیمت: کله چې د یو توکي متبادل توکي وجود ولري کله چې د متبادلو توکو په قیمت کې تغیر راځي ورسره د دې توکي په قیمت کې

هم تغير راځي نو د تقاضا د قانون د سم والي لپاره د متبادلو توکو قيمت ثابت نيول کيږي .

○ د توکو بڼه : د تقاضا د قانون د سم ثابتوالو لپاره دا هم اړينه ده چې د توکو بڼه تغير ونه کړي ځکه که چيرته توکي د پخواني توکي سره په وزن ، خوند او شکل کې تغير ولري او کم افاديت ولري د قيمت په جگوالي سره سره بيا هم تقاضا نه ډيريږي او که د خوند ، وزن او شکل په سبب له پخواني توکي بڼه وي د قيمت په جگوالي بيا هم تقاضا لري نو له دې کبله د تقاضا قانون سم نه ثابتيږي .

○ د مصرفوونکو شمير : د تقاضا د قانون د سم والي لپاره اړينه ده چې د مصرفوونکو په شمير کې تغير رانه شي ځکه کله چې د يو توکو د مصرفوونکو په شمير کې ډيرښت راشي نو د قيمت په لوړوالي سره سره بيا هم په تقاضا کې توپير نه راځي .

○ د راتلونکي فکر : که چيرته دخلکو په ذهن کې د يو توکي د کمښت ويره شتون ولري د توکي د قيمت په جگوالي سره سره يې بيا خلک ډير اخلي ددې لپاره چې د تقاضا قانون سم ثابت شي د راتلونکي حالت سم په نظر کې نيول کيږي .

○ د تقاضا په بڼه کې تغير : کله چې د خلکو د تقاضا په بڼه کې تغير راشي بيا هم د تقاضا قانون سم نه ثابتيږي د ساري په ډول يو سړی دی کله چې منې کيلو پنځلس افغانۍ شي يو کيلو هم نه اخلي خو ناخپه سړي ناروغه کيږي ډاکتر ورته وايي چې له منيو پرته نور څه مه خوره نو سړی مجبور دی که منې هر

خومره قيمته شي بيا هم منې اخلي چې دلته د تقاضا په بڼه کې تغير راځي چې دا حالت هم د تقاضا په قانون کې نه شته د خلکو د تقاضا بڼه بايد تغير ونه خوري .

○ د توکو اعلانول : د تقاضا په قانون کې داسې هم ويل کيږي چې توکي د اعلان په وسيله په زړه رانېکونکي او بڼه انداز مه وړاندې کوي ځکه چې په تقاضا کې یې ډيرښت رانه شي .

○ نوي کارول : که د يو توکي نوي کارول رامنځته شي د قيمت په جگوالي سره سره بيا هم تقاضا ډيريزي د ساري په ډول کله چې د بريننا کارول رامنځته شول د قيمت په جگوالي سره سره بيا هم خلک ډير کاروي او تقاضا ورته شتون لري چې دلته هم د تقاضا قانون سم نه ثابتيږي .

د تقاضا د قانون استثنا: د تقاضا د قانون پر اساس کله چې د يو توکي قيمت لوړ شي تقاضا يې کميږي خو کله چې قيمت ټيټ شي تقاضا ورته ډيريزي خو ځيني داسې حالتونه دي چې هلته د تقاضا قانون نه عملي کيږي .

1. ارزانه توکي : په ډير کم قيمت لرونکو توکو دا قانون نه عملي کيږي ځکه يوه غريبه کورنۍ د غنمو پر ځای جوار کاروي خو کله چې جوار ډير ارزانه شي دا کورنۍ د جوارو تر څنگه د غنمو کارول هم پيل وي نو ځکه د جوارو د قيمت له ټيټوالي سره سره بيا هم ورته تقاضا نه ډيريزي .

2. لوړ قيمت لرونکي توکي : لوړ قيمت لرونکي توکي چې شان او شوکت لپاره کارول کيږي دا قانون پرې نه کارول کيږي لکه سره زر ، سپين زر او نور ځکه د سرو قيمت راتيت شي بيا يې هم غريب خلک نه پيري .

3. په راتلونکي قیمت : که په راتلونکي کې د یو توکي د قیمت د لوړیدو امکان وي بیا هم د تقاضا قانون سم نه ثابتیږي ځکه د یو توکي قیمت لوړ شي د تقاضا د قانون پر اساس تقاضا یې باید کمه شي مگر خلک په دې ویره کې وي چې نور هم لوړیږي بیا یې هم تقاضا کې ډیر نښت راځي .
4. د توکي کمښت : که مصروفونکي د یو توکي په اړه دا خطر احساس کړي چې کیدای شي توکي کم شي نو د قیمت په ډیر والي سره سره بیا هم خلک پیري دلته د تقاضا قانون سم نه ثابتیږي .

د تقاضا راټولیدل او پراخیدل **Extension and contraction of demand** : کله چې په تقاضا کې تغیر د قیمت د تغیر په سبب رامنځته شي دې ته د تقاضا راټولیدل او پراخیدل وایي . که قیمت ټیټ شي تقاضا ډیره شي دې د تقاضا پراختیا وایي او که قیمت لوړ شي تقاضا کمه دې د تقاضا راټولیدل وایي . چې کولای شو په لاندې جدول کې یې هم وښایو :

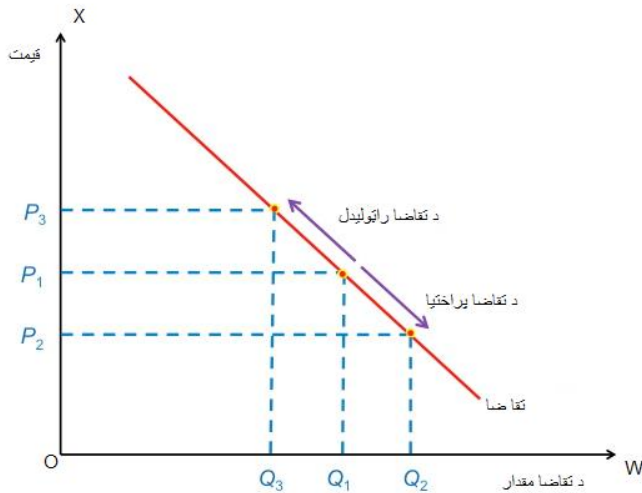
د تقاضا راټولیدل

د تقاضا پراختیا

تقاضا	في كيلو گرام قیمت	تقاضا	في كيلو گرام قیمت
8 كيلو گرام	1 افغانی	2 كيلو گرام	4 افغانی
6 كيلو گرام	2 افغانی	4 كيلو گرام	3 افغانی
4 كيلو گرام	3 افغانی	6 كيلو گرام	2 افغانی
2 كيلو گرام	4 افغانی	8 كيلو گرام	1 افغانی

په پورتنی لومړي جدول کې تاسو گورئ کله چې د توکي قیمت ټیټیږي تقاضا ورته ډیريږي دا په دې مانا چې توکي تقاضا پراختیا مومي او دې ته د تقاضا پراختیا وایي په دویم جدول کې کله چې د توکي قیمت لوړیږي تقاضا یې کمیږي چې همدې ته د تقاضا راټولیدل وایي. کولای شو په لاندې گراف کې هم وښیو:

په پورتنی گراف کې تاسو دوه مسقیم خطونه OX او OW چې د O په نقطه کې سره قطع کوي OW مستقیم خط د تقاضا مقدار او د OX مستقیم خط قیمت اندازه ښیي، همدارنگه تاسو په گراف کې گوري کله چې قیمت په P_1 کې وي د تقاضا مقدار په Q_1 کې وي. کله چې قیمت P_3 شي تقاضا ورسره راټولیږي له

Q1 څخه Q3 ته رالوېږي. خو کله چې قیمت له P1 څخه P2 ته راولېږي تقاضا ورسره پراختیا مومي له Q1 څخه Q2 ته مخه کې تقاضا ورسره پراختیا مومي.

د تقاضا لوړیدل او ټیټیدل **Rise and Fall of Demand**: کله چې په قیمت کې تغیر نه وي راغلی خو په تقاضا کې تغیر راشي او یا قیمت کې تغیر راشي خو تقاضا کې تغیر رانه شي دي د تقاضا لوړیدل او ټیټیدل وایي.

د تقاضا لوړیدل: کله چې د یو توکي قیمت تغیر نه وي کړی خو د ځیني عواملو لکه د فیشن، د عوایدو ډیرنبت په وجه په تقاضا کې ډیرنبت راغلي وي او یا د یو توکي قیمت لوړ شوي وي خو تقاضا کې تغیر نه وي راغلی دي ته د تقاضا لوړیدل وایي.

1. قیمت هماغه وي تقاضا کې ډیرنبت راغلی وي
2. قیمت لوړ شوی وي خو تقاضا پخوانی وي.

کولای شوو په لاندې جدول کې موضوع ښه روښانه کړو په لومړي جدول کې مورډ قیمت تغیر نه وي کړي تقاضا ډیر شوي وي روښانوو:

لومړی جدول

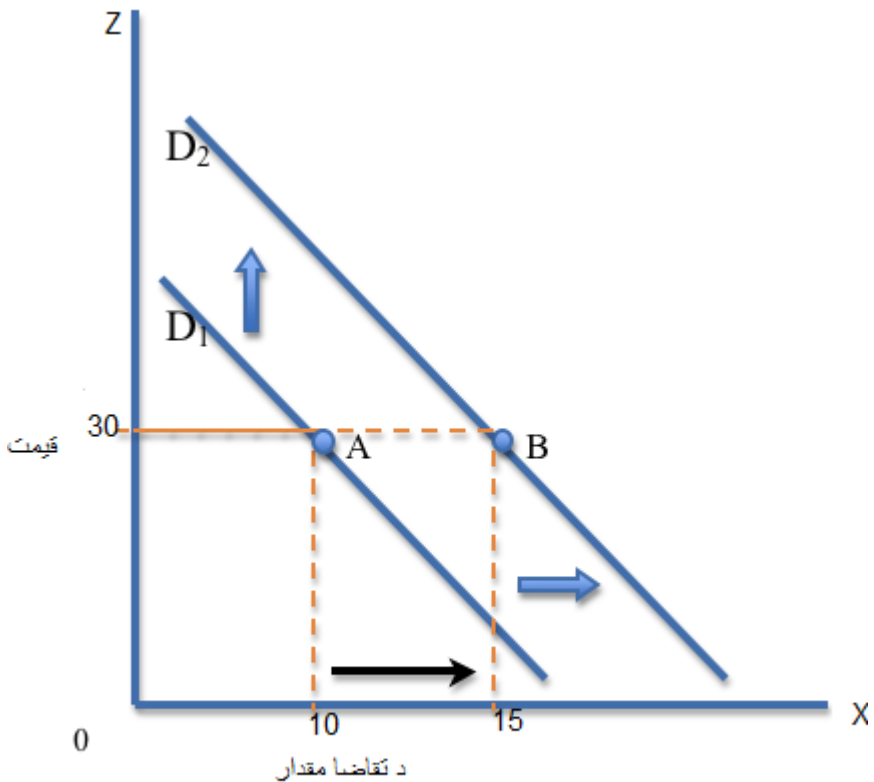
تقاضا	في كيلو گرام قیمت
5 كيلو گرام	30 افغانی

30 افغانۍ	10 كيلو گرام
30 افغانۍ	15 كيلو گرام

په پورتنی جدول کې گورۍ چې د یو کیلو منو قیمت 30 افغانۍ وي د ځینو عواملو له کبله په تقاضا کې تغیر راغلو تقاضا له پنځو کیلو گرامو څخه لسو کیلو گرامو او له لسو څخه پنځلسو ته پورته شوي همدارنگه کولای شو په لاندې گراف کې هم وښیو :

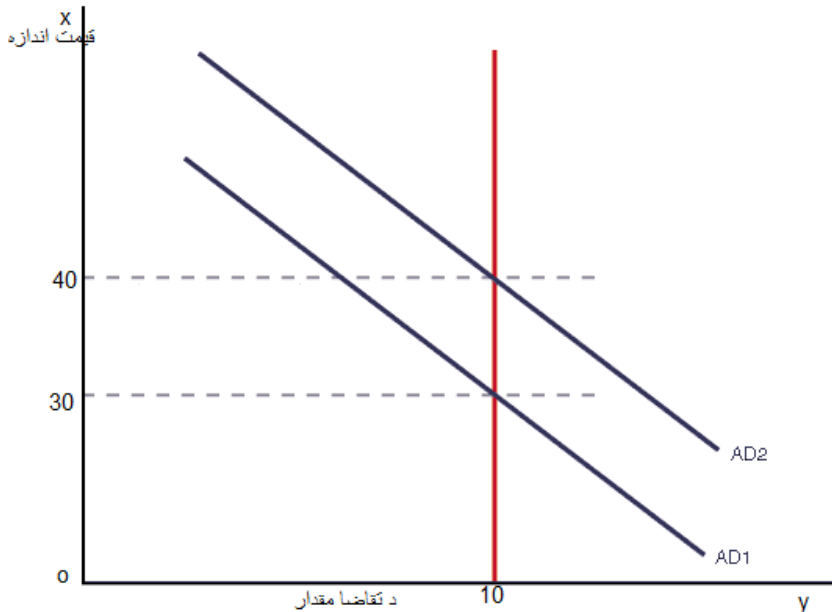

په گراف کې تاسو گورئ چې کله چې قیمت د یرش افغانۍ وي تقاضا خط په D_1 کوي خو د ځینو عواملو له کبله په همدې قیمت د تقاضا خط له D_1 څخه D_2 ته لوړیږي چې همدې ته د تقاضا لوړیدل وایي.

دویم جدول

تقاضا	في كيلو گراف قيمت
10 كيلو گرام	30 افغانۍ
10 كيلو گرام	40 افغانۍ
10 كيلو گرام	50 افغانۍ

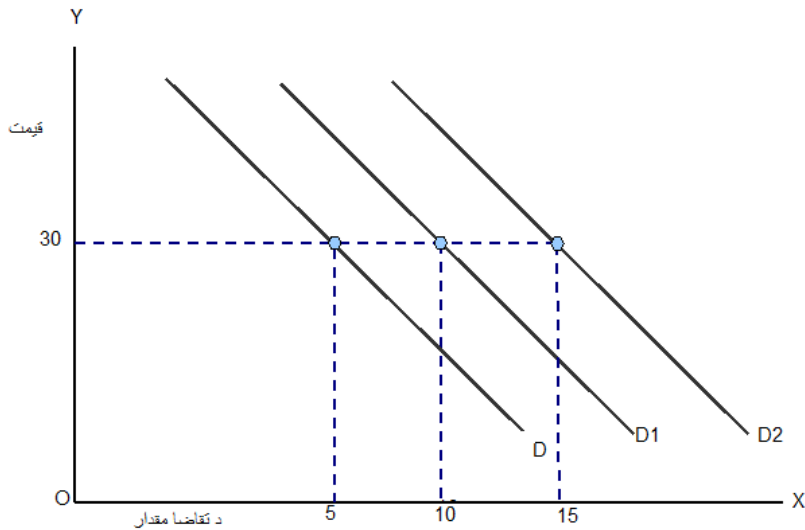
په پورتنی جدول کې گورئ کله قيمت دیرش افغانۍ وي د تقاضا مقدار لس كيلو گرامه وي خو کله چې قيمت له دریشو افغانیو څخه څلوینستو افغانیو ته لوړ شي بیا هم په تقاضا کې تغیر نه راځي تقاضا په پخوانۍ بڼه شتون لري تقاضا هماغه لس كيلو گرامه وي چې کولای شو په لاندې گراف کې هم وښايو :

تاسو په پورتنی ګراف کې وینئ کله چې د توکو قیمت دیرش افغانۍ وي د تقاضا مقدار لس ټنه وي او د تقاضا ګراف په AD1 کې وي خو کله چې د توکو قیمت له دیرشو افغانیو څخه څلویښت افغانیو ته لوړ شي په تقاضا کې بیا هم تغیر نه راځي تقاضا په خپل حال پاتې کیږي او د تقاضا خط له AD1 څخه AD2 ته لیردول کیږي .

د تقاضا ټیټیدل : کله چې قیمت پخوانۍ وي او تقاضا کمه شي او یا کله چې قیمت کم شي خو تقاضا کمه نه شي دې ته د تقاضا ټیټیدل وایي چې کولای شو په لاندې جدول او ګراف کې یې روښانه کړو :

تقاضا	في كيلو ګرام قیمت
15 كيلو ګرام	30 افغانۍ
10 كيلو ګرام	30 افغانۍ
5 كيلو ګرام	30 افغانۍ

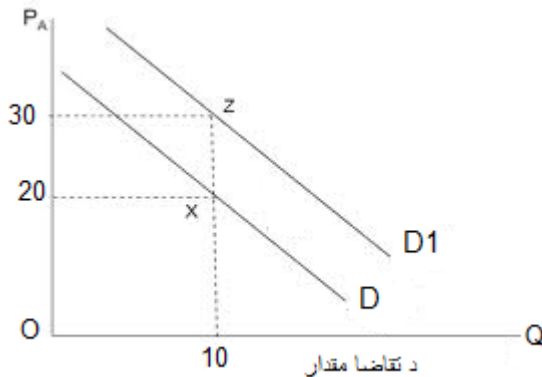
په پورتنی جدول او شکل کې تاسو گورئ چې قیمت پخوانۍ دى خود ځينو عواملو په وسيله په تقاضا کې تغير راغلی له پنځو څخه لسو او له لسو څخه پنځلسو ته لوړېږي. چې د تقاضا خط له D څخه D1 ته او D2 ورسره تغير خوري.

خو په دویمه برخه کې تقاضا ثابته ده او په قیمت کې کمښت راغلی. کولای شو په لاندې جدول او گراف کې دا هم روښانه کړو:

تقاضا	في کیلو گراف قیمت
-------	-------------------

10 کیلو گرام	30 افغانی
10 کیلو گرام	20 افغانی
10 کیلو گرام	10 افغانی

په پورتنی گراف او جدول کې تاسو گورئ چې تقاضا تغیر نه خوري خو قیمت تغیر خوري خو تقاضا د بیلا بیلو عواملو له کبله تغیر خوري کله چې قیمت شل افغانی وي تقاضا لس کیلو گرامه او د تقاضا خط په D کې وي خو کله چې قیمت له شلو افغانیو څخه دریرشو افغانیو ته لوړیږي تقاضا تغیر نه خوري خو د تقاضا خط له D څخه $D1$ ته لیږدول کیږي .

په تقاضا کې د تغیر سببونه : په تقاضا کې دوه ډوله تغیر رامنځته کیږي چې په لاندې ډول ورته اشاره کوو :

- په تقاضا کې پراختیا او راټولیدل
- د تقاضا لوړوالی او ټیټ والی

په تقاضا کې پراختیا او راټولیدل لاندې سببونه لري :

♣ د نوو اخیستونکو تقاضا : کله چې د یو توکي قیمت ټیټ شي هغه خلک یې هم اخلي چې پخوا یې نه اخیستلو نو له دې کبله په تقاضا کې پراختیا رامنځته کیږي .

♣ د عاید اغیزه : کله چې د یو توکي قیمت ټیټ شي خلک یې د پخوا په اندازه ډیر اخلي او داسې فکر کوي چې عواید یې ډیر شوي چې په تقاضا کې پراختیا رامنځته کیږي خو کله چې د توکي قیمت لوړ شي خلک کم اخلي تقاضا راټولېږي او خلک فکر کوي چې عواید یې کم شوي دي .

♣ د متبادلو توکو اغیزه : کله چې د یو توکي د متبادل توکي قیمت کم شي خلک داسې فکر کوي چې دا توکو له نورو توکو ارزانه دي خلک یې ډیر پېري په تقاضا کې ډیرښت راځي د دې برعکس کله چې د متبادلو توکو قیمت لوړ شي خلک دا توکی هم په کم مقدار اخلي او تقاضا یې راټولېږي .

د تقاضا لوړوالی او ټیټ والی لاندې سببونه لري :

♣ په عوایدو کې تغیر : کله چې د مصرفوونکو په عوایدو کې تغیر راشي په تقاضا کې هم تغیر راځي دا په دې مانا کله چې د خلکو عواید د پخوا په پرتله ډیر شي نو د خلکو د اخیستو قوت ډیرېږي ، مصرفوونکي په پخوانیو

قيمتونو ډير توكي پيري چې تقاضا ورسره لوړېږي د دې برعكس كله چې د خلكو عوايد كم شي د خلكو د اخيستو قوت كمېږي ورسره تقاضا هم ټيټېږي .

♣ د شتمنۍ په ویش کې تغیر : كله چې په يو هيواد کې د شتمنۍ په ویش کې مساوات شتون ولري نو د ژوند د اړتياوو د پوره كولو توكو، په تقاضا کې لوړوالی راځي او كه د شتمنۍ ویش مساوي نه وي نو بيا شتمنۍ يوازپه اسانتياوو لگول كېږي په ټوليزه توكه تقاضا راټيټېږي .

♣ په نفوسو کې تغیر : هر كله چې د يو هيواد په نفوس کې ډير نبت راشي تقاضا لوړېږي خو كله چې كم نبت راشي تقاضا ټيټېږي .

♣ فيشن کې تغیر : كله چې فيشن کې تغیر راشي د ځينو توكو تقاضا لوړېږي او د ځينو توكو تقاضا كمېږي د ساري په توگه د كوم توكي فيشن چې اوس وي تقاضا يې ډيره او د كوم توكي فيشن چې اوس نه وي تقاضا يې ټيټېږي .

♣ د متبادلو توكو قيمت کې تغیر : كله چې د متبادلو توكو قيمت ټيټ شي نو د متبادل توكي تقاضا ډيرېږي خو كله چې متبادل توكي قيمت لوړ شي خلك متبادل توكي نه كاروي او په تقاضا کې ټيټوالی راځي .

♣ اقتصادي حالت : كله چې په يو هيواد کې كارو بار بڼه پرمخ روان وي د خلكو عوايد ډيرېږي د عوايدو په ډيريدا سره تقاضا لوړېږي خو كه په هيواد کې كارو بار بڼه پرمخ نه وي روان نو د خلكو عوايد كمېږي ورسره تقاضا هم ټيټېږي .

- ♣ د موسم تغیر : هر کله چې په موسم کې تغیر راشي ورسره په تقاضا کې هم تغیر راځي. د ساري په ډول د گرمي په موسم کې یخ ته اړتیا هم داسې د یخنی په موسم کې گرمو جامو ته تقاضا ډیر وي .
- ♣ گډه تقاضا : د ځینو توکو د تقاضا په ډیر والی سره د یو شمیر نورو توکو تقاضا هم ډیرېږي د ساري په ډول د چای ته تقاضا ډیره شي ورسره بورې ته هم تقاضا ډیرېږي .
- ♣ په سپما کې تغیر : که مصرفوونکي د عاید ډیره برخه سپموي نو تقاضا کمېږي خو که ډیر برخه په لگښت رسوي تقاضا ډیرېږي .

د تقاضا ارتجاعیت **Demand Elasticity** : د تقاضا د ارتجاعیت څخه موخه دا ده چې کله په قیمت کې تغیر راشي په تقاضا کې هم تغیر رامنځته کېږي . په اقتصاد کې د لومړي ځل لپاره د تقاضا د ارتجاعیت په اړه ډاکتر الفرد مارشال نظر ورکړی دی : که نور عوامل ثابت ونیول شي که د یو توکي په قیمت کې کمښت راشي تقاضا ډیرېږي او که ډیرښت راشي تقاضا یې کمېږي . کله چې د قیمت په وجه په تقاضا کې توپیر رامنځته شي دې ته تقاضا ارتجاعیت وایي . که په تقاضا کې د ارتجاعیت ځانګړتیا شتون ونه لري کله چې قیمت تغیر خوري تقاضا تغیر نه خوري . ارتجاعیت مود ته وایي چې د یو توکي د قیمت په کمښت سره څومره تقاضا کې ډیر والی راځي او د کوم توکي د قیمت په ډیرښت سره په تقاضا کې څومره کمښت راځي .

د تقاضا د ارتجاعیت ډولونه :

- ♣ ډیره ارتجاعیت لرونکې تقاضا
- ♣ کمه ارتجاعیت لرونکې تقاضا
- ♣ برابره ارتجاعیت لرونکې تقاضا

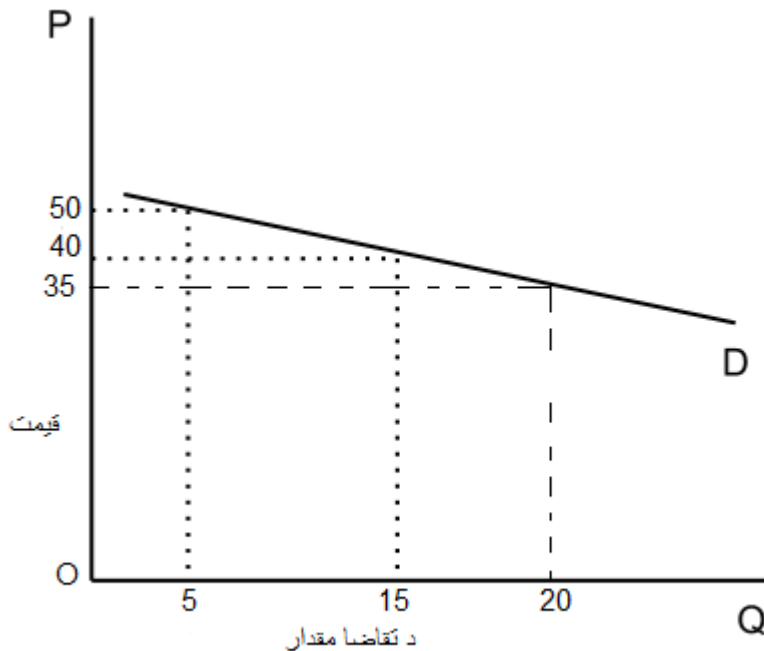
♣ ډیره ارتجاعیت لرونکې تقاضا **More Elastic Demand**: کله چې په قیمت کې لږ تغیرات راشي او تقاضا ډیره تغیر وځوري دې ډول ارتجاعیت ډیره ارتجاعیت لرونکې تقاضا وايي. د مثال په توګه کله چې د یو کیلو منو بیه پنځوس افغانۍ وي نو تقاضا پنځه کیلو ګرامه وي خو کله چې د منو بیه څلویښت افغانۍ کیږي تقاضا پنځلس کیلو ته پورته کیږي. کولای شو په لاندې جدول کې موضوع ښه روښانه کړو:

تقاضا	في کیلو ګرام قیمت
5 کیلو ګرام	50 افغانۍ
15 کیلو ګرام	40 افغانۍ
20 کیلو ګرام	35 افغانۍ

په پورتنیې جدول کې ګوري کله چې په قیمت کې ډیر لږ تغیر رامنځته شي تقاضا ورسره په ډیره پیمانېه تغیر ځوري کله چې د خوړیو قیمت پنځو افغانیې وي نو تقاضا ورته پنځه کیلو ګرامه وي خو کله چې قیمت له پنځو افغانیو څخه څلویښت افغانیو ته راټیټ شي تقاضا ډیره لوړېږي له پنځو کیلو ګرامو څخه

پنځلس کیلو ته پورته کیږي چې ډیره ارتجاعیت لرونکي تقاضا ده. کولای شو په لاندې گراف کې هم روښانه کړو:

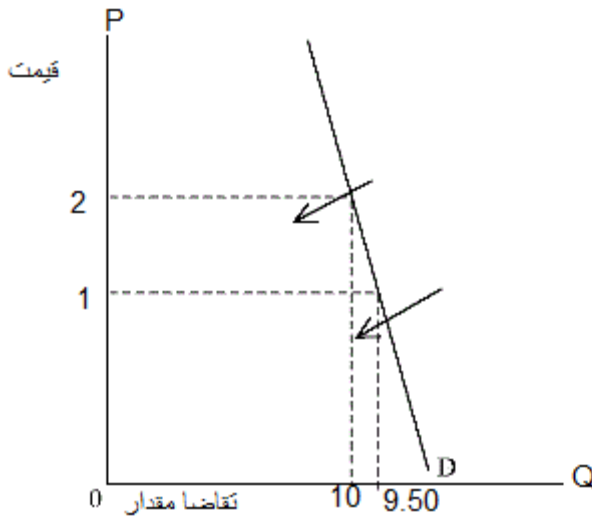
موږ او تاسو په پورتنی گراف کې وینو چې د قیمت په لږ تغیر سره په تقاضا کې ډیر تغیر راځي کله چې قیمت 50 افغانۍ وي نو تقاضا 5 کیلو خو کله چې قیمت 40 افغانۍ کیږي تقاضا 15 کیلو ته پورته کیږي. چې دې ډول ارتجاعیت ته ډیره ارتجاعیت لرونکی ارتجاعیت دی.

♣ کمه ارتجاعیت لرونکې تقاضا **Less Elastic Demand** : کله چې په قیمت کې ډیر تغیر راشي خو په تقاضا کې ډیر لږ تغیر راشي دې ډول تقاضا ته کمه ارتجاعیت لرونکې تقاضا وايي د ساري په ډول که د مالگې یو پاکټ په یوه افغانۍ وي او تقاضا ورته لس پاکټه وي خو کله چې د مالگې پاکټ دوه افغانۍ شي تقاضا نهه پاکټه شي نو معلومه شوه چې د مالگې قیمت دوه برابره شو خو تقاضا کې ډیر لږ تغیر راغلو کولای په لاندې جدول کې هم روښانه کړو :

تقاضا	في كيلو گرام قیمت
10 كيلو گرام	1 افغانۍ
9.50 كيلو گرام	2 افغانۍ
9 كيلو گرام	3 افغانۍ

په پورتنی جدول کې تاسو گورئ چې کله قیمت یو افغانۍ وي تقاضا لس کیلو گرامه خو کله چې قیمت دوه چنده شي یا دوه افغانۍ شي تقاضا ورسره ډیر لږ تغیر کوي 9.5 ته رابنکته کیږي چې دې ډول ارتجاعیت ته لږه ارتجاعیت لرونکې تقاضا ورته وايي کولای شو لاندې گراف کې هم وښايو

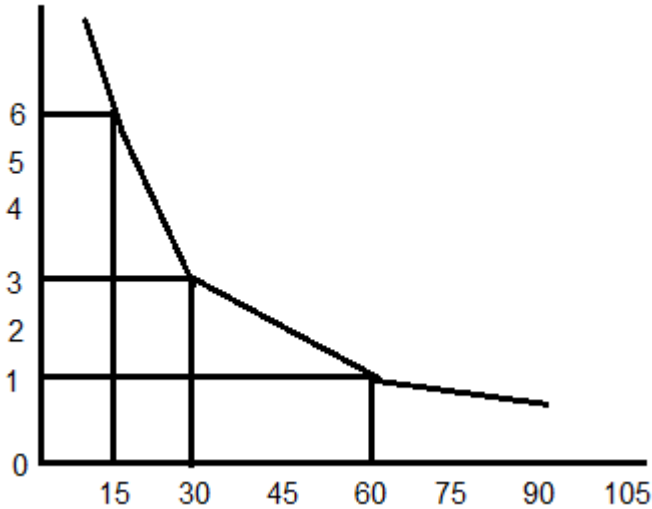
په پورتنی گراف کې تاسو گورئ چې قیمت یو افغانی وي تقاضا لسو کیلو گرامه خو کله چې قیمت دوه افغانی شي تقاضا 9.5 کیلو گرامه کیږي یانې د قیمت په ډیر تغیر سره په تقاضا کې لږ تغیر راځي.

♣ برابره ارتجاعیت لرونکې تقاضا : کله چې د یو توکي په تقاضا په هغه نسبت تغیر وکړي په کوم نسبت چې قیمت تغیر خوړلی وي نو دې ډول تقاضا ته برابر ارتجاعیت لرونکې تقاضا وایي د ساري په ډول که قیمت نیم شي تقاضا دوه برابر شي کولای شو لاندې جدول کې وگورو:

تقاضا	في کیلو گرام قیمت
-------	-------------------

15 كيلو گرام	6 افغانۍ
30 كيلو گرام	3 افغانۍ
90 كيلو گرام	1 افغانۍ

په پورتنی جدول کې مورې او تاسو وینو چې کله قیمت شپږ افغانۍ وي تقاضا 15 كيلو گرامه خو کله چې قیمت نیم يا درې افغانۍ شي تقاضا 30 كيلو گرامو ته لوړېږي همداسې که قیمت یوه افغانۍ شي تقاضا 90 كيلو گرامه کېږي چې دې ډول ارتجاعیت ته برابر ارتجاعیت لرونکی وایي. لاندي گراف ته ځیر شي :

مورې تاسو گراف ته ځیر شو گورو چې کله قیمت شپږ افغانۍ وي نو تقاضا 15 كيلو گرامه خو کله قیمت درې افغانۍ کېږي تقاضا 30 كيلو گرامه کېږي .

یانی قیمت چې هر خومره تغیر خوري تقاضا هم ورسره په هماغه نسبت تغیر خوري .

د تقاضا د ارتجاعیت اندازه گیری

Measurement of Elasticity of Demand

مورد تقاضا د ارتجاعیت د معلومولو لپاره له لاندې دريو طریقو څخه کار اخلو :

- د ټولو لگښتونو طریقه : دا طریقه د اقتصاد نومیالی عالم ډاکتر الفرد مارشال وړاندې کړې د دې طریقي په اساس د یو توکي د تقاضا ارتجاعیت لاندې درې حالتونه اختیاروي :

➤ د یو برابر ارتجاعیت

➤ له یو څخه کم ارتجاعیت

➤ له یو څخه ډیر ارتجاعیت

د یو برابر ارتجاعیت : کله چې د یو توکي په تقاضا کې د قیمت د تغیر په نسبت تغیر راشي دې ډول ارتجاعیت ته د یو سره برابر ارتجاعیت وایي او کوم لگښت چې په توکي راځي هر وار برابر وي کولای شو په لاندې جدول کې وگورو :

ټول لگښت	تقاضا	في کیلو گرام قیمت
----------	-------	-------------------

1 افغانۍ	12 كيلو گرام	$12 = 1 \times 12$ افغانۍ
2 افغانۍ	6 كيلو گرام	$12 = 2 \times 6$ افغانۍ
3 افغانۍ	4 كيلو گرام	$12 = 4 \times 3$ افغانۍ
4 افغانۍ	3 كيلو گرام	$12 = 3 \times 4$ افغانۍ

➤ له يو څخه كم ارتجاعيت : كله چې د يو توکي په تقاضا کې د قيمت د تغير په نسبت کم وي او د قيمت په لوړوالي سره چې کوم لگښت په توکي کېږي کمښت په کې راشي او د قيمت په جگوالي سره په ټولو پيسو کې ډيرښت راشي اود تقاضا ارتجاعيت له يو څخه کم شي . لکه په جدول کې :

في كيلو گرام قيمت	تقاضا	ټول لگښت
1 افغانۍ	40 كيلو گرام	$40 = 1 \times 40$ افغانۍ
2 افغانۍ	35 كيلو گرام	$70 = 2 \times 35$ افغانۍ
3 افغانۍ	30 كيلو گرام	$90 = 3 \times 30$ افغانۍ
4 افغانۍ	25 كيلو گرام	$100 = 4 \times 25$ افغانۍ

له يو څخه ډير ارتجاعيت : كله چې د يو توکي تقاضا د قيمت د تغير له نسبت څخه لوړ تغير وکړي او د قيمت په جگوالي سره ټول لگښت چې پرې راځي په

کې کمښت راشي نو دې ډول ارتجاعیت ته د له یو څخه ډیر ارتجاعیت وایي .
لاندې جدول ته څیر شي :

تول لگښت	تقاضا	في کیلو ګرام قیمت
$30 = 1 \times 30$ افغانۍ	30 کیلو ګرام	1 افغانۍ
$24 = 2 \times 12$ افغانۍ	12 کیلو ګرام	2 افغانۍ
$18 = 3 \times 6$ افغانۍ	6 کیلو ګرام	3 افغانۍ

د سلنې طریقه : د ارتجاعیت د اندازه کولو دا طریقه د سلنې په اساس چې څومره تغیر په قیمت کې راغلی وي او څو سلنه تغیر په تقاضا کې له دې میتود څخه کار اخیستل کیږي ددې طریقي په اساس د یو توکي تقاضا لاندې حالتونه اختیاروي :

➤ د یو سره برابر ارتجاعیت : کله چې د قیمت د تغیر سلنه د تقاضا د تغیر له سلنې سره برابر وي دې ډول ارتجاعیت ته د یو سره برابر ارتجاعیت ویل کیږي لاندې جدول کې کتلی شو :

په قیمت کې د سلنې تغیر	په تقاضا کې د سلنې تغیر
10%	10%

➤ له یو څخه کم ارتجاعیت: کله چې د تقاضا د تغیر سلنه د قیمت د تغیر له سلنې کمه وي دې ډول ارتجاعیت له یو څخه کم ارتجاعیت ویل کیږي:

په قیمت کې د سلنې تغیر	په تقاضا کې د سلنې تغیر
10%	7%

➤ له یو څخه ډیر ارتجاعیت: کله چې د قیمت د تغیر له سلنې د تقاضا د تغیر سلنه لوړه وي دې ډول ارتجاعیت ته له یو څخه ډیر ارتجاعیت ویل کیږي:

په قیمت کې د سلنې تغیر	په تقاضا کې د سلنې تغیر
10%	15%

دریمه طریقه حسابي فورمول: په اصل کې دا طریقه له پخوانیو طریقو سره توپیر لري چې مور د لته د تقاضا ارتجاعیت د لاندې حسابي فورمول په وسیله تر سره کوو:

د تقاضا ارتجاعیت = په تقاضا کې تغیر / تقاضا + قیمت کې تغیر / قیمت او یا
تقاضا کې تغیر / تقاضا × قیمت / په قیمت کې تغیر .

د پورتنی فورمول د وضاحت لپاره لاندې مثال ته ځیر شئ:

شمير	قيمت	تقاضا
لومړۍ قيمت	50 افغانۍ	40 كيلو گرام
دويمه قيمت	25 افغانۍ	60 كيلو گرام
درېيمه قيمت	20 افغانۍ	80 كيلو گرام
څلورمه قيمت	10 افغانۍ	100 كيلو گرام

لومړي حالت کې : $1 = 40 \times 25 / 20 \times 50$

دويم حالت : $1.67 = 60 \times 5 / 20 \times 25$

درېيم حالت : $0.50 = 80 \times 10 / 20 \times 20$

که پورتنیو جوابو ته وگورو نو ښکاري چې جواب یو دی کله چې د ارتجاعیت له یو سره برابر وي دې ته د یو سره برابر حالت وايي . که له یوه لوی وي بیا ورته له یو څخه لوړ ارتجاعیت ویل کیږي په دریم حالت کې که یوه څخه کوچني وي نو بیا ورته له یو څخه کم ارتجاعیت ویل کیږي .

د تقاضا ارتجاعیت په لاندې عناصرو پورې تړاو لري :

- د توکي بڼه : کوم توکي چې زموږ په اړتیاوو پورې تړاو لري د تقاضا ارتجاعیت یې کم وي او هغه توکي چې په اسانتیاوو او تجمل پورې اړه لري ډیر ارتجاعیت لري ددې سبب دا دی که د ژوند د اړتیاوې هر څومره قیمت لوړ

شي بيا يې هم موږ پيرو په قيمت کې تغير ډيره اغيزه پرې نه لري نو ځکه يې ارتجاعيت کم دی د ساري په ډول لکه مالگه ، غنم او نور او هغه شيان چې د ژوند په اسانتياوې پسې تړلي د قيمت په لږ تغير سره ارتجاعيت پيدا کوي لکه تيلفون ، تلويوزن او نور .

- متبادل توکي شتون : د هغو توکو چې متبادل شتون ولري هغه هم ډير ارتجاعيت لري ځکه که چيرته قيمت لږ تغير وکړي خلک متبادل شي کاروي او ددې توکي ارتجاعيت ډير يږي د ساري په ډول که د رکشو کرايه جگه شي نو خلک له بسونو کار اخلي .

- بيلا بيل کارول : هغه توکي چې د بيلا بيلو موخو لپاره کارول کيږي د هغوی تقاضا ډير ارتجاعيت لري ځکه کله چې قيمت ټيټ شي خلک يې ډير کاروي لکه د بريننا کارول د دې برعکس هغه توکي چې د يوې موخې لپاره کارول کيږي تقاضا يې کم ارتجاعيت لري .

- د قيمتونو سطحه : د تقاضا ارتجاعيت په قيمتونو پسې هم تړلی دی د هغو توکو قيمت چې ډير کم اويا ډير لوړ وي کم ارتجاعيت لري ځکه قيمتي توکي يوازې شتمن خلک پيري چې په هغوی د قيمت لوړيدل کوم تاثير نه لري د ساري په توکه که د موټر قيمت څلور سوه زره افغانۍ وي او لس زره کم شي بيا هم کوم تاثير نه لري همداسې هغه توکي چې ډير کم قيمت لري که د هغو په قيمت کې تغير راشي تقاضا ډير ارتجاعيت نه کوي .

- فېشن او عادات : د هغو توکو چې فېشن وي د هغو ارتجاعیت هم کوي ځکه په هر قیمت هغه توکي تر لاسه کوي . همداسې عادات که شراب هر څومره قیمت ته یا ارزانه شي شرابي شخص یې تر لاسه کوي .
- د عواید سطحه : د کوم خلکو چې عواید ډیر وي د هغو د تقاضا ارتجاعیت کم وي ځکه چیرته د توکو قیمت لوړ شي په دوی اغیزه نه لري د دې برعکس د هغو خلکو چې عواید کم وي تقاضا یې ډیر ارتجاعیت لري ځکه د قیمت په ډیرنبت سره په تقاضا کې کمښت راځي .

عرضه Supply

عرضه د توکو هغه مقدار چې په یو ځانگړي قیمت او ځانگړي وخت بازار ته وړاندې کیږي عرضه بلل کیږي د ساري په توگه که د یو ټن غنمو قیمت شل زره افغانۍ وي که شل ټنه غنم بازار ته وړاندې شي ما دا چې د غنمو عرضه شل ټنه ده. د عرضې اړیکه له قیمت سره : د تقاضا په څیر عرضه هم له قیمت سره اړیکه لري تر هغه چې د قیمت ذکر نه وي شوی تر هغې وخته د عرضې مقدار نه معلومیږي. د مثال په توگه که وویل شي د غنمو عرضه شل ټنه ده دا خبره بې مانا ده ځکه د قیمت په تغیر سره په عرضه کې تغیر راځي ځکه عرضه تل له قیمت سره اړیکه لري بې له قیمتته عرضه هیڅ مانا نه لري .

عرضه او زیرمه **supply and stock** : له زیرمې څخه موخه د توکو هغه مقدار دی چې پیدا شوي او په مناسب وخت کې بازار ته د خرڅلاو لپاره وړاندې کیږي. عرضه د زیرمې هغه مقدار دی چې په حقیقي ډول په ځانگړي قیمت بازار ته وړاندې کیږي که قیمت لوړ شي نو پلورنکی په ډیره پیمانه بازار ته توکي وړاندې کوي او خپلې زیرمې کموي او که قیمت ټیټ شي نو پلورنکی زیرمه ډیروي او عرضه کموي . د ساري په توگه که یو کروندگر شل ټنو غنمو زیرمه لري که په بازار کې د غنمو قیمت لوړ شي نو کروندگر بازار ته ډیر غنم

وړاندې کوي او که قیمت یې ټیټ شي کروند گړ بازار ته په کمه پیمانې غنم عرضه کوي. عرضه لاندې درې ډولونه لري :

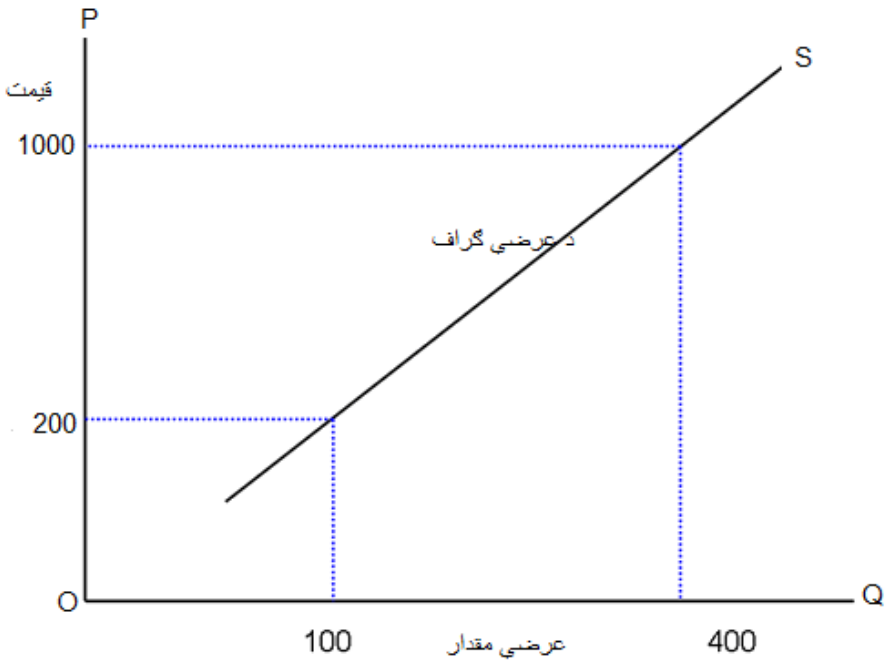
1. بازاری عرضه **Market Supply**: له بازاری عرضې څخه موخه د یو توکي هغه مقدار دی چې په یو ځانگړي قیمت په بازار کې شتون ولري. دلته وخت ډیر لږ وي که په بازار کې د توکي قیمت لوړ شي نو په عرضې کې زیاتوالي نه راوستل کیږي د ساري په توگه که سهار بازار ته شل کونډې یخ خرڅلاو ته عرضه شي که په بازار کې د یخ قیمت لوړ شي د یخ په عرضې کې زیاتوالی نه راوستل کیږي ځکه د یخ جوړولو لپاره شل ساعتو ته اړتیا ده چې نور یخ تیار شي له پورتنیو جملو څخه څرگندېږي هغه توکي چې ژر له منځه ځي (یخ، شیدې او ترکاری) بازاری عرضه لري.

2. لنډ مهال عرضه **Short Period Supply**: لنډ مهاله عرضه هغې عرضې ته ویل کیږي چې د یو توکي خاص مقدار په ځانگړي قیمت بازار ته د لنډ مهال لپاره د خرڅلاو لپاره وړاندې کیږي له لنډ مهال څخه موخه څو اونۍ یا میاشتې وي. که په لنډ مهال وخت کې د توکو په قیمت کې لوړوالی راشي نو موجوده کارخانې کولای شي په ښه توگه بازار ته توکي عرضه کړي.

3. اوږد مهاله عرضه **Long Period Supply**: اوږد مهاله عرضه هغې عرضې ته ویل کیږي چې د یو توکي هغه مقدار چې په راتلونکي د قیمت د لوړوالي په موخه نوې کارخانې جوړې شي او یا اوسنیو کارخانو ته پراختیا ورکړل شي. کولای شو چې عرضه په لاندې جدول کې هم واضح کړو:

د في ټن قيمت	عرضه
10000 افغانۍ	200 ټنه
9000 افغانۍ	180 ټنه
8000 افغانۍ	160 ټنه
7000 افغانۍ	140 ټنه

که موږ او تاسو د عرضي گراف ته ځير شو نو به وگور کله چې قيمت لوړ شي عرضه هم لوړيږي يانې د قيمت په لوړيدو سره عرضه هم لوړيږي کله چې قيمت

ټيټ شي عرضه هم ټيټيږي گراف راښيي کله چې قيمت 200 افغانۍ وي تقاضا سل ټنه وي خو کله چې قيمت زر افغانۍ شي عرضه 400 ټنو ته لوړيږي .

د عرضې د گراف ارتجاعيت : د عرضې گراف کله پورته کله ښکته لوري نيسي چې دا د دې ښکارندوی ده که قيمت لوړ شي عرضه هم لوړيږي او که قيمت ټيټ شي عرضه کميږي د عرضې د گراف ارتجاعيت لاندې سببونه لري :

د گټې کشش : کله چې د يو توکي قيمت لوړ شي نو د کاروباريانو د گټې په سلنې کې ډيروالی راځي ځکه هغو د ډيري گټې په موخه د توکي په عرضې کې ډيروالی راولي ترڅو ډير وپلوري .

د توکو د توليد په لگښت کې ډيروالی : د يو توکي د ډير پيدا کولو لپاره متشبت د توليد نور عوامل پلوري چې د توليد عوامل ته تقاضا ډيريږي چې تقاضا ورته ډيره شي نو قيمت يې لوړيږي او کوم توکي چې پرې توليد يږي قيمت يې لوړ وي نو دا توکي هغه وخت بازار ته عرضه کيږي چې قيمت يې لوړ وي ځکه دا په لوړ قيمت توليد شوی وي .

د عرضې قانون **Law of Supply** : په عمومي ډول معلوميږي کله چې د يو توکي قيمت لوړ شي نو متشبت هڅه کوي ترڅو توکی په ډيره پيمانه بازار ته د خرڅلاو لپاره وړاندې کړي او که په بازار کې د توکي قيمت ټيټ شي نو متشبت په لږه پيمانه توکي بازار ته د خرڅلاو لپاره وړاندې کوي خلک دې ارتجاعيت ته

د عرضې قانون وايي د عرضې قانون د تقاضا له قانون سره بلکل بدل دی کولای شو د عرضې قانون داسې تعريف کړو :

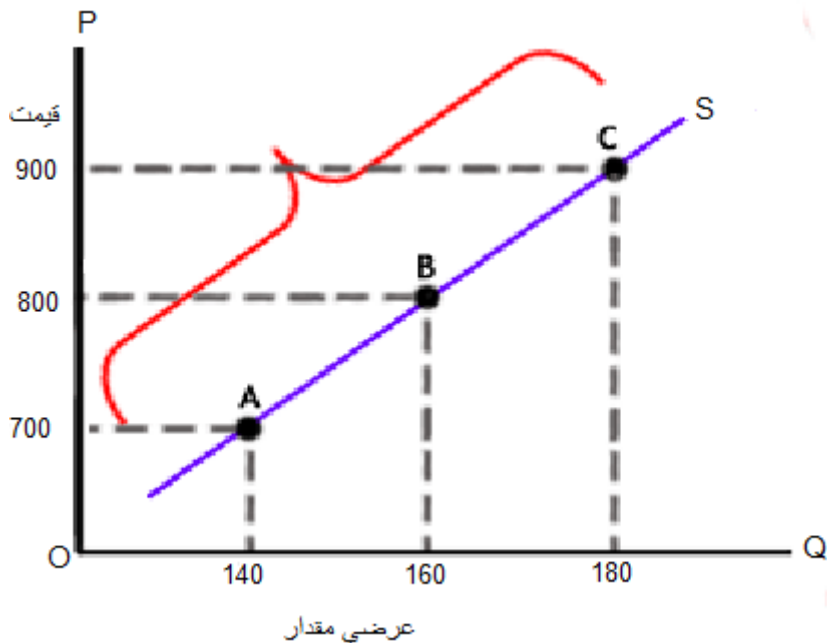
که نور عوامل ثابت پاتې شي که د يو توکي قيمت لوړ شي عرضه يې ډيريري او که قيمت يې ټيټ شي عرضه يې هم کميري .

د قيمت په لوړوالي سره د گټې په مقدار کې ډيرنبت راځي متشبت او سوداگر د ډيري گټې د تر لاسه کولو په موخه په عرضه کې ډيرنبت راولي او که په قيمت کې ټيټ والی راشي نو متشبت د توليد لگښتونه په ډيره ستونزمنه توگه پوره کوي . متشبت د توکو د عرضه په مقدار کې کمښت راولي . کولای شو د عرضې قانون په لاندې جدول کې هم توضيح کړو :

د في ټن قيمت	عرضه
10000 افغانۍ	200 ټنه
9000 افغانۍ	180 ټنه
8000 افغانۍ	160 ټنه
7000 افغانۍ	140 ټنه

کولای شو چې د عرضې قانون په لاندې گراف کې هم روښانه کړو :

په پورتنی گراف کې تاسو وینئ کله چې قیمت 700 افغانۍ وي د عرضې مقدار 140 افغانۍ وي خو کله چې قیمت 800 افغانۍ کیږي د عرضې مقدار 140 له ټنو څخه 160 ټنو ته لوړه شي همداسې ادامه لري کله چې قیمت لوړیږي عرضه هم ورسره زیاتیږي .

د عرضې د قانون فرضیات

Assumptions of law of supply

د عرضې قانون د تقاضا قانون په خیر هر وخت سمه نه ثابتېږي بلکې هغه وخت دا قانون سمه ثابتېږي نور عوامل ثابت وي . چې دا نور عوامل د عرضې د قانون فرضیات دي که په دې فرضیاتو کې تغیر راشي د عرضې قانون سمه نه ثابتېږي چې د افرضیات په لاندې ډول دي :

♣ د تولید لگښتونه : د عرضې د قانون د سمه ثابتولو لپاره باید د تولید په لگښت کې توپیر رانه شي ځکه که د تولید لگښت کم شي دې في واحد جنس کمېږي خو په عرضه کې کموالی نه راځي او که د تولید په لگښت کې ډیرښت راشي نو د قیمت په لوړوالي سره سره بیا هم په عرضې کې ډیرښت نه راځي .

♣ د تولید میتود : د عرضې د قانون د سم ثابتولو لپاره باید د تولید په طریقه کې کې تغیر رانه شي ځکه که توکیپه ښې او عصري طریقي سره تولید شي نو خامخا د تولید په لگښت کې کموالی راځي چې قیمت ورسره ټیټېږي خو په عرضې کې توپیر نه راځي .

♣ د کانونو مقدار : د عرضې قانون د سم ثابتوالي لپاره اړینه ده چې د کانونو مقدار کې توپیر رانه شي ځکه که تغیر په کې راشي او مه مواد ارزانیږي او په قیمت اغیزه غورځوي چې په دې صورت کې د توکو قیمت ټیټېږي خو په عرضه کې تغیر نه راځي چې په دې سبب د عرضې قانون سم نه ثابتېږي .

د عرضې د قانون استثنات

Exceptions of the law of supply

د عرضې قانون ځيني وخت سمه نه ثابتېږي چې د عرضې د قانون استثنات وايي

:

- د پيسو اړتيا : بعضې وخت پلورنكي ته د پيسو اړتيا وي نو هغه د پيسو د لاسته راوړلو لپاره په كم قيمت هم بازار ته توکي عرضه کوي ترڅو پيسې لاسته راوړي چې د عرضې قانون سره سمون نه خوري .
  - د راتلونکي په اړه ويره : که پلورنکي سره په راتلونکي کې د قيمتونو د ټيټوالي ويره وي نو خپل توکي سمدستي پلوري .
  - د ځای ليرېد : که کاروباريان له يو ځایه بل ځای ته گډه وکړي او د توکو د ساتلو لپاره له ځانه سره څوک ونلري نو ټول توکي پلوري چې دلته هم د عرضې قانون سم نه ثابتېږي .
  - جنگ : د جنگ په حالت کې له خلکو سره د ځان غم وي نو ځکه په دې وخت کې سوداگر د خپلو توکو د خرڅلاو په فکر کې وي په کم قيمت هم خپل ټول توکي خرڅوي .
- له پورتنیو استثناتو سره سره بيا هم د عرضې قانون د حقيقت څرگندوي چې که قيمت لوړ شي عرضه لوړېږي او که قيمت ټيټ شي عرضه هم کمېږي .

په عرضې کې تغير **Changes in Supply**

د عرضې پراختيا او راټوليدل **Extension and contraction in supply**

د عرضې پراختیا او راټولیدل په قیمت پورې اړه لري کله چې قیمت لوړ شي ورسره په عرضه کې زیاتوالی راځي دې ته د عرضې پراختیا وایي او که قیمت ټیټ شي په عرضه کې کموالی راځي چې دې ته د عرضې راټولیدل وایي چې کولای شو په لاندې جدول کې هم ذکر کړو :

د عرضې راټولیدل

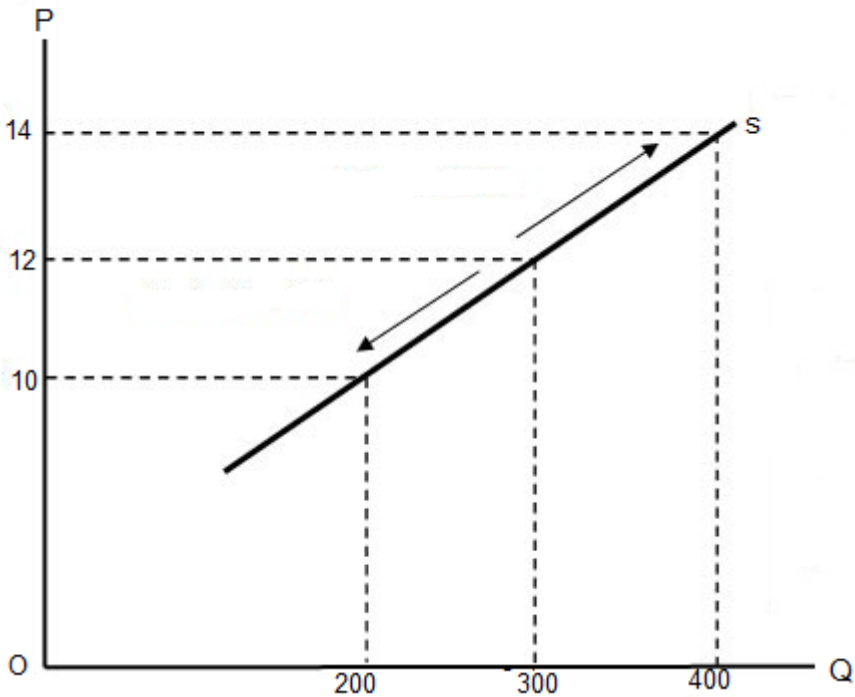
د عرضې پراختیا

عرضه	في كيلو گراف قیمت	عرضه	في كيلو گراف قیمت
500 كيلو گرام	16 افغانۍ	200 كيلو گرام	10 افغانۍ
400 كيلو گرام	14 افغانۍ	300 كيلو گرام	12 افغانۍ
300 كيلو گرام	12 افغانۍ	400 كيلو گرام	14 افغانۍ
200 كيلو گرام	10 افغانۍ	500 كيلو گرام	16 افغانۍ

په پورتنی جدول کې تاسو گورئ کله چې قیمت 12 افغانۍ وي عرضه 300 كيلو گرامه خو کله چې قیمت 14 افغانیو ته لوړ شي نو بیا عرضه 400 كيلو گرامه

کیرې چې دې ته د عرضې پراختیا وايي. خو کله چې قیمت 14 افغانۍ وي عرضه 400 کیلو گرامه کله چې قیمت 12 افغانۍ کیرې عرضه 300 کیلو گرامو ته را ټیټیږي چې دې ته د عرضې راټولیدل وايي. کولای شو په لاندې گراف کې هم روښانه کړو :

په پورتنی گراف کې کله چې قیمت 12 افغانۍ وي عرضه 300 کیلوگرامه خو کله چې قیمت لوړ شي 14 افغانیو ته عرضه 400 گرامه کیږي چې دې ته عرضې پراختیا وایي خو کله چې قیمت له 12 افغانیو څخه لسو افغانیو ته راښکته کیږي عرضه 200 کیلو گرامه کیږي چې د عرضې راټولیدل ورته وایي.

د عرضې لوړیدل او ټیټیدل Rise and fall in Supply

که د قیمت له تغیر پرته په عرضې کې تغیر راشي او یا په قیمت کې تغیر راشي خو په عرضې کې تغیر رانه شي دې ته د عرضې لوړیدل او ټیټیدل وایي په عرضه کې لوړیدل لاندې دوه بڼې لري :

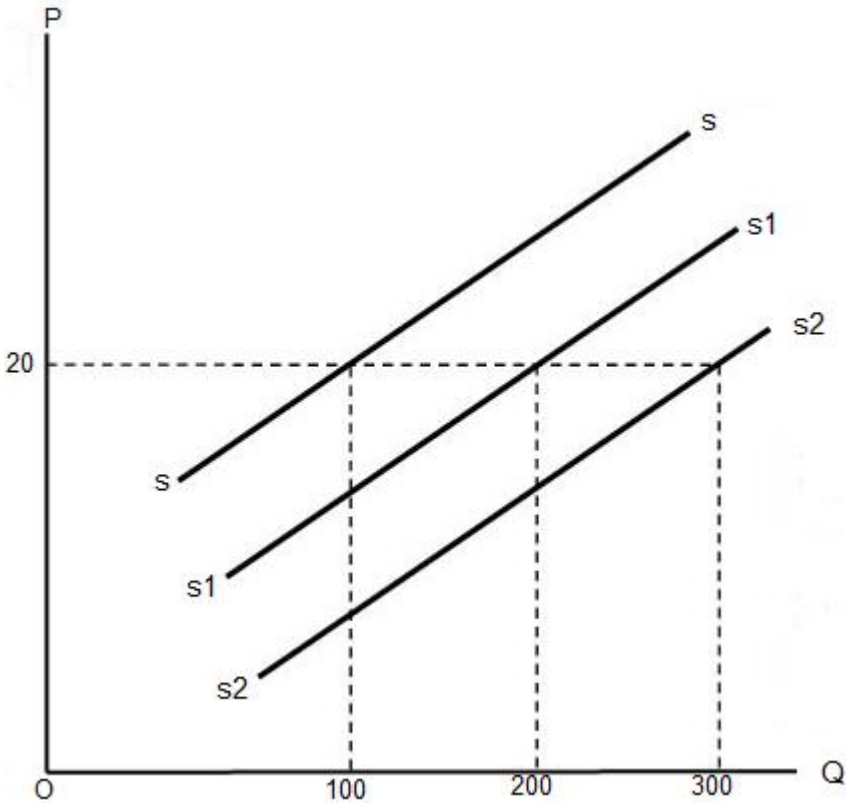
- قیمت پخوانی وي او په عرضې کې لوړیدل راشي : کولای شو په لاندې جدول کې موضوع ښه واضح کړو :

عرضه	في کیلو گرام قیمت
100 کیلوگرام	20 افغانۍ
200 کیلوگرام	20 افغانۍ
300 کیلوگرام	20 افغانۍ

په پورتنی جدول کې گورئ چې کله قیمت 20 شل افغانۍ وي عرضه 100 کیلو گرامه خو د ځینو عواملو له کبله قیمت هماغه پخوانی دی خو عرضه له 100 څخه

200 ته لوړه شوې چې دې ته د عرضې لوړیدل وایي کولای شو په لاندې ګراف کې روښانه کړو :

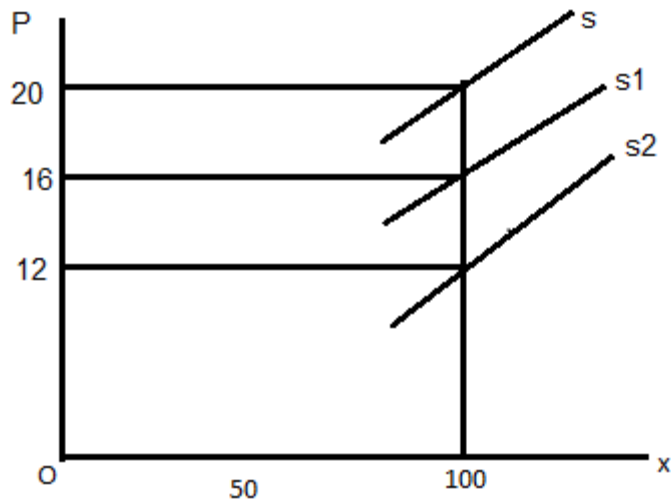
مور او تاسو په ګراف کې ګورو چې قیمت ثابت دی خو په عرضه کې د بیلابیلو عواملو په تغیر سره په کې ډیرښت راغلی. په لومړي سر کې قیمت شل افغانۍ ده عرضه 100 کیلو ګرامه د ځینو عواملو له کبله قیمت ثابت دی خو عرضه له

سلو څخه دوه سوو کیلوگرامو ته لوړه شوی د عرضې گراف له s_1s_1 څخه s_2s_2 ته
تغییر خوري په همدې ترتیب له s_1s_1 څخه s_2s_2 ته انتقال مومي.

- قیمت کم شي او په عرضې کې تغیر نه وي راغلی: لاندې جدول ته ځیر
شی:

عرضه	في کیلوگرام قیمت
100 کیلوگرام	20 افغانۍ
100 کیلوگرام	16 افغانۍ
100 کیلوگرام	12 افغانۍ

په پوټني جدول کې گوري چې په عرضه کې تغیر نه دی راغلی خو په قیمت
کې تغیر راغلی کله چې قیمت شل افغانۍ وي عرضه 100 کیلوگرامه خو کله
چې قیمت 16 افغانۍ کیږي عرضه هماغه پخوانۍ 100 کیلوگرامه پاتې کیږي.
کولای شو په لاندې گراف کې هم واضح کړو:

په پورتنی گراف کې تاسو گورئ چې قیمت تغیر خوري خو عرضه بیا ثابت ده ځکه کله چې قیمت 12 افغانۍ وي نو عرضه سل کیلو گرامه او د عرضې گراف په s کې قرار لري خو کله چې قیمت له 12 څخه 16 افغانیو ته لوړ شي نو عرضه بیا هم پخوانۍ خو د عرضې گراف له s څخه s_1 ته انتقال مومي همدارنگه کله چې قیمت 20 افغانۍ کیږي عرضه یو ځل بیا ثابت ده او گراف یې s_2 ته تقرب مومي .

د عرضې ټیټیدل لاندې دوه بڼې لري :

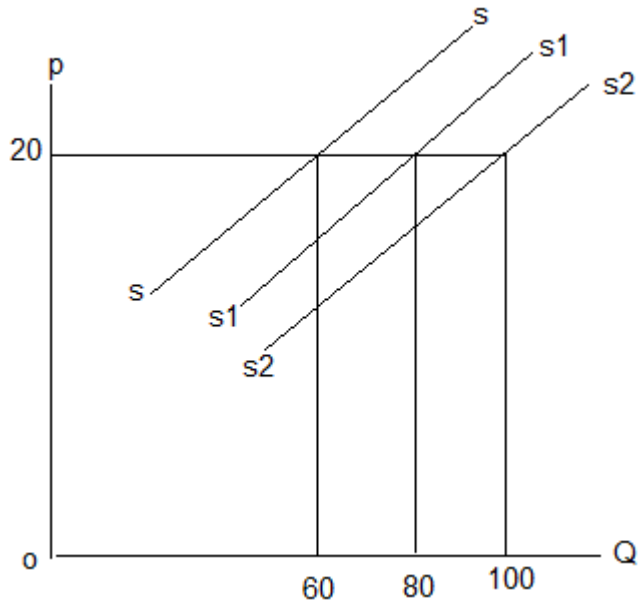
- قیمت پخوانی وي او په عرضه کې کمښت راشي :

عرضه	في کیلو گرام قیمت
------	-------------------

20 افغانۍ	100 كيلوگرام
20 افغانۍ	80 كيلوگرام
20 افغانۍ	60 كيلوگرام

په پورتنی جدول کې تاسو گورئ چې قیمت ثابت خو د ځینو عواملو د تغیر له کبله د عرضې په مقدار کې تغیر راغلی کله چې قیمت 20 افغانۍ وي عرضه 100 کیلو ، په همدې قیمت عرضه بیا 80 کیلو او وروسته بیا 60 کیلو گرامو ته راښکته کیږي .

په گراف کې تاسو گوري کله چې قیمت 20 افغانۍ وي د عرضې مقدار 100 کيلو گرامه او د عرضې گراف په S2 دی خو کله چې قیمت تغیر نخوري عرضه ډیرېږي 80 کيلو ته لوړېږي چې د عرضې گراف له S2 څخه S1 ته ټیټېږي په همدې ترتیب مخ ته ځي .

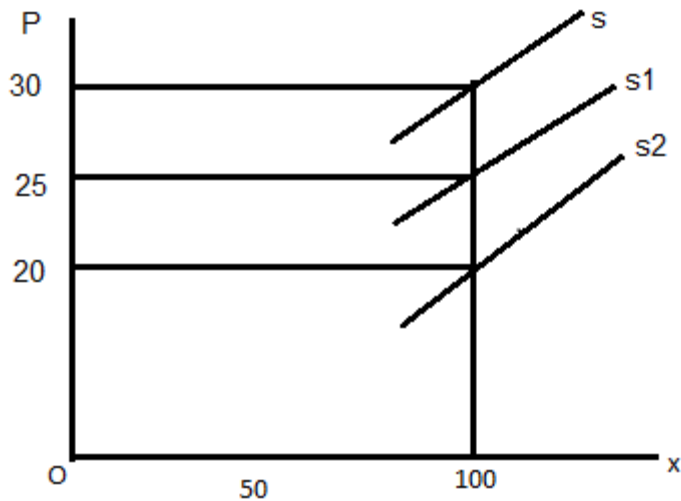
- قیمت لوړ شي او عرضه پخوانۍ وي

عرضه	في کيلو گرام قیمت
100 کيلو گرام	20 افغانۍ
100 کيلو گرام	25 افغانۍ
100 کيلو گرام	30 افغانۍ

په پورتنی جدول کې تاسو گورئ چې د توکو عرضه ثابت ده او قیمت د تغیر په حال کې ځکه کله چې قیمت 20 افغانۍ وي عرضه 100 کيلو گرامه قیمت لوړېږي خو عرضه بیا هم ثابت ده په همدې ترتیب قیمت لوړېږي خو عرضه ثابت

. ۵۵

په پورتنی گراف کې تاسو وینئ کله چې قیمت 20 افغانۍ وي عرضه 100 کیلو گرامه او د عرضې گراف s2 کې وي خو کله چې قیمت 25 کیلې عرضه خو ثابته ده د عرضې گراف له s2 څخه s1 ته پورته کیږي په همدې ترتیب نور هم پورته ځي.

په عرضې کې د تغیراتو سببونه Causes of Changes in Supply

1. په عرضه کې پراختیا او راټولیدل: په عرضه کې پراختیا او راټولیدل په قیمت پورې اړه لري کله چې د توکو قیمت لوړ شي نو په عرضه کې زیاتوالی راځي چې دې ته د عرضې پراختیا وایي ددې برعکس کله چې د توکو قیمت ټیټ شي نو عرضه هم ورسره کمیږي چې دې ته د عرضې راټولیدل وایي.

2. د عرضې د لوړیدلو او ټیټیدلو سببونه: د عرضې لوړیدل او ټیټیدل لاندې سببونه لري:

- تولید لگښت: که د توکو د تولید په لگښت کې زیاتوالی راشي او قیمت پخوانی وي نو عرضه یې کمیږي د دې برعکس که د توکو د تولید په لگښت کې کمښت راشي او قیمت پخوانی وي نو عرضه یې ډیريږي. د توکو د تولید د لگښت د ډیرښت سببونه بیلابیل دي چې یو سبب یې د اومو موادو د بیې لوړوالی دی.

- طبعی عناصر: د کرنیزو توکو تولید ډیری وخت په طبعی عناصرو پورې انحصار وي که په هیواد کې وخت په وخت باران وي، طبعی افات شتون ونلري په کره کې له بڼې کیمیاوي سرې گټه واخیستل شي نو کرنیز تولیدات ډیريږي. که په بازار کې د کرنیزو توکو قیمت لوړ نه شي خوبیا یې هم عرضه ډیريږي. د دې برعکس که طبعی حالت ښه نه وي نو د کرنیزو توکو تولید کمیږي. په بازار کې د قیمت په نه تغیر سره بیا هم د توکو عرضه کمیږي.

- بد امنی: د بد امنی او خرابو حالاتو په وخت کې هم د توکو عرضه کمیږي د مثال په توگه د جنگ په وخت کې د لومړنیو توکو کمښت په دې وخت کې ځینی کمپنی خپل تولیدات بندوي او ځینی کمپنی جنگي وسایل جوړوي په دې وخت کې د توکو قیمت تغیر نه خوري خو عرضه یې کمیږي د دې ترڅنګ د قیمتونو په لوړو الی سره بیا هم عرضه کمیږي.

- د کانونو کشفول: په هیواد کې د نوو کانونو له کشفولو سره د توکو په عرضه کې تغیر راځي د ساري په ډول کله چې یو هیواد اومه مواد له بهر څخه را

واردوي خو کله چې همدا مواد په هيواد کې پيدا کيږي نو د توکو د توليد په لگښت کې کموالی راځي په پخواني قيمت ډير توکي توليد يږي او عرضه يې هم ډير يږي .

- د ليرد راليرد د عصري وسايلو شتون : د ليرد راليرد د عصري وسايلو په شتون سره د توکو په لگښت کې کمښت راځي چې د توکو په عرضه کې ډيرښت راځي په دې صورت کې که د توکو قيمت لوړ هم نشي نو په عرضه کې ډيرښت راځي او دد برعکس که ښه وسايل ونه لري نو د توکو لگښت کې ډير والي راځي او عرضه يې کميږي .

- ماليه : که په هيواد کې په کورنيو توکو ماليه لوړه شي نو عرضه يې کميږي او که ماليه ټيټه شي عرضه يې ډير يږي .

- توليد طريقه : که چيرته د توليد طريقه سمه وي نو د توکو توليد لگښت کې کموالی راځي ، که قيمت لوړ هم نشي نو عرضه يې ډير يږي .

- د ځينو کمپنيو يو ځای والی : ځيني وخت د يو توکي د توليد لپاره يو څو کمپني سره يو ځای کيږي او دا توکی په يو معين مقدار توليدوي . د توکو قيمت لوړ يږي د قيمت په لوړوالي سره سره بيا هم عرضه نه ډير يږي .

- وارداتي پالیسی : حکومت ځينې وخت خپله وارداتي پالیسی ته تغير ورکوي په وارداتو لوړه ماليه وضعه کوي چې ورسره وارداتي توکي کميږي که قيمتونه پخواني وي خو بيا هم عرضه کميږي د دې برعکس که حکومت د ازادۍ سوداگري پالیسی وضعه کړي نو واردات لوړ يږي که قيمت پخوانی هم وي خو عرضه ډير يږي .

- د هيواد وضعیت: که يو هيواد سياسي ثبات ونلري هلته توکي په لږه پيمانه توليد يږي چې عرضه يې هم کمه وي خو په هيواد کې سياسي ثبات وي امن شتون ولري نو کارگران له زړه نه کار کوي د توکو عرضه هم ډير يږي.

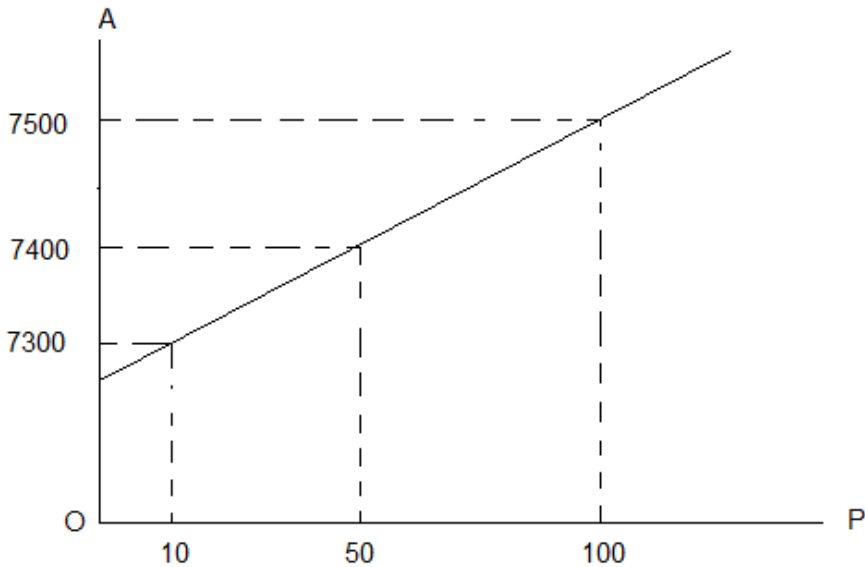
د عرضې ارتجاعيت **Elasticity of Supply**: د عرضې د قانون پر اساس که د يو توکي قيمت لوړ شي عرضه يې هم لوړ يږي او د دې برعکس که قيمت يې ټيټ شي عرضه يې هم کم يږي د عرضې هغه ځانگړتيا چې د قيمت د تغير په وجه اغيزمن کيږي د عرضې ارتجاعيت ورته وايي يا د يو توکي هغه ځانگړتيا چې د قيمت په تغير سره په عرضې يې کې تغير راشي که د يو توکي د قيمت په تغير سره په عرضې کې تغيرات راشي نو موږ بيا وايو چې دا توکی ډير ارتجاعيت لري او که د کوم توکي په قيمت کې تغير مگر په عرضې کې تغير رانه شي نو موږ بيا وايو چې دا توکی ارتجاعيت نلري. د عرضې ارتجاعيت لاندې درې ډولونه لري:

1. ډيره ارتجاعيت لرونکې عرضه **More elastic supply**: کله چې په قيمت کې ډير لږ تغير راشي او په عرضې کې زيات تغير راشي دې ډول عرضې ته ډيره ارتجاعيت لرونکې عرضه وايي مانا دا چې که قيمت ډير لږ ټيټ شي عرضه ورسره ډيره زياته کمه شي او يا قيمت لږ لوړ شي خو په عرضې کې ډير زيات ډيروالی راشي. کولای شو په لاندې جدول کې وگورو:

عرضه	في ټن قیمت
100 ټنه	7500 افغانۍ
50 ټنه	7400 افغانۍ
10 ټنه	7300 افغانۍ

په پورتنی جدول کې گورۍ کله چې قیمت 7500 افغانۍ وي نو عرضه 100 ټنه وي خو کله چې قیمت ډیر لږ ټیټیږي له 7500 څخه 7400 ته کیږي نو په عرضه کې ډیر زیات تغیرات راځي او عرضه 50 ټنو ته راښکته کیږي .

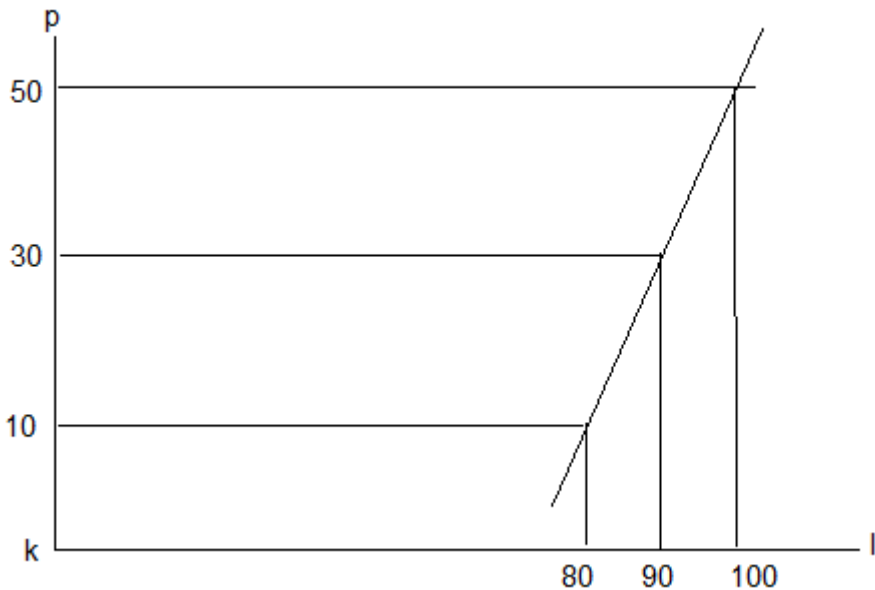

په گراف کې تاسو گورئ چې د قیت په لږ تغیر سره په عرضه کې ډیر تغیر راځي کله چې قیمت 7300 افغانۍ وي عرضه 10 ټنه خو کله چې قیمت ډیر لږ تغیر کوي 7400 ته لوړ شي نو عرضه 50 ټنو ته لوړېږي .

2. لږه ارتجاعیت لرونکې عرضه **Less elastic supply**: کله چې په قیمت کې ډیر تغیر راشي خو په عرضې کې ډیر تغیر رانشي نو دې ډول عرضې ته لږه ارتجاعیت لرونکې عرضه وايي مانا دا چې قیمت ډیر زیات ټیټ شي خو عرضه ډیره لږه کمه شي لاندې جدول ته ځیر شئ :

عرضه	في ټن قیمت
100 ټن	500 افغانۍ
90 ټن	300 افغانۍ
80 ټن	100 افغانۍ

پورتني جدول ته ځیر شئ کله چې قیمت 500 افغانۍ وي نو عرضه 100 ټنه ده خو کله چې قیمت له 500 افغانیو څخه 300 افغانۍ کیږي عرضه ورسره ډیره لږ تغیر کوي عرضه یوازې له 100 څخه 90 ته راټیټیږي یانې ډیر لږ تغیر خوري .

په پورتنې گراف کې تاسو گورئ چې کله قیمت 10 افغانۍ وي عرضه 80 کيلو خو کله چې قیمت ډير لوړيږي يانې 30 افغانيو ته لوړ شي نو عرضه ورسره ډير لږ تغير کوي له 80 څخه 90 کيلو گرامو ته لوړيږي.

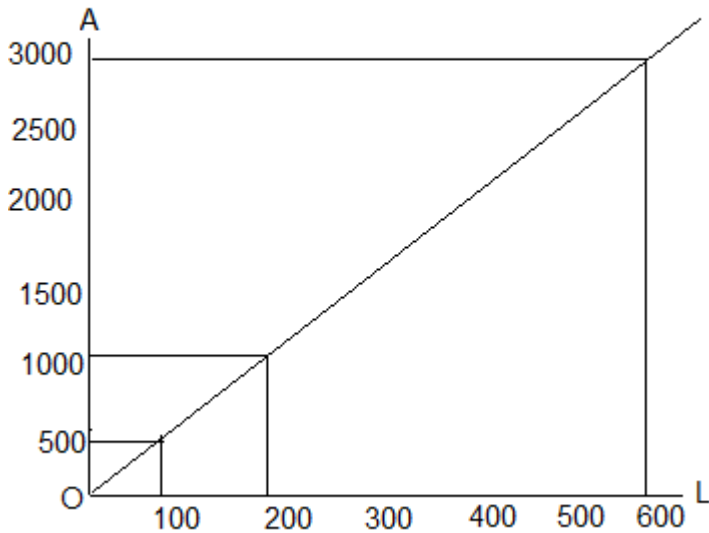
3. برابره ارتجاعيت لرونکې عرضه : که په عرضه او قیمت کې په يو نسبت تغير راشي دې ډول عرضې ته برابره ارتجاعيت لرونکې عرضه وايي مانا دا چې که په قیمت کې دوه برابره زياتوالی راشي په عرضې کې هم دوه برابره ډيرښت راشي .

لاندي جدول ته ځير شئ :

عرضه	في ټن قیمت
100 ټنه	500 افغانۍ
200 ټنه	1000 افغانۍ
600 ټنه	3000 افغانۍ

په جدول کې گورۍ چې کله قیمت 500 افغانۍ وي نو عرضه 100 ټنه خو کله چې قیمت 1000 افغانۍ کېږي عرضه ورسره مساوي لوړېږي 200 ټنه ته لوړېږي يانې قیمت او عرضه په يو نسبت تغیر خوري .

په همدې ډول په گراف کې هم تاسو گورئ چې قیمت 500 افغانۍ وي نو عرضه 100 ټنه او کله چې 1000 افغانۍ شي قیمت عرضه 200 ټنو ته لوړېږي يانې د قیمت او عرضې د تغیر نسبت سره مساوي وي.

د عرضې د ارتجاعیت اندازه گيري :

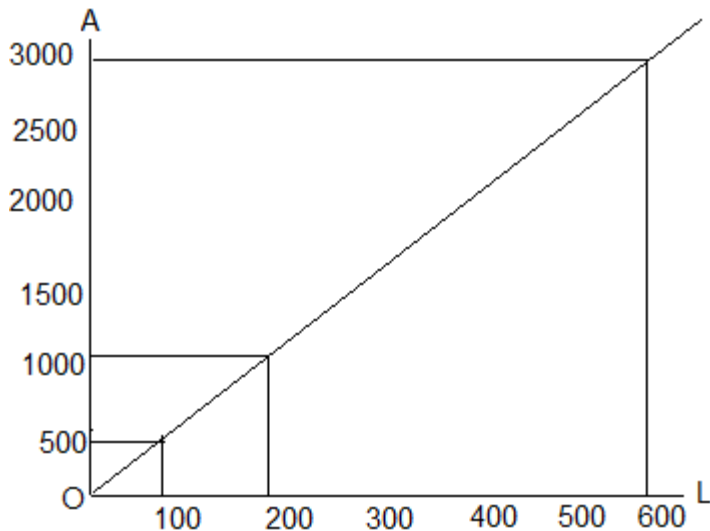
د له یوسره برابر ارتجاعیت : کله چې د یو توکي په عرضه کې د قیمت د تغیر په نسبت تغیر راشي دې ډول عرضې ته د یو سره برابر ارتجاعیت وایي د ساري په توگه د غنم قیمت د پخوا په نسبت نیم شوی او عرضه یې هم نیمه شوې ده کولای شو په لاندې جدول کې ښه روښانه کړو :

د في ټن قیمت	عرضه
500 افغانۍ	100 ټنه
1000 افغانۍ	200 ټنه
3000 افغانۍ	600 ټنه

په پورتنی جدول کې موږ او تاسو وینو چې کله قیمت 500 افغانۍ وي نو عرضه 100 ټنه وي خو کله چې قیمت 1000 افغانۍ شي عرضه هم ورسره 200 ټنو ته لوړه شي د دې خبرې مطلب دا چې په قیمت او عرضه کې یو شان تغیرات راځي

او يا په قیمت او عرضه کې مساوي تغيرات راځي. کولای شو په لاندې ګراف کې ښه روښانه کړو :

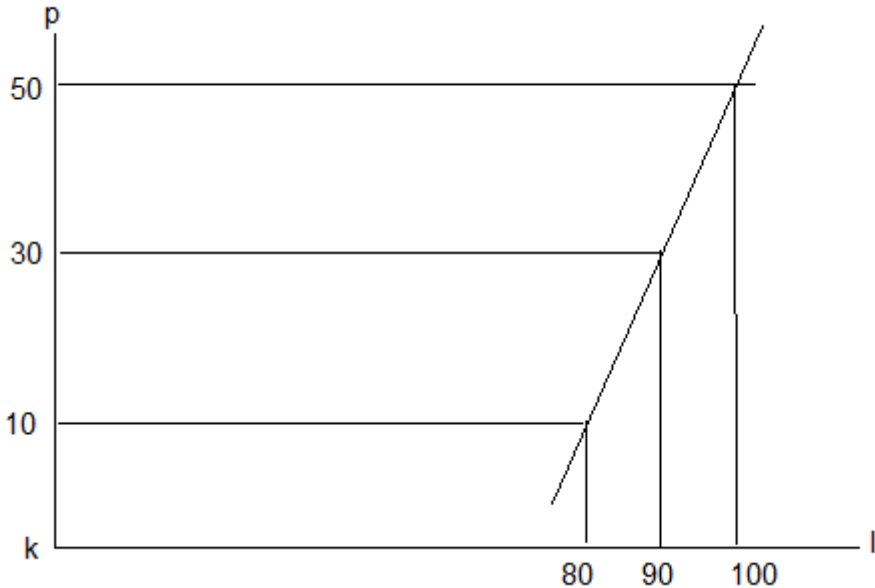
➤ له یو څخه کم ارتجاعیت: کله چې د یو توکي په عرضې کې د قیمت د تغیر په نسبت کم وي یا د یو توکي قیمت لوړ شي خو په عرضه کې لږ ډیروالی راشي دې ډول عرضې ته له یو څخه کم ارتجاعیت وايي لکه په جدول کې:

د في ټن قیمت	عرضه
500 افغانۍ	100 ټنه

250 افغانۍ	90 ټنه
150 افغانۍ	80 ټنه

په جدول کې موږ تاسو وینو چې کله قیمت 500 افغانۍ وي د توکو عرضه 100 ټنه خو کله چې قیمت ډیر تغیر خوري له 500 افغانیو څخه 250 افغانیو ته راتیتیرې عرضه ورسره ډیر لږ تغیر خوري له 100 ټنو څخه 90 ټنو ته رابښکته کیږي . چې دې ډول ارتجاعیت ته له یو څخه کم ارتجاعت وایي چې په لاندې گراف کې هم روښانه شوی .

له يو څخه ډير ارتجاعيت : كله چې د يو توکي عرضه د قيمت د تغير له نسبت څخه لوړه وي دې ډول ارتجاعيت له يو څخه ډير ارتجاعيت وايي لاندې جدول ته ځير شئ :

د في ټن قيمت	عرضه
50 افغانۍ	100 ټنه
25 افغانۍ	40 ټنه
15 افغانۍ	20 ټنه

په جدول کې بسکاري کله چې قيمت 50 افغانۍ وي عرضه 100 ټنه خو کله چې قيمت تغير خوري 25 افغانيو ته رابښکته کيږي عرضه ورسره ډيره تغير خوري له 100 ټنو څخه 40 ټنو ته رابښکته کيږي .

د عرضې د ارتجاعيت د اندازه گيږي دويمه طريقه (حسابي فورمول) :

د عرضې ارتجاعيت = په عرضې کې تغير / عرضه ÷ په قيمت کې تغير / قيمت او يا

د عرضې ارتجاعيت = په عرضې کې تغير / عرضه × قيمت / په قيمت کې تغير د پورتنيو فورمولو د وضاحت لپاره لاندې جدول ته ځير شئ :

شميره	في ټن قيمت	عرضه
لومړۍ قيمت	50 افغانۍ	100 ټنه
دويمه قيمت	25 افغانۍ	50 ټنه
درېيمه قيمت	20 افغانۍ	25 ټنه
څلورم قيمت	10 افغانۍ	20 ټنه

د فورمول تطبیق :

$$1.00 = 25/50 \times 100/50 \quad \text{a}$$

$$2.50 = 5/25 \times 50/25 \quad \text{b}$$

$$0.50 = 10/20 \times 20/5 \quad \text{c}$$

د فورم له تطبیق وروسته که ځواب له یوه سره برابر راغلو نو مانا دا چې
ارتجاعیت له یو سره برابر دی او که کوچني راغلو له یو څخه کوچني او که لوړ
شو نو له یوه څخه لوړ دی .

i. په لومړي او دویم قیمت ارتجاعیت له یو سره برابر دی

ii. په دویم او درېیم قیمت ارتجاعیت یو څخه لوړ دی

iii. په درېیم او څلورم قیمت ارتجاعیت له یو څخه کوچنی دی

د عرضي د ارتجاعیت عوامل : د ځینو توکو د عرضي ارتجاعیت ډیروي او د
ځینو توکو ارتجاعیت کم وي د بیلابیلو توکو د عرضي ارتجاعیت په لاندې
عواملو پورې تړاو لري :

- د توکي بڼه : هغه توکي چې ژر له منځه ځي د هغوی د عرضي ارتجاعیت
کم وي ځکه که دا توکي خرڅ نه شي له منځه ځي نو که قیمت هر څومره ټیټ شي
د هغوی خرڅول پکار دي لکه شیدې، ترکاری او نور . ددې په مقابل کې هغه

- توکي چې ژر نه خرابیږي دهغوی د عرضې ارتجاعیت ډیروي ځکه د قیمت په تیت والي سره کولای شو چې زیرمه یې کړو او په عرضې کې لږ والی هم راولو .
- د تولید لگښت : که د یو توکي په تولید کې ډیر لږ ډیرښت راشي او لگښت پرې ډیر راشي او د قیمت ډیروالی دا لگښت پوره نه کړي نو ددې توکي ارتجاعیت کم دی ددې برعکس که د یو توکي په ډیر تولید کې او لگښت پرې کم راشي او قیمت کې ډیر پوره شي نو ددې توکي ارتجاعیت لوړ دی .
  - د تولید طریقه : هغه توکي چې په اسانۍ سره تولیدیږي نو د هغوی ارتجاعیت ډیروي ځکه د قیمت په تغیر سره په عرضه کې هم تغیر راځي او هغه توکي چې په پیچیده طریقه سره پیدا کیږي ارتجاعیت یې هم کم وي .
  - د تولید قوانین : هغه توکي چې د ډیرښت د قانون پر اساس تولیدیږي د هغوی ارتجاعیت ډیروي ځکه د قیمت په لوړوالي سره متشبه هڅه کوي تر څو ډیره گټه ترلاسه کړي نو په ځمکه تولید ډیروي ددې برعکس هغه توکي چې د لگښتونو ډیرښت د قانون په وسیله پیدا کیږي کم ارتجاعیت لري .
  - د تولید وخت : هغه توکي چې په لږ وخت تولیدیږي نو د هغو د عرضې ارتجاعیت لوړ وي او هغه توکي چې تولید یې ډیروي د عرضې ارتجاعیت یې هم کوچنی وي ځکه کله چې قیمت لوړ شي هغه ژر نه تولیدیږي .
  - د پانگې اړتیا : د هغو توکو تولید چې ډیرې پانگې ته اړتیا لري د هغوی د عرضې ارتجاعیت هم کم وي لکه د الوتکو جوړول ځکه د الوتکو په قیمت کې که لوړوالی راشي ته مجبور یې نوې کارخانه جوړه کړې چې ډیرې پانگې ته اړتیا ده او همداسې که قیمت یې تیت شي بیا هم کمیدای نه شي ځکه

د کارخانې په جوړیدو ډیر پانگه لگیدلې ده نو ځکه د عرضې ارتجاعیت هم کم وي د دې برعکس هغه توکو تولید چې لږې پانگې ته اړتیا لري د عرضې ارتجاعیت یې لوړ دی ځکه که قیمت لوړ شي ډیر توکو د تولیدو امکان وي .

څلورم څپرکی

بازار Market

په ټولیز ډول بازار هغه ځای ته ویل کیږي چې خلک د توکو د اخیستلو او خرڅولو لپاره پکې سره یو ځای کیږي د ساري په ډول لکه د غلو بازار، ترکاری بازار، میوو بازار . خود اقتصاد په علم کې بازار په پراخه توګه تر مطالعې لاندې نیول کیږي د اقتصاد په علم کې بازار کوم ځانګړي ځای ته نه ویل کیږي چې توکي په کې خرڅول یا اخیستل کیږي بلکې په دې کې ټولې هغه سیمې

د خپلي دي چې د اخیستونکي او خرڅونکي تر منځ په مخامخ ډول اړیکه نیول کيږي او د یو توکي قیمت په معین وخت کې ټاکل کيږي دا اړینه نه ده چې اخیستونکی او خرڅونکی د یو بل سره وگوري بلکې کولای شي د تېلفون، لیک او نورو لارو څخه اړیکه ونیسي

فرانسوي عالم بناغلي "کرنات" بازار داسې تعريف کړی: له بازار څخه موخه هغه ځای نه دی چېرته چې اخیستونکي او خرڅونکي سره یو ځای کيږي بلکې له بازار څخه موخه ټولې هغه سیمې دي چې اخیستونکي او خرڅونکي په ازاده توگه یو له بل سره گوري د یو توکي قیمت ټاکي. همدرانگه پروفیسور "کلی (Clay)" د بازار په اړه وایي: بازار یو داسې ځای دی چې د یو توکي قیمت ټاکل کيږي او دهغه د لېږد لگښتونه اضافه وي. ددې تعريف وضاحت مور داسې کوو د ساري په ډول که په لغمان ولایت کې د یو من وریجې بیه سل افغانۍ وي او په ننگرهار کې وریجې په یو سلولس افغانۍ وي که له لغمان څخه ننگرهار ته د وریجو وړلو لپاره کرایه لس افغانۍ وي نو بیا په لغمان او ننگرهار کې د وریجو قیمت مساوي دی ځکه لس افغانۍ یې دلېږد لگښت دی.

د بازار اړتیاوې:

1. د توکي شتون: د بازار لپاره د توکي شتون اړین دی توکی باید شتون ولري خیالي او فرضي نه وي.

2. د اخیستونکي او خرڅوونکي ترمنځ اړیکه: د بازار لپاره دا هم اړینه ده چې باید د اخیستونکي او خرڅوونکي ترمنځ اړیکه شتون ولري که اړیکه د تېلفون، لیک یا نورو له لارې وي د دوی ترمنځ د لېږد لگښت په نظر کې نیولو سره د توکي قیمت یو شان وټاکي.

3. د اخیستونکي او خرڅوونکي شتون: د توکو د اخیستلو او خرڅولو لپاره د اخیستونکي او خرڅوونکي شتون اړین دی د اخیستونکي او خرڅوونکي لپاره اړینه نه ده چې دواړه یو ځای وي کیدای شي چې یو په افغانستان او بل په هندوستان کې وي.

4. د ځای شتون: د بازار لپاره د ځای شتون اړین دی که هغه کلی، بانډه، ښار که هر ځای وي.

د بازار ډولونه: د بازار ډولونه د لاندې ځانګړتیاوو په اساس ویشل شوي دي:

♣ وخت په لحاظ

♣ د ځای په لحاظ

♣ د توکو په لحاظ

♣ د سودا پر اساس

♣ د سیالی په سبب

چې هریو یې په لاندې ډول تر څیړنې لاندې نیسو :

د وخت پر اساس : د وخت په لحاظ بازار درې ډولونه لري :

1) ورځنی بازار : که د یو توکي قیمت په یوه ورځ کې د عرضې او تقاضا په اساس ټاکل کیږي دې ډول بازار ته ورځنی بازار وايي په ورځني بازار کې چې هر څومره توکي راوړل شي باید په هماغه ورځ خرڅ شي ځکه که چیرته توکي دویمې ورځې ته پاتې شي نو بیا له منځه ځي او یا په ډیر ټیټ قیمت خرڅیږي د ساري په ډول غوښې، ترکاري او نورو بازارونه په ورځني بازار کې د توکو عرضه محدوده وي که تقاضا لوړه شي نو قیمت پورته ځي او که تقاضا کمه شي قیمت ورسره ټیټیږي.

2) لنډمهاله بازار : دا ډول بازار د څو اونیو او میاشتو لپاره وي په دې ډول بازار کې د توکو عرضه په بیلابیلو لارو کمیږي او ډیرېږي په دې ډول بازار کې د توکو قیمت د لنډ مهالې عرضې او تقاضا په اساس ټاکل کیږي لکه څرنگه چې پوهیږئ په دې ډول بازار کې وخت کم وي او د تولید په عواملو کې زیاتوالی نه شي راتلای نو د تقاضا زیاتوالی په قیمت ډیره اغیزه لري.

3) اوږد مهاله بازار : په دې ډول بازارونو کې د توکو عرضه هر څومره چې وغواړو کمه یا ډیره کړو په دې وخت نوې کارخانې هم جوړیږي، نوي ماشینونه او نوي تعمیرونه هم جوړیدلی شي چې د څو کالو وي د دې ډول بازارونو د عرضې او تقاضا توازن د اوږد وخت لپاره وي او کوم قیمت چې وټاکل شي د

ډیروخت لپاره وي په اوږد مهاله بازار کې د توکو عرضه د قیمت تعیین باندې ډیره اغیزه لري.

د ځای پر اساس د بازار ډولونه

1) سیمه ایز بازار : که د یو توکي د خرڅلاو ځای د تولید په ځای یا په نژدې سیمه کې وي دې ډول بازار ته سیمه ایز بازار وایي چې یوې ځانگړې سیمې پورې تړلی وي مثلاً د کبانو بازار، ترکاری او نور د سیمه ایز بازار ځانگړتیاوې په لاندې ډول دي :

- په دې ډول بازار کې زیان منونکي توکي (شیدې، کبان، ترکاری) اخیستل او خرڅول کیږي .
- د داسې توکو اخیستل او خرڅول په کې کیږي چې د خلکو په دود دستور برابر وي .
- په دې ډول بازار کې سیمه ایز خلک د توکو اخیستل او خرڅول ترسره کوي د نورو ځایو خلک په کې گډون نه کوي .
- ملي بازار : که د یو توکي اخیستل او خرڅول د یو هیواد په داخل کې ترسره کیږي نو دې ډول بازار ته ملي بازار وایي چې لاندې ځانگړتیاوې لري :

- اخیستونکی او خرڅوونکي دواړه په یوه هیواد پورې اړه لري بهرني وگړي په کې گډون نه شي کولای او په خپل منځ کې په ازاده توگه یو بل سره گوري د قیمت په ټاکلو کې یو له بل سره سیالي کوي .
- په دې ډول بازار کې داسې توکي اخیستل او خرڅول کیږي چې مشتریان یې کورنۍ وي .
- نړیوال بازار : که د کوم توکي د اخیستلو او خرڅولو ځای ټوله نړۍ وي او نړیوال اخیستونکي او خرڅوونکي یې پیري دې ډول بازار ته نړیوال بازار وایي په دې ډول بازار کې توکو ته په ټوله نړۍ کې تقاضا شتون لري د ساري په ډول سره ، سپین زر ، تیل او نور نړیوال بازار لاندې ځانگړتیاوې لري :
- په نړیوال بازار کې پایداره او قیمتي توکي اخیستل او خرڅول کیږي .
- په نړیوال بازار کې داسې توکي اخیستل او خرڅول کیږي چې په ټوله نړۍ کې تقاضا ولري .
- په نړیوال بازار کې د بیلابیلو هیوادونو اخیستونکي او خرڅوونکي د قیمت په ټاکلو کې سیالی تر سره کوي .
- د توکو په اساس د بازار ډولونه :
- عمومي بازار : داسې بازار چې بیلابیل توکي په کې اخیستل او خرڅول کیږي د ساری په ډول زموږ په هیواد کې د ولسوالیو بازار ونه .

ځانگړی بازار: په ځانگړي بازار کې داسې توکي خرڅول کېږي چې یو ډول نوعیت ولري د ساري په ډول د میوې بازار، غلې بازار او نور.

نمونه یي بازار: په دې ډول بازار کې د دې پر ځای چې ټول توکي بازار ته راوړل شي یوازې د توکو نمونې راوړي په دې ډول بازار کې کرنیز او اومه مواد ډیر اخیستل او خرڅول کېږي.

درجه بندی بازار: دا ډول بازار د نمونه یي بازار پرمختللی ډول دی چې په دې ډول بازار کې د توکو نمونې ته هم اړتیا نه شته بلکې د توکو درجه بندی کوي د ساري په ډول پاک یا ناپاکه غنم، غټې یا نرۍ وریجې.

د سوداگرۍ په لحاظ د بازار ډولونه:

ټول پلوري: داسې بازار چې توکي په پراخه پیمانې اخلې او خرڅوي یې.

ټوک پلوري: په دا ډول بازار کې توکي په لږه پیمانې اخلې او خرڅوی چې ښه بیلگه یې زموږ او ستاسو شاوخوا هټۍ دي.

د سیالۍ پر اساس د بازار ډولونه په لاندې ډول دي:

د مکملې سیالۍ بازار: په دې ډول بازار کې د اخیستونکي او خرڅونکو شمیر ډیر وي، د بازار په هکله پوره معلومات لري، په بازار کې په مکمله توگه سیالۍ شتون لري نو له دې کبله د یو توکي قیمت په یو وخت کې ټاکل کېږي چې لاندې ځانگړتیاوې لري:

- په دې ډول بازار کې د اخیستونکو او خرڅونکو شمیر ډیر وي
- اخیستونکي او خرڅوونکي ته د بازار په هکله مکمل معلومات وي .
- په دې ډول بازار کې یو ډول توکي اخیستل او خرڅول کیږي .
- اخیستونکي او خرڅوونکي په اخیستلو او خرڅولو کې یو له بل سره سیالی کوي .
- په دې ډول بازار کې د یو شي قیمت په یو وخت کې یو شان ټاکل کیږي .
- ازاده مداخله : سیالی هغه وخت زور نیسي چې د نوو کمپنیو داخليدل بازار ته او د زړو په وتلو هېڅ ډول پابندي نه وي او هېڅ هټیوال زیات قیمت نه شي اخیستلای .
- د تولید د وسایلو لېږد : په سیالی کې اړینه ده چې تولید عوامل په مکمله توګه د لېږد وړ وي د پانګې لېږد له یو ځایه بل ځای ته د مزدور لېږد له یو ځایه څخه بل ځای ته که په هر ځای کې ګټه وي موږ په اسانۍ سره وکولای شو چې ګټې ځای ته د تولید عوامل ولېږدوو زموږ په عملي ژوند کې مکمل بازار شتون نه لري ځکه د دغه ټول شرایط په یو وخت کې شتون ناممکنه دي .
- نامکمله بازار : غیرمکمل بازار هغه وخت پیدا کیږي چې د اخیستونکو او خرڅوونکو شمیر لږ وي په خپل منځ کې د لیدو ازادي ونه لري او نه د بازار به اړه بشپړ معلومات لري د توکو په لېږد رالېږد کې خنډونه شتون ولري

اخيستونكې د توکو اخیستو په وخت کې معیار په نظر کې نه نیسي . نو له دې کبله د توکو قیمت په یو وخت کې بیلابیل وي .

د نامکمل بازار ځانگړتیاوي :

- په دې ډول بازار کې د اخیستونکو او خرڅوونکو شمیر کم وي .
- اخیستونکو او خرڅوونکو ته د بازار په اړه پوره معلومات نه لري .
- په دې بازار کې د یو توکي قیمت په یو وخت کې بیلابیل وي .
- د تولید د عواملو په لیرد بندیز : په بعضې وختونو کې حکومت د تولید په عواملو بندیز لگوي چې دهغوی تبادلې په ازاده توگه نه ترسره کیږي د نامکمل بازار ډولونه په لاندې ډول دي :

I. دو جاره (Duopoly) : کله چې د توکو عرضه د دو کمپنیو په لاس وي دا ډول بازار ته دو جاره وایي هره کمپنی د عرضې یوه لویه برخه تهیه کوي که هغه په عرضه کې کموالي راوړي نو قیمت لوړیږي او که عرضه ډیره کړي قیمت ورسره ټیټیږي . که دواړو کمپنیو د تولید شوی توکو نوعیت یو شان وي نو دې ته خالصه دو جاره وایي او که توپیر ولري نو دې ته توپیری اجاره وایي .

II. خو جاره (Oligopoly) : کله چې د یو توکي عرضه د دريو څخه تر اوو کمپنی تر سره کوي نو دې ډول بازار ته خو جاره وایي په خو جاره کې د یوې کمپنی حیثیت نسبت دو جاري ته ضعیفه وي لیکن بیا هم که په عرضه کې تغیر

راشي قېمت حتماً اغيزمن كېږي. كه ټولې كمپنۍ يو توکي توليدوي نو هغه ته خالصه خو جاره وايي او كه د توکو نوعيت توپير ولري نو هغې ته توپير خو جاره وايي.

III اجاره دارانه سيالۍ: كه چيرته د توليدونكو او خرڅوونكو كمپنيو شمير ډير وي او هر كمپنۍ د خپل سوداگريز نښان سره بازار ته توکي عرضه كوي او د ټولو كمپنيو توکي يو له بل سره په مكمله توگه توپير لري چې دې ډول ته اجاره دارانه سيالۍ وايي.

اجاره داري: كه په يو بازار كې توليدونكې او پلورنكې يوه كمپنۍ وي دې ډول بازار ته اجاره داري وايي د ساري په ډول په افغانستان كې بريښنا د افغانستان بريښنا شركت په خلكو وويشي او هغه بل سيال نه لري. چې لاندې ځانگړتياوې لري:

- د توکو پيدا کوونکې او خرڅونکې يوه کمپنۍ وي.
- کوم شي چې پلورنکې د هغه په وړاندې سيالۍ شتون نه لري.
- د اجاره دار په خپله خوښه د توکي قيمت ټاكي.

د اجارې ډولونه په لاندې ډول دي:

طبيعي اجاره : په طبيعي لحاظ يوه سيمه د يو توکي په پيد کولو کې اجاره ولري د ساري په ډول لکه د افغانستان انار چې نوره نړۍ د افغانستان په خيږ انار نه لري .

قانوني اجاره : که د يو هيواد قانون يو شخص يا ادارې ته د يو توکي د اجارې صلاحيت ورکړی وي تر څو په هغه برخه کې پرمختگ وکړي د ساري په ډول د يو کتاب ليکونکي لپاره د هغه د ليکلو حقوق د کتاب ليکونکي پورې اړه لري .

ټولنيزه اجاره : ځينې وخت د ټولني د پرمختگ لپاره د يو توکي د توليد او ویش اختيار يوې ادارې ته ورکول کېږي .

جوړه شوی اجاره : ځينې وختونه يو شمير متشبتين سره راټولېږي د اجارې يو ډول جوړوي چې دې ډول اجارې ته جوړه شوې اجاره وايي د ساري په ډول د گرمې په موسم کې د يخ فابريکو ترمنځ ډيره سيالی او په دغې سيالی کې د دوی زيان وي نو ټول سره راټولېږي او يو څو کارخاني چلوي . جوړې شوې اجارې لاندې ډولونه لري :

پول (pool) : کله چې متشبتين يا صنعتکاران د توکي د ترلاسه کولو قيمت يو ټاکی پول ورته وايي .

کارتل (Kartel) : که صنعت کاران يا متشبتين بازار په خپل منځ کې وويشي او هر متشبت خپل د اخیستلو او خرڅولو حد وټاکي .

ترست (Trust): په دې ډول کې ټولې کمپنۍ خپل انفرادي حیثیت لمنځه وړي خپل ځانونه په لویه اداره مدغموي او هغه لویه اداره ټول کار منځ ته وړي .

د بازار پراختیا: د بازار له پراختیا څخه موخه هغه سیمه ده چې د توکي اخیستل او خرڅول په کې ترسره کیږي، د ټولو توکو د بازار پراختیا یو شان نه وي د بعضې توکو بازار پراخه او د ځینو محدود وي د بیلا بیلو توکو د بازار پراختیا په لاندې عناصرو په پورې تړلې ده:

- توکي نوعیت: هغه توکي چې ډیر پایښت او قیمتي وي د هغوی بازار هم پراخه وي د ساري په ډول تیل، گاز سره او سپین زر ددې برعکس هغه توکي چې ژر خرابیږي د هغوی بازار محدود وي د ساري په ډول ترکاری، کبان او نور.
- د تقاضا نوعیت: کومو توکي ته چې تقاضا ډیره وي نو بازار یې هم پراخه وي لکه تیل او که د کوم توکي تقاضا یوې سیمې پورې اړه لري نو بازار یې محدود وي.
- عرضي نوعیت: د کوم توکي عرضه چې د تقاضا په اساس پورته لاړه شي نو د هغه بازار هم پراخیږي او که عرضه د تقاضا مطابق لاړه نه شي د هغه بازار محدود وي.
- د لیږد رالیږد وسایل: د بازار پراختیا تر ډیره بریده د لیږد رالیږد په وسایلو پورې اړه لري که د یو هیواد د لیږد رالیږد وسایل نوي عصري وي په

اسانې سره کولای شي توکي له یو ځای څخه بل ځای ته ولیږدوي چې ورسره د توکو بازار پراختیا مومي .

- امنیت: که په یو هیواد کې امنیت ښه وي د جنگ خطر نه وي نو د توکو اخیستل او خرڅول پراخه توگه ترسره کېږي چې ورسره بازار هم پراختیا مومي .

- د حکومت پالیسی: که حکومت د ازادې سوداګرۍ پالیسی څخه کار واخلي د توکو په صادرولو او واردولو پابندي نه وي په دې وخت کې بازار پراختیا مومي او که حکومت په سوداګرۍ بندیز لگوي نو بیا بازار پراختیا نه مومي .

- خبرتیاوي: په تیلویزیون، ورځپاڼو او نورو کې د توکو د خبرتیاوو په خپرهولو سره د توکو بازار پراختیا مومي .

- د تولید طریقه: کوم توکي چې په نوو او ښه وسایلو تولید شي د هغوی بازار هم پراختیا مومي .

- د تولید اندازه: کوم توکي چې په ډیره پیمانه تولیدیږي د هغوی مصارف هم کوي او تولید ډیر وي چې د ډیر تولید لپاره د بازار لټول کېږي او ورسره بازار پراختیا مومي .

د بازار توازن

Market Equilibrium

توازن هغه حالت ته ویل کیږي چې په هغې کې مخالف او موافق ځواکونه برابر وي او هغه عوامل چې تغیر راولي هغه بې اغیزې وي. په اقتصاد کې توازن په بازار کې د قیمت ټاکل دي قیمت هغه توازن دی چې عرضه او تقاضا سره برابرېږي د یو توکي د قیمت په ټاکلو کې عرضه او تقاضا مرکزي رول ترسره کوي. عرضه او تقاضا دوه مخالف ځواکونه دي د قیمت په زیاتوالي سره تقاضا کمیږي او عرضه ډیرېږي، د قیمت په ټیټوالي عرضه کمیږي او تقاضا ډیرېږي کله چې د یو توکي عرضه او تقاضا سره برابره شي نو د بازار توازن یا د عرضې او تقاضا توازن یې بولي د دې توازن له کبله چې کوم قیمت ټاکل کیږي دې ته متوازن قیمت (Equilibrium Price) وایي.

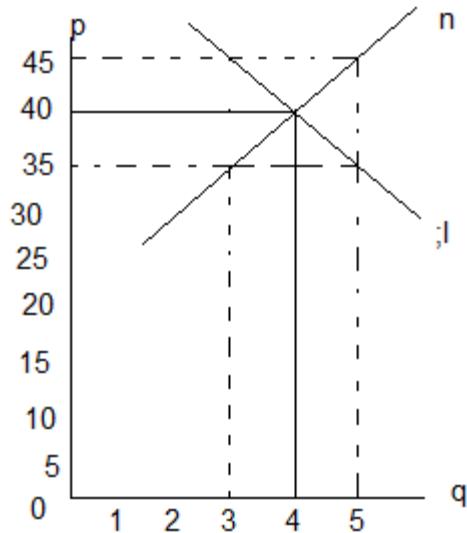
د عرضې او تقاضا توازن یا د قیمت ټاکل: د قیمت ټاکل نظریه د لومړي ځل لپاره مشهور اقتصاد پوه ډاکتر الفرد مارشل وړاندې کړه د دې نظریې پر اساس د یو توکي قیمت هغه وخت ټاکل کیږي چې د توکي عرضه او تقاضا سره برابره شي د عرضې او تقاضا په برابریدو سره قیمت ټاکل کیږي ډاکتر الفرد مارشل د لاندې مثال په وسیله دا واضح کړي دي لکه څرنګه چې د یو توکي د پرې کولو لپاره د قیچې د دواړو خواوو ترمنځ توازن اړین دی همداسې د قیمت د ټاکلو لپاره هم د توکي عرضې او تقاضا باید برابره شي. د تقاضا د قانون پر اساس که قیمت لوړ شي تقاضا کمیږي او د قیمت په ټیټوالي سره تقاضا ډیرېږي او د عرضې د قانون پر اساس که قیمت لوړ شي عرضه هم ډیرېږي او که قیمت ټیټ

شي عرضه هم كميرې . عرضه او تقاضا دوه متضاد قوتونه دي چې يو د بل خلاف كړنه تر سره كوي د قيمت په تغيير سره چې په عرضه او تقاضا كې كوم تغيير راځي دواړه قوتونه هڅه كوي چې يو له بل سره هم اهنګ شي كله چې دواړه قوتونه په يوه نقطه كې يو شان فشار ولري دې نقطې ته د توازن نقطه وايي .
كولای شو په لاندې جدول كې ښه روښانه كړو :

د غورځيو عرضه	د غورځيو تقاضا	في كيلو ګرام قيمت
2 كيلو ګرام	6 كيلو ګرام	30 افغانۍ
3 كيلو ګرام	5 كيلو ګرام	35 افغانۍ
4 كيلو ګرام	4 كيلو ګرام	40 افغانۍ
5 كيلو ګرام	3 كيلو ګرام	45 افغانۍ

په پورتنني جدول او گراف کې تاسو گورئ چې کله چې قیمت 35 افغاني وي نو عرضه درې کيلو گرامه او تقاضا 5 کيلو گرامه وي چې دلته عرضه تقاضا پر يو بل فشارونه واردوي متضاد قوتونه نه سره مساوي کيږي خو کله چې قیمت 40 افغانۍ شي د توکي تقاضا له 5 کيلو څخه څلور ته راښکته کيږي او عرضه له دريو کيلو څخه څلور کيلو ته لوړيږي چې دواړه څلور کيږي دوه متضاد قوتونه سره مساوي کيږي چې دلته د توکي قیمت ټاکل کيږي او دې حالت د عرضې او تقاضا توازن وايي.

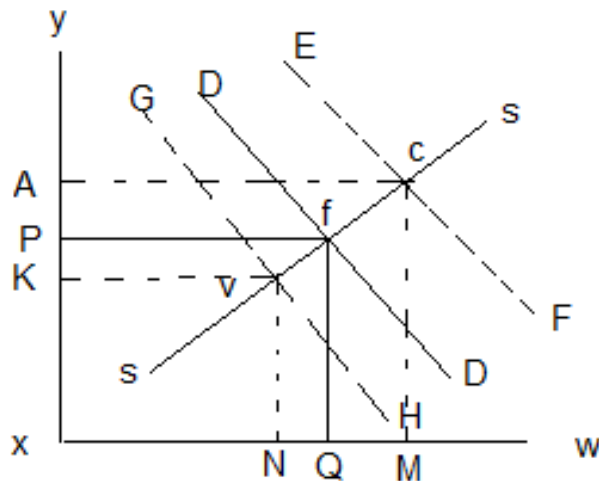
په توازن د عرضې او تقاضا د تغير اغيزې :

د يو توکي قیمت د عرضې او تقاضا د برابرېدو په وجه ټاکل کيږي او کله چې دا توازن برقرار نه شي نو د عرضې او تقاضا قوتونه خپلې اغيزې ښي او يو ځل

بيا توازن ټاكي ليكن ځيني وخت د عرضې او تقاضا قوتونه د تيرې نقطې پر ځای نوې نقطه ټاكي او نوی قیمت ټاکل کېږي . په توازن د عرضې او تقاضا اغيزې په لاندې ډول دي :

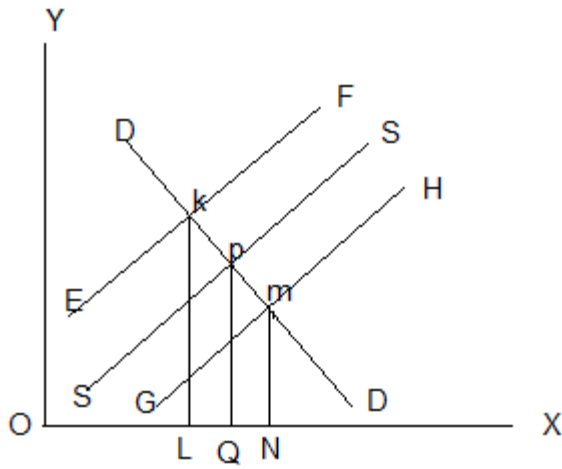
1. د تقاضا د تغير اغيزې : کله چې په عرضه کې تغير رانه شي او تقاضا تغير و خوري ورسره متوازن قیمت تغير خوري د تقاضا په زیاتوالي سره د تقاضا کرښه پورته ځي د تقاضا په زیاتوالي سره متوازن قیمت لوړېږي ، خو کله چې تقاضا کمه شي متوازن قیمت او خرڅلاو کمیږي چې کولای شو په گراف کې روښانه کړو :

تاسو په پورتنی گراف کې دوه مستقیم خطونه د WX او XY گورئ چې WX د عرضي مقدار او XY د تقاضا مقدار نسي. DD د تقاضا مقدار او SS د عرضي مقدار چې دواړه د f په نقطه کې سره یو بل پرې کوي. چې همدا متوازن قیمت دی. خو کله چې عرضه پخوانۍ وي خو تقاضا کې ډیرنبت راځي EF ته رسیږي د عرضي خط په C کې سره پرې کوي چې له دې معلومیږي چې قیمت لوړیږي له Q څخه M ته C او خرڅلاو له Q څخه M لوړیږي. اوس که تقاضا د زیاتوالي پر ځای کمه شي نو د تقاضا خط به له DD څخه GH ته رانښکته شي او د عرضي خط په V کې پرې کوي چې تقاضا د کموالي سره خرڅلا هم له QX څخه NX ته رانښکته کیږي.

2. د عرضي د تغیر اغیزې: که تقاضا تغیر ونه خوري او په عرضه کې زیاتوالی راشي نو دوه ډوله اغیز لري: ۱- قیمت ټیټیږي ۲- خرڅلاو مقدار لوړیږي. ددې برعکس که عرضه کمه شي قیمت لوړیږي او د خرڅلاو مقدار کمیږي. لاندې گراف ته ځیر شئ:

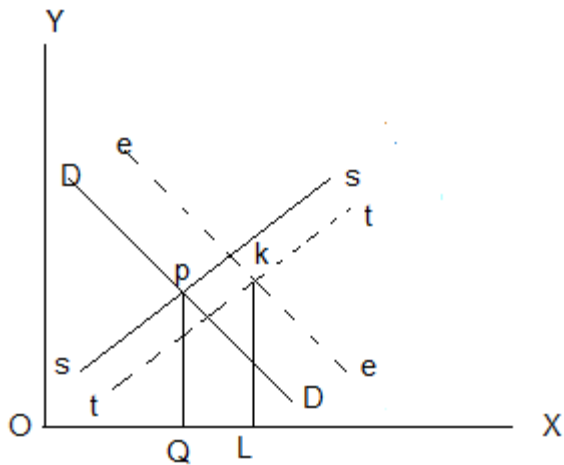

په پورتنی ګراف کې تاسو ګوری چې DD د تقاضا خط او SS د عرضې خط چې دواړه د P په نقطه کې یو بل پرې کوي او متوازن قیمت دی. اوس که تقاضا پخوانۍ وي او عرضه لوړه شي GH ته ورسېږي نو د تقاضا m نقطه کې پرې کوي چې نوی متوازن قیمت m ټاکل کېږي چې له P څخه کم دی خو خرڅلاو له OQ څخه ON ته لوړېږي. اوس که عرضه کمه شي نو خط له SS څخه EF نقطې ته لوړېږي نو د تقاضا خط په k نقطه کې پرې کوي چې قیمت له p څخه k ته لوړېږي خو خرڅلاو له OQ څخه OL ته راټیټیږي.

په یو وخت کې د عرضې او تقاضا تغیر او په متوازن قیمت یې اغیز: ځینې وختونه عرضه او تقاضا په یو وخت کې تغیر غوري چې اوس موږ ګورو دغه تغیر په متوازن قیمت څومره اغیز لري چې دا اغیزې بیلابیلې بڼې لري:

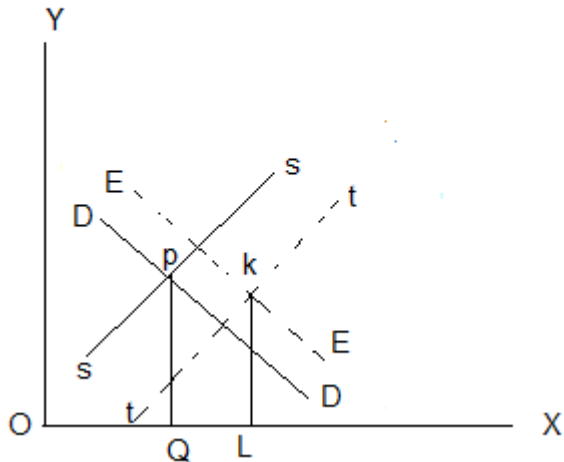

- د عرضې په نسبت تقاضا کې ډیرښت : که چیرته په عرضه او تقاضا کې په یو وخت کې ډیرښت راشي او خو دا ډیرښت د عرضې په نسبت تقاضا کې ډیر وي نو قیمت ورسره لوړیږي او خرڅلاو هم ورسره ډیرښت پیدا کوي :

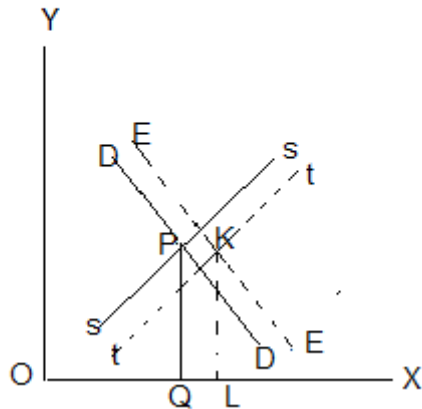
تاسو په پورتنی گراف کې گورئ چې DD د تقاضا خط او SS د عرضې خط دی داوړه یو بل د P په نقطه کې پرې کوي چې متوازن قیمت ورته وایي اوس د عرضې نوی خط tt او د تقاضا ee دی چې د k په نقطه کې یو بل پرې کوي چې تاسو گورئ چې د عرضې په نسبت په تقاضا کې ډیر زیاتوالی راغلی چې قیمت له P څخه لوړیږي k ته پورته کیږي او د خرڅلاو مقدار له OQ څخه OL ته لوړیږي .

- د عرضې په نسبت تقاضا کې کم کمښت : په دې برخه کې په عرضه تقاضا کې ډیرښت راځي خو دا ډیرښت عرضې نسبت تقاضا لوړوي چې متوازن قیمت کمېږي او د خرڅلاو مقدار ډیرېږي :

په پورتنی گراف کې وینی چې DD د تقاضا خط او SS د عرضې خط چې دواړه د p په نقطه کې یو بل پرې کوي چې متوازن قیمت دی. خو کله چې د عرضې په نسبت تقاضا کې کم کمښت راشي چې قیمت له P څخه را ټیټېږي k ته رسېږي چې خرڅلاو له OQ څخه LO ته لوړېږي .

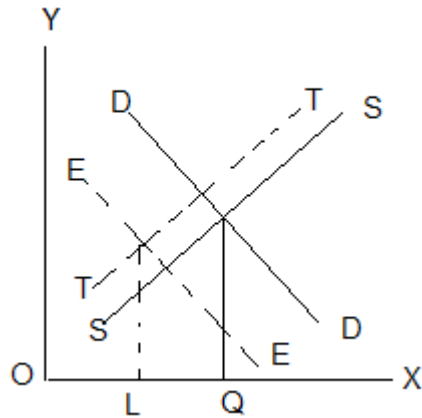
- په عرضې او تقاضا کې مساوي ډیرښت : کله چې عرضه او تقاضا مساوي ډیرښت وکړي خومره چې د عرضې په گراف کې تغیر راځي په همدې مقدار د تقاضا په مقدار کې هم ډیرښت راځي او لاسته راغلی قیمت په پخواني معیار وي لاندې گراف ته ځیر شی :

- په پورتنی گراف کې تاسو گورئ چې عرضه او تقاضا کې یو مساوي ډیرښت راغلی چې قیمت په پخواني معیار ټاکل کېږي P څخه k لیرد مومي خو په عرضه او تقاضا کې ډیرښت راځي OQ څخه OL ته لورېږي.

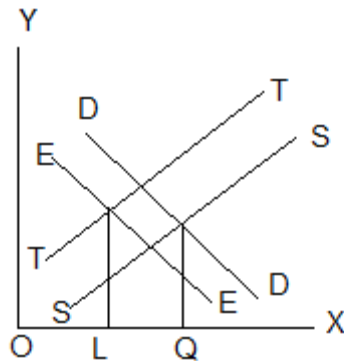
- د عرضې په نسبت په تقاضا کې ډیر کمښت : که د یو توکي په عرضې او تقاضا کې تغیر راشي خو دا تغیر د عرضې په نسبت تقاضا کې ډیر کم وي په

دې وخت کې نود توکي قیمت ټيټيږي او د خر څلاو مقدار هم کميږي لاندې
گراف ته ځير شئ :

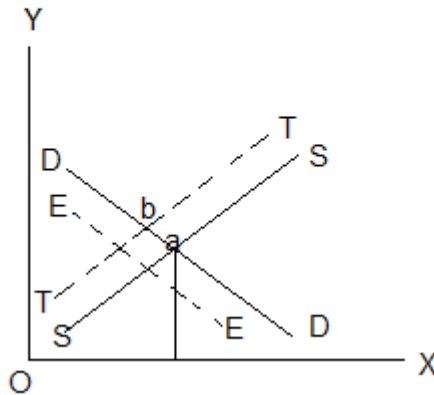
په گراف کې تاسو وينئ چې DD د تقاضا خط او SS د عرضې خط په P يې يو بل
پرې کوي او متوازن قیمت ټاکي. له دې وروسته د عرضې په نسبت تقاضا کې
ډير کمښت راځي چې نوی قیمت K ته رانښکته کيږي چې ورسره د خر څلاو
مقدار له OQ څخه LO ته رانښکته کيږي .

○ د عرضې په نسبت تقاضا کې ډير کمښت : که په تقاضا کې د عرضې په
نسبت ډير کمښت راشي قیمت ټيټيږي او د عرضې او تقاضا په مقدار کې هم
کموالی راځي .

په پورتنۍ گراف کې گورئ چې د عرضې په نسبت تقاضا کې لږ کمښت راځي DD د تقاضا مقدار SS د عرضې مقدار دواړه د P په نقطه کې یو بل پرې کوي چې متوازن قیمت دی خو کله چې په عرضه کې کمښت راشي نو قیمت لوړیږي K ته رسیږي او خر خلاو له OQ څخه OL ته را ټیټیږي.

○ په عرضې او تقاضا کې مساوي کمښت : په عرضه او تقاضا کې مساوي کمښت لکه څرنګه په گراف کې ښکاري په عرضه او تقاضا کې مساوي کمښت راشي قیمت په پخواني معیار ټاکل کیږي خو د عرضې او تقاضا په مقدار کې کمښت راځي .

په پورتنی ګراف کې بنکاري کله چې په عرضه او تقاضا کې مساوي کمښت راشي متوازن قیمت تغیر خوري دا قیمت د پخواني قیمت په معیار ټاکل کېږي یانې **b** قیمت د **a** په معیار ټاکل کېږي خو د عرضه او تقاضا په مقدار کمښت رامنځته کېږي.

اخځليکونه

۱. ايوبی کندهاری، محمدنادر، اقتصادي نظريات، صحاف نشراتي موسسه، ۱۴۲۴ هـ ق
  ۲. ای، حمید شاهد، جزیاتي معاشیات، علمي کتاب خانہ، لاهور، 2007
  ۳. شیخ، محمد منظور علي، کتاب معاشیات، علمي کتاب خانہ، لاهور، 2005
  ۴. حسین، خادم، ابتدايي معاشیات، راو نوید عالم، فیصل آباد، 2002
  ۵. الخطیب، دکتور محمود (رحماني)، پوهندوی مولوي محمد شريف)، من مبادئ الاقتصاد الاسلامي (د اسلامي اقتصاد اساسات)، رياض، 1409 هـ ق، 1388 هـ ش
  ۶. دولتشاهی، دوکتر طهما سب محسم، مباني علم اقتصاد، جعفر یکرنگیان، تهران، 1388
  ۷. موحد، پوهنیار حسیب الله، اقتصاد میکرو (خرد) کابل، 1385 هـ ش
1. <http://www.rohi.af/fullstory.php?id=13636>(2011)
  2. <http://www.investopedia.com/terms/m/microeconomics.asp> (2014)
  3. <http://economics.about.com/cs/studentresources/f/microeconomics.htm>2014
  4. <http://www.investorwords.com/1396/demand.html>2014
  5. http://en.wikipedia.org/wiki/Supply_and_demand2014
  6. <http://smallbusiness.chron.com/economic-definition-four-factors-production-3941.html>2014
  7. <http://www.businessdictionary.com/definition/cost.html> 2014
  8. <http://www.investopedia.com/terms/l/land.asp>2014

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English